

FÖRVÄRV I GOD TRO

Betänkande av
utredningen om godtroförvärv av stöldgods m.m.

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

SOU

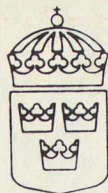
1984:16

FÖRVÄRV I GOD TRO

Betänkande av
utredningen om godtrosförvärv av stöldgods m.m.

SOU

1984:16

Statens offentliga utredningar
1984:16
Justitiedepartementet

Förvärv i god tro

Betänkande av
utredningen om godtrosvärv av stöldgods m.m.
Stockholm 1984

Omslag Ad Sum Magnus Günther
ISBN 91-38-08231-4
ISSN 0375-250X
Liber Tryck Stockholm 1984 321059

Statsrådet och chefen för
justitiedepartementet

Genom beslut den 11 september 1980 bemyndigade regeringen dåvarande statsrådet Winberg att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att se över gällande ordning i fråga om godtrosvärv av stöldgods m.m. samt att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Med verkan från och med den 27 november 1980 förordnades riksdagsledamoten, hovrättsrådet Allan Ekström som särskild utredare.

Att såsom experter biträda utredningen förordnades genom beslut den 15 februari 1982 fil.kand. Johannes Knutsson, polisintendenten Tommy Lindström och direktören Erland Strömbäck.

I beslut den 25 maj 1981 förordnades hovrättsassessorn Jan Ulmander att från och med den 1 juli 1981 vara sekreterare i utredningen.

Utredningsarbetet tog sin faktiska början den 1 oktober 1981.

Utredningen får härmed överlämna betänkandet Förvärv i god tro.

Professor Erik Anners har skrivit det historiska avsnittet (kap. 4).

I enlighet med direktiven har utredningen samrått med de nordiska länderna. Professorn vid handelshögskolan i Stockholm, Gunnar Karnell, har åt utredningen införskaffat visst material från UNIDROIT (Rominstitutet).

Experterna har enhälligt biträtt utredningens förslag.

Utredningsuppdraget är härmed slutfört.

Stockholm i mars 1984

Allan Ekström

/Jan Ulmander

INNEHÅLL

FÖRKORTNINGAR OCH LITTERATUR	9
FÖRFATTNINGSFÖRSLAG	13
SAMMANFATTNING	15
SUMMARY	21
1 PROBLEMSTÄLLNING	27
1.1 Typfall	28
1.2 Huvudfallen	33
2 TVÅ PRINCIPER FÖR KONFLIKTLÖSNING	35
3 RÄTTSUTVECKLING OCH REFORMKRAV	37
3.1 Inledning	37
3.2 Livlig verksamhet på 1800-talet	37
3.3 Strävan efter nordisk rättslikhet på 1900-talet	40
3.4 Justitiedepartementets utkast till lagrådsremiss med förslag till lag om godtrosvärv av lösöre	42
3.5 Riksdagsbehandling m.m.	43
3.6 Annan lagstiftning m.m.	49
3.7 Utredningens direktiv	50
4 HISTORISK ÅTERBLICK	53
5 GÄLLANDE SVENSK RÄTT	73
5.1 Godtrosvärv av lösöre	73
5.1.1 Allmänt om rättsläget	73
5.1.2 Huvuddragen	73
5.1.3 Ytterligare om godtrosvärv	77
5.2 Annan lagstiftning av betydelse vid förvärv av stöldgods	79
5.2.1 Allmänt om civilrättslig och straffrättslig bedömning	79
5.2.2 Häleribestämmelserna	81
5.2.3 Lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m.	83
5.2.4 Kontroll av vissa branscher	85
6 UTLÄNDSKA RÄTTSORDNINGAR M.M.	93
6.1 Internationella enhetssträvanden	93
6.2 Nordisk rätt	95
6.2.1 Finland	95
6.2.2 Norge	98
6.2.3 Danmark	107

6.3	Västeuropa	111
6.3.1	Förbundsrepubliken Tyskland	111
6.3.2	Frankrike och Schweiz	113
6.3.3	Holland och Italien	115
6.3.4	England	118
6.3.5	Övriga	122
6.4	Östeuropa	122
6.5	USA och Kanada	123
6.6	Latinamerika och Japan	126
6.7	Kommentarer kring ett rättsfall	127
7	NÄRMARE OM UTGÅNGSLÄGET	133
7.1	Bakgrund	133
7.1.1	1965 års förslag	133
7.1.2	Remissen över SOU 1965:14	134
7.1.3	Lagrådsremissen	137
7.1.4	Kritiken av nuvarande ordning	140
8	UTREDNINGSBETET	143
8.1	Förfrågningar i Sverige	143
8.2	Förfrågningar i Norden	151
9	VALET MELLAN EXSTINKTION OCH VINDIKATION. ARGUMENT FÖR OCH EMOT	153
9.1	Inledning	153
9.2	Argumenten	156
9.3	Utvecklingstendenser	160
10	ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG	163
10.1	Behovet av lagstiftning	163
10.2	Exstinktion som huvudprincip	164
10.2.1	Anförtrott gods	166
10.2.2	Icke anförtrott gods	166
10.3	Processuella frågor m.m	181
10.4	Rätt till lösen	186
10.5	Lagens tillämpningsområde	192
11	SPECIALMOTIVERING	201
11.1	Lagen om godtrosvärv av lösöre	201
11.2	Lagen om ändring i handelsbalken	210
BILAGOR		
Bilaga 1	Förslag till Lag om godtrosvärv av lösöre (SOU 1965:14)	213
Bilaga 2	Förslag till Lag om godtrosvärv av lösöre (Lagrådsremiss)	215
Bilaga 3	Utkast till enhetlig lag. UNIDROIT år 1968	217
Bilaga 4	Utkast till enhetlig lag. UNIDROIT år 1975	221
Bilaga 5	Lagtext i Norge	225

Bilaga 6	Lagtext i Förbundsrepubliken Tyskland (utdrag BGB)	227
Bilaga 7	Lagtext i Frankrike (utdrag Code Civil)	229
Bilaga 8	Lagtext i Holland (utdrag N.B.W. 3.4.2)	231
Bilaga 9	Lagtext i Italien (utdrag Codice Civil och Codice Penale)	235
Bilaga 10	Lagtext i England (utdrag Sale of Goods Act 1979 chapter 54)	237
Bilaga 11	Lagtext i USA (utdrag UCC)	239
Bilaga 12	Rättsfallsförteckning	241

FÖRKORTNINGAR OCH LITTERATUR

Förkortningar

BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
BrB	brottsbalken
Brå	brottsförebyggande rådet
DL	Danske Lov
HB	handelsbalken
HD	högsta domstolen
HovR	hovrätt(en)
Innst.O.	instilling till odelstinget
JuU	justitieutskottet
KFM	kronofogdemyndigheten
LK	lagkommittén
LU	lagutskottet
MB	missgärningsbalken
MRF	Motorbranschens Riksförbund
N.B.W.	Nieuwe Burgerlijk Wetboek
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, Avd. I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, Avd. II
Ot.prop.	proposisjon till odelstinget
prop.	proposition
RB	rättegångsbalken
RH	Rättsfall från hovrätterna, utgivna av domstolsverket
rskr	riksdagens skrivelse
RSV	riksskatteverket
SkbrL	skuldebrevslagen
SOU	Statens offentliga utredningar
SLP	strafflagens promulgationsförordning
SP	strafflagens promulgationslag
SvJT	Svensk Juristtidning
TSA	Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund
UB	utsökningsbalken
UCC	Uniform Commercial Code
UNIDROIT	Institut international pour l'unification du droit privé (Rominstitutet)
ZGB	Zivilgesetzbuch

Litteratur

Anners	Anners, Erik, Hand wahre Hand, Studien Geschichte der germanischen Fahrnisverfolgung, 1952
Anners	Anners, Erik. Äganderätt och handelsintresse, Uppsala 1960

- Bengtsson Bengtsson Bertil, Särskilda avtals-
typer I, Stockholm 1971
- Boyer Boyer, Ralph, Survey of the law of
Property, 3rd. edition, St. Paul,
Minnesota 1981
- Brown Brown, Ray Andrews, The Law of Personal
Property, Chicago 1975
- Ekelöf Ekelöf, Per Olof, Rättegång II, 6 uppl.,
Stockholm 1980
- Eyben Eyben, W. Edler v., Formuerethigheder,
6. utgåvan, 1979
- Eyben och
Vinding Kruse Eyben, W. Edler v. och Vinding Kruse,
Anders, Indledning till formueretten
- Hellner Hellner, Jan, Skadeståndsrätt, Stockholm
1972
- Hellner Hellner, Jan, Speciell avtalsrätt I Köp-
rätt, Stockholm 1982
- Hessler Hessler, Henrik, Allmän sakrätt,
Stockholm 1973
- Håstad Håstad, Torgny, Kompendium i sakrätt av-
seende lös egendom, Uppsala 1978
- Illum Illum, Knud, Dansk Tingsret, 3. omarbe-
tade utgåvan genom V. Carstensen,
Köpenhamn 1976
- Jareborg Jareborg, Nils, Förmögenhetsbrotten,
Stockholm 1975
- Karlgren Karlgren, Hjalmar, Produktansvaret,
Stockholm 1972
- Karlgren Karlgren, Hjalmar, Skadeståndsrätt,
5 uppl., Stockholm 1972
- Karlgren Karlgren, Hjalmar, Obehörig vinst och
värdeersättning, Stockholm 1982
- Murray Murray, D.E., Sale in Market Overt,
International and Comparative Law
Quarterly 9, 1960
- Sauveplanne Sauveplanne, J.G. La protection de
l'acquereur de bonne foi d'objets
mobiliers corporels, Rapport Comparatif,
UNIDROIT, Rom 1961
- Schmitthoff Schmitthoff, C.M., The Sale of Goods,
2nd. edition, London 1966
- Siehr Siehr, Kurt, Der gutgläubige Erwerb
beweglicher Sachen, artikel i Zeit-
schrift für Vergleichende Rechtswissen-
schaft, Nr 4/81

- Thune och
Bratholm Thune, Gro H. och Bratholm, A., Heleri,
Oslo 1972
- UNIDROIT Projet de loi uniforme sur la pro-
tection l'acheteur de bonne foi d'objets
mobliers corporels, UNIDROIT 1968,
Doc. 37
- UNIDROIT Revue de droit uniforme, UNIDROIT 1975 I
- Wrede Wrede, Rabbe A. Grunddragen av sak-
rätten, Helsingfors 1926

FÖRFATTNINGSFÖRSLAG

1 FÖRSLAG TILL
LAG OM GODTROSFÖRVARV AV LÖSÖRE

Häri genom föreskrivs följande.

1 § Förvärvar någon lösöre genom överlåtelse från den som hade egendomen i sin besittning men icke var ägare till den eller saknade rätt att förfoga över den på ägarens vägnar, får förvärvaren äganderätt till egendomen, om han fått den i sin besittning och därvid varit i god tro.

En förvärvare skall icke anses ha varit i god tro med mindre han visar att han varken insett eller med hänsyn till egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds eller omständigheterna i övrigt bort inse att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen.

2 § Den som på grund av annans godtrosförvärv förlorat rätt till egendom har rätt att mot lösen återfå egendomen från innehavaren.

Den som vill utöva rätten till lösen skall återkräva egendomen från innehavaren inom tre månader från det han fick eller bort skaffa sig kännedom om vem som innehar egendomen, dock senast tre år från det innehavaren fick egendomen i sin besittning. Gör han inte det är rätten förlorad.

3 § Lösen utges till egendomens ägare och skall motsvara dennes kostnader för förvärv av egendomen och dess förbättring. Har ägaren förvärvat egendomen genom gåva, arv, testamente eller bodelning skall även kostnad som ägarens fångesman haft för förvärv av egendomen och dess förbättring inräknas i lösenbeloppet under förutsättning att fångesmannen skulle ha haft rätt att betinga sig lösen, om återkrav hade framställts mot honom.

Lösen motsvarar högst egendomens värde i den allmänna handeln.

Har annan särskild rätt till egendomen, skall lösen efter de i första och andra styckena angivna grunderna utges till denne. Sådan ersättning avräknas från den ersättning som tillkommer ägaren.

4 § Bestämmelserna i 1-3 §§ äger motsvarande tillämpning i fråga om förvärv av panträtt till lösöre.

5 § Denna lag äger ej tillämpning på fartyg, som kan intecknas, eller på luftfartyg eller sådan reservdel till luftfartyg som kan omfattas av inteckning i luftfartyget.

6 § Finnes i lag eller annan författning särskilda bestämmelser om förvärv av lösöre i god tro, gäller vad sålunda är föreskrivet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1985.

Har någon före lagens ikraftträdande på grund av godtroshet förvärvat enligt äldre lag förlorat rätt till egen-
dom, räknas dock den i 2 § andra stycket angivna tiden av tre månader tidigast från dagen för ikraftträdandet.

2 FÖRSLAG TILL LAG OM ÄNDRING I HANDELSBALKEN

Härigenom föreskrivs att 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken skall upphöra att gälla vid utgången av år 1984.

SAMMANFATTNING

Bakgrund

När någon (C) i god tro förvärvar egendom från den (B) som saknar rätt att förfoga över denna uppstår en konflikt mellan den rätte ägarens (A:s) och den godtroende förvärvarens (C:s) anspråk på egendomen. En given formel för att lösa denna konflikt finns inte. Det är därför inte särskilt förvånande att skilda rättsordningar uppvisar olika sätt att lösa frågan. Gemensamt för de flesta rättssystemen är dock att lösningar av dilemmat A-C sker efter endera av två huvudlinjer, extinktionsprincipen eller vindikationsprincipen.

Innebörden av extinktionsprincipen är att C:s intresse ges företräde framför A:s. A kan inte, i varje fall inte utan att betala lösen till C, få tillbaka egendomen. Äganderätten till egendomen anses genom godtrosförvärvet ha övergått till C. Denne har gjort, vad man brukar kalla, ett extinktivt förvärv, vilket medför att A:s rätt till egendomen utsläcks.

Vindikationsprincipen gynnar A framför C. Principen innebär att A:s äganderätt består och att A berättigas att vederlagsfritt återfå egendomen från C oberoende av dennes goda tro.

Svensk rätt tillämpar sedan lång tid tillbaka extinktionsprincipen. Någon allmän lag om godtrosförvärv av lösöre finns dock inte. Reglerna om godtrosförvärv har i stället främst utvecklats genom praxis. Därvid har bestämmelserna i 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken om lånat och deponerat gods varit utgångspunkten. Bestämmelserna, vilka innebär, å ena sidan, att A ges generell rätt att lösa egendomen från C och å andra sidan, att godtrosförvärvaren inte utan lösen har skyldighet att lämna tillbaka egendomen, har blivit förebild för lösningen av en mängd andra situationer av godtrosförvärv. Sedan mitten av 1800-talet tillämpas extinktionsprincipen också vid godtrosförvärv av stöldgods.

A:s rätt att lösa saken åter innebär att den renodlade extinktionsprincipen rubbats. Det är, som nedan antyds och närmare beskrivs i kap. 2 och 6, en företeelse som är relativt vanlig även i andra rättsordningar.

Den mångfald av godtrossituationer som kan uppstå brukar vanligen indelas i två huvudfall. Man utgår

därvid från det sätt på vilket B fått egendomen i sin besittning. B:s obehöriga disposition kan efter denna indelning avse antingen egendom som anförtrotts honom av A eller avse egendom som icke anförtrotts honom (stöldfallet).

Som nyss nämnts tillämpas i svensk rätt exstinktionsprincipen, vare sig egendomen varit anförtrodd B eller ej. Detta är, som närmare framgår vid granskningen av främmande rättsordningar (se kap. 6), ingen unik lösning. Däremot skiljer sig lösningen från vad som gäller i de övriga nordiska länderna. Men inte heller Danmark, Finland och Norge uppvisar någon enhetlig lösning för godtrosförvärvare. Bilden är splittrad. I Danmark är vindikationsprincipen utgångspunkt för konfliktlösningen av de båda huvudfallen. I Finland och numera även Norge (sedan år 1979) är utgångspunkten exstinktion vid godtrosförvärv av anförtrodd egendom. I Finland, liksom i Sverige, ges A rätt till lösen. Någon sådan rätt föreligger inte i Norge. Däremot uppvisar de övriga nordiska länderna en gemensam syn på godtrosförvärvaren av icke anförtrodd egendom. Samtliga länder tillämpar här vindikationsprincipen, dvs. en oinskränkt rätt för A att få sin egendom åter från godtrosförvärvaren C.

Det var främst synen på godtrosförvärv av stöldgods som var av avgörande betydelse för att de enhetssträvanden till nordisk rättslikhet, som påbörjades år 1960 och för svensk del inte avslutades förrän år 1973, kom att misslyckas. Ett lagförslag, vars innehåll och öde närmare beskrivs i kap. 3 och 7, ratades först av Norge och sedermera även av Danmark.

Frågan om godtrosförvärv av stöldgods m.m. har under 1970-talet behandlats i riksdagen vid ett par tillfällen men utan att föranleda åtgärd. I propositionen 1979/80:66 angående förslag till ändring av häleri-bestämmelserna i brottsbalken, utarbetad på grundval av en promemoria från brottsförebyggande rådet (Brå), behandlades också frågan om godtrosförvärv av stöldgods m.m. Något förslag beträffande godtrosförvärvaren lades inte fram utan denna fråga ansågs bära övervägas i annat sammanhang. I samband med justitiekottets behandling av nyssnämnda proposition uttalade utskottet att det beträffande godtrosförvärv av stöldgods m.m. finnes bärkraftiga skäl att behålla nuvarande ordning men också skäl som talade i motsatt riktning. En utredning, bedriven i nordiskt samförstånd och med uppgift att utröna förutsättningarna för en ändring av gällande ordning, borde göras.

Enligt direktiven, i vilka departementschefen ansluter sig till utskottets mening, har vi också att överväga vilka regler som bör gälla vid förvärv av egendom som frånhänts ägaren genom egendomsbrott i annat fall. Även andra sakrätter bör beaktas. Om det anses påkallat får förslag till samlad lagstiftning om godtrosvärv av lösöre framläggas.

Slutsatser

Den genomgång av olika länders rättsordningar som företagits visar att lagstiftarna värt sig mot att föreslå en renodlad tillämpning av någon av huvudprinciperna. Påfallande ofta förekommer nämligen undantag från den gällande huvudprincipen. I rättsordningar där vindikationsprincipen gäller finns nästan undantagslöst ett andningshål för omsättningen. Undantag till förmån för exstinktion kan gälla för t.ex. sådana godtrosvärv som görs på en mässa, en marknad eller i den reguljära handeln. I rättsordningar där exstinktion är huvudprincip kan gälla undantag till förmån för oinskränkt vindikation, t.ex. beträffande gods som frånhänts ägaren genom stöld eller annat tillgreppsbrott. Exstinktionsprincipen kan också, precis som i svensk rätt, genombrytas på det sättet att den ursprunglige ägaren (A) medgivits rätt att mot ersättning lösa godset. Det finns bland de genomgångna rättsordningarna endast en (den italienska), där huvudprincipen (exstinktion) är konsekvent genomförd.

Eftersom lagstiftarna i hög grad eftersträvat att inte renodla någon av principerna har valet av princip i praktiken minskat i betydelse. Genom metoden att införa undantag från huvudprincipen möjliggörs likvärdiga resultat oavsett vilken av principerna som anges vara huvudregel. Valet av princip blir alltså inte en fråga om "allt eller intet". I själva verket kan man - bildligt och något förenklat - konstatera att var och en av principerna dras mot mittpunkten på en tänkt skala.

När det gäller val av huvudprincip anser vi det utslutet att övergå till vindikationsprincipen (för övrigt i Europa omhuldad endast av Danmark och Portugal). Den i svensk rätt av ålder gällande och beprövade exstinktionsprincipen bör alltså bibehållas. Därmed ansluter vi oss till en uppfattning som internationellt sett är den dominerande. Ställningstagandet ligger dessutom väl i linje med de utvecklingstendenser som kan urskiljas. Den internationella utvecklingen går nämligen - i vart fall beträffande godtrosvärv av egendom som anförtröts - entydigt mot exstinktion (se närmare kap. 6).

I fråga om regleringen av godtrosvärv av stöldgods m.m. kan man inte, som vid förvärv av anförtrödd egendom, peka på någon säker utvecklingstendens. Däremot vederläggs i betänkandet det i debatten ofta framförda påståendet att Sverige i motsats till andra länder extremt och nästan på ett unikt sätt skulle gynna godtrosvärvaren. Detta påstående är inte sant (se kap. 6). Åtskilliga rättsordningar, ja merparten, erkänner godtrosvärv av stulna egendom som förvärvats i den reguljära handeln. Andra länder går längre. Holland, det land som senast lagreglerat rättsområdet, har regler som stämmer bra överens med våra och Italien uppvisar en rättsordning som är den mest exstinktionsvänliga av alla.

I betänkandet föreslår vi att exstinktionsprincipen skall gälla även vid godtrosvärv av stöldgods m.m. Den splittrade bilden av hur man internationellt löst denna fråga har varit en faktor vid ställningstagandet. Det finns emellertid andra betydelsefulla faktorer. Främst bör nämnas det faktum att en oinskränkt regel om vindikation är förknippad med så många nackdelar i förhållande till bevarandet av exstinktionsprincipen (se närmare kap. 10) att en sådan inte bör förordas. Detta påstående understryks också av enkätsvar som erhållits från åtskilliga polis- och åklagarmyndigheter samt andra myndigheter. En stor majoritet av dessa myndigheter avvisar tanken på vindikation och ansluter sig till de principer för lösning som vi föreslår.

Vår lösning utgår från grundsynen att konflikten A-C är av civilrättslig karaktär. Det är således i första hand fråga om att lösa en konflikt mellan två enskilda parter. Civilrätten måste i denna fråga anses vara överordnad de kriminalpolitiska aspekter som kan anläggas på förvärven av icke anförtrödd egendom. Det är, som framhålles i betänkandet, en illusion att tro, att en ändrad civilrättslig reglering av konflikten A-C skulle kunna ha någon egentlig effekt i brottsbekämpningen. Något annat än ett marginellt bidrag kan det aldrig bli fråga om. Frågan om godtrosvärv eller inte är inget som avhåller hälarer. Här spelar risken för upptäckt och efterföljande straff en väsentligt större roll. Bekämpningen av brottsligheten bör alltså i första hand ske genom insatser på det kriminalpolitiska och näringsrättsliga fältet, t.ex. genom slopande av kravet på förbrott vid häleri (så att stöldgodslagen i större utsträckning kunde tillämpas) och en skärpning av reglerna för handel med begagnade varor.

Den kritik som riktats mot våra nuvarande bestämmelser om godtroshörsförvärv har främst rört förvärven av stulen egendom. Man har menat att det är alltför lätt för C att komma med förklaringar som tas till intäkt för påstående om god tro. Frågan aktualiseras ofta i samband med att allmän åklagare för talan mot C för häleri eller häleriförseelse. I ett sådant mål föreligger då dels en talan om ansvar för brott, dels en civilrättslig talan om återerfarande av egendomen utan lösen. Ett ibland därvid förbisett faktum är att frågan om ansvar för brott är en sak och att frågan om godtroshörsförvärv eller inte är en annan sak. Som närmare framgår i betänkandet (se avsnitt 10.3) skall den straffrättsliga bedömningen och den civilrättsliga bedömningen ske efter olika måttstockar, vilket kan få till följd att C stundom går fri från straff men likväl ej skall anses ha gjort ett godtroshörsförvärv.

Man kan säga att det finns en zon mellan det civilrättsliga och det straffrättsliga culpakravet. Om C befinner sig i denna zon, när han tar befattning med saken, så kan han inte fällas till ansvar, men han kan inte heller göra ett godtroshörsförvärv. Godtroshörsförvärv kan nämligen endast ske vid frånvaro av minsta anledning till misstanke om att brott förelåg och inte sällan krävs att C varit aktiv för att kontrollera att överlåtare B var behörig.

I syfte att undvika missförstånd och för att undanröja den spridda villfarelsen att ett slentriamässigt åberopande av god tro från C skulle vara tillfyllest, föreslår vi att bevisläget i processen A-C ändras. För närvarande torde utgångsläget i processen vara det att A skall visa ond tro hos C. Vi menar att det i stället bör ankomma på C att visa sin goda tro. Bevisbördan bör således vara omkastad. Detta innebär, som närmare framgår i betänkandet, en modifiering som inte är särskilt ingripande. Den är ändå motiverad, då den kan bidra till att skärpa uppmärksamheten och säkerställa en riktig rättstillämpning. Den omkastade bevisbördan innebär inte någon skärpning av beviskravets styrka.

Den för A förmånliga lösenrätten bör bibehållas. Även om den sällan utnyttjas är den en säkerhetsventil för den ursprunglige ägaren. Någon olägenhet av att låta den gälla generellt föreligger inte. Lösenbeloppet bör bestämmas efter det utgivna vederlaget (vederlagsprincipen). Som närmare framgår (se avsnitt 10.4) är det dock motiverat att i tiden begränsa rätten till lösen. Preskriptionsregler bör därför införas.

Lagförslaget

Lagförslaget innebär i huvudsak följande.

1. Lagen är generell i den meningen att den gäller godtrosförvärv beträffande såväl anförtrodd egendom som icke anförtrodd egendom.
2. Lagen gäller för lösöre, dvs. lösa saker. Även godtrosförvärv av panträtt omfattas av förslaget.
3. Huvudprincipen är rakt igenom extinktion men med en bevisbörderegeln för godtrosförvärvaren C.
4. Lösenrätten för A är generell. Lösen utges i enlighet med vederlagsprincipen.
5. För lösenrätten gäller vissa preskriptionsregler (tre månader resp. tre år).

SUMMARY

Background

When a person (C) acquires property in good faith from a person (B) who has no right to it, a conflict arises between the rightful owner's (A's) and the bona fide purchaser's (C's) claims to the property. There is no given formula for resolving this conflict. It is therefore not very remarkable that different judicial systems exhibit different ways of settling the question. Common to most legal systems, however, is that the solution of the dilemma A-C follows one of two main principles, the extinction principle or the vindication principle.

The extinction principle implies that C's interest is given precedence over A's. A cannot get back the property, at all events not without paying redemption to C. Through the bona fide purchase the title to the property is considered to have passed to C. The latter has made what is customarily called an extinctive purchase, whereby A's right to the property is extinguished.

The vindication principle favours A rather than C. The principle implies that A's title persists and that A is entitled to recover the property from C gratuitously despite the latter's good faith.

Swedish law has for a long time adopted the extinction principle. There is, however, no law governing bona fide acquisition of personal property. The rules governing bona fide acquisition have instead developed mainly through practice. The point of departure has been the provisions of chap. 11, § 4, and chap. 12, § 4, of the Commercial Code concerning loaned and consigned goods. These provisions which imply, on the one hand, that A is given a general right to redeem the property from C and, on the other, that the bona fide purchaser is not obliged, without receiving redemption, to hand back the property, have become the model for resolving numerous other bona fide purchase situations. Since the mid-19th century the extinction principle is applied also to bona fide purchase of stolen goods.

A's right to redeem the property implies invalidation of the extinction principle pure and simple. As indicated below, and as stated in chap. 2 and 6, this

is a phenomenon that is fairly common also in other judicial systems.

The multitude of bona fide situations that may arise are usually classified under two main headings, the criterion being the manner in which B acquired possession of the property. According to this classification B's illegitimate possession may relate either to property entrusted to him by A or to property not entrusted to him (theft).

As already noted, Swedish law adopts the extinction principle whether the property had been entrusted to B or not. This is no unique solution, as appears from the examination of foreign judicial systems (chap. 6). On the other hand it differs from that applying in the other Nordic countries. But nor do Denmark, Finland or Norway exhibit any uniform practice for bona fide acquisitions. The picture is fragmented. In Denmark the vindication principle is adopted for resolving the two main categories of conflict. In Finland, and now in Norway (since 1979), the extinction principle is followed for bona fide acquisition of entrusted property. In Finland, as in Sweden, A has the right of redemption. No such right exists in Norway. On the other hand the other Nordic countries have a common view of bona fide acquisition of unentrusted property. In this case all countries adopt the vindication principle, i.e. an absolute right to recovery of one's property from the bona fide purchaser C.

It was principally concerning the standpoint to be taken on bona fide purchase of stolen goods that led to failure in the strivings for uniformity of Nordic law that started in 1960 and, as far as Sweden was concerned, did not terminate until 1973. A draft law, the contents and fate of which are described in chap. 3 and 7, was rejected first by Norway and later also by Denmark.

The question of bona fide purchase of stolen goods, etc, has been raised in the Swedish parliament on a couple of occasions during the seventies but without leading to action. The bill 1979/80:66 proposing amendment of the provisions in the Criminal Code concerning receiving of stolen goods, drawn up on the basis of a memorandum from the National Council for Crime Prevention (Brå), also dealt with the question of bona fide purchase of stolen goods, etc. No proposal was put forward but it was considered that the questioned should be examined in another context. In its consideration of the aforementioned bill the

Standing Committee on the Administration of Justice stated that, as regards bona fide purchase of stolen goods, etc, there were substantial reasons for retaining the present state of affairs, but also contrary arguments. An investigation should be made in concert between the Nordic Countries with the aim of inquiring into the conditions for an amendment of the present regulations.

According to our terms of reference, in which the Minister adheres to the Standing Committee's opinion, we have also to consider what rules should apply to the acquisition of property alienated from the owner through crime against property in other instances. Other laws of property should also receive attention. If considered necessary, a proposal concerning coordinated legislation governing bona fide purchase of personal property should be presented.

Conclusions

The perusal that has been made of the judicial systems of different countries shows that the legislators have been unwilling to propose a strict application of either of the main principles. For exceptions to the prevailing main principle occur strikingly often. In legal systems which adhere to the vindication principle there is almost without exception a breathing-hole for the opposing principle. Exceptions in favour of extinction may apply, for example, to such bona fide purchases as are made at a fair, a market or in regular commerce. In legal systems having extinction as main principle there may be exceptions in favour of absolute vindication, e.g. concerning goods alienated from the owner by theft or other crime of larceny. The extinction principle can also, as in Swedish law, be contravened in that the original owner (A) may be conceded the right to redeem the property against compensation. Among the legal systems perused there is only one (the Italian) in which the main principle (extinction) is consistently adopted.

Since the legislators have striven to a great extent not to make a strict division between the two principles, the choice of principle has in practice diminished in importance. The introduction of exceptions to the main principle permits equivalent results regardless of which principle is considered the main one. The choice of principle is thus not a question of "all or nothing". In actual fact one may say - figuratively and in somewhat simplified terms -

that each of the principles is drawn towards the midpoint on an imagined scale.

As regards the choice of main principle we consider it out of the question to change to the vindication principle (which for that matter is in Europe embraced only by Denmark and Portugal). The extinction principle, that has long been operative and tried and tested in Swedish law, should therefore be retained. We thus adhere to an internationally dominant view. This is also well in line with the trends that may be discerned. The international tendency - in our case as regards bona fide purchase of entrusted property - is clearly towards extinction (see chap. 6).

On the question of the statutory regulation of bona fide purchase of stolen goods, etc, one cannot point, as concerning purchase of entrusted property, to any definite trend. On the other hand our report refutes the assertion often advanced in the debate that Sweden, unlike other countries, favours the bona fide purchaser in an extreme and almost unique manner. This assertion is not true (see chap. 6). Several judicial systems, in fact most, recognize bona fide purchase of stolen goods acquired in regular commerce. Other countries go further. Holland, the country which last legislated in this field, has rules very closely conforming with ours; and the Italian legal system is the most favourable to extinction of all.

In our report we propose that the extinction principle shall apply also to bona fide purchase of stolen goods, etc. The fragmented picture of how this question has been resolved internationally has been a factor in our decision. There are, however, other important factors. Chief among them is that an absolute rule of vindication involves so many disadvantages in relation to the preservation of the extinction principle (see chap. 10) that it should not be recommended. This is confirmed also by answers to a questionnaire received from several police and prosecuting authorities. A great majority of them reject the idea of vindication and concur in the solution that we suggest.

Our solution is based on the fundamental view that the conflict A-C has the character of civil law. Accordingly it is primarily a matter of resolving a conflict between two individual parties. In this question civil law must be considered superordinate to the criminal policy aspects that can be applied to purchases of unentrusted property. It is, as pointed out in the report, an illusion to believe that altered

civil legislation of the conflict A-C could have any actual effect on the combating of crime. It could never have anything else than a marginal influence. The question of bona fide purchase or not is no deterrent to the receiver of stolen goods. The risk of detection and punishment play a far greater role. The combating of crime should therefore take place primarily through measures pertaining to criminal policy and business law, e.g. by abolishing the requirement of prior crime in the prosecution of receiving (so that the Stolen Goods Act could be applied to a greater extent) and tightening up of the rules for trade in second-hand goods.

The criticism directed against our present regulations governing bona fide purchase has related chiefly to purchase of stolen goods. The opinion has been that it is altogether too easy for C to offer explanations that are taken as a substantiation of his assertion of good faith. The question often arises when a public prosecutor brings an action against C for receiving or petty receiving of stolen goods. In such a case there is both a criminal liability and a civil suit for recovery of the property without redemption. A fact sometimes overlooked in this connection is that criminal liability is one thing and the question of bona fide purchase or not another. As appears from the report (section 10.3), the yardstick for a judgment under criminal law differs from that under civil law, which may have the result that C is sometimes acquitted but shall nevertheless not be considered to have made a bona fide purchase.

One may say that a zone exists between the culpa requirement under civil and under criminal law. If C happens to be in this zone when he becomes involved in the matter, he cannot be held liable but nor can he make a bona fide purchase. For a bona fide purchase can take place only in the absence of the least suspicion of crime and it is not seldom required that C has actively checked the legitimacy of the assignor B.

In order to avoid misunderstandings and to remove the widespread delusion that a routine plea of C's good faith is sufficient, we suggest a change of the rules in the process A-C. At present the point of departure in the process would seem to be that A must prove C's bad faith. Our opinion is that it should instead be incumbent upon C to prove his good faith. The burden of evidence should thus be reversed. This, as appears from the report, entails a not particularly profound modification. It is nevertheless justified, as it may

contribute to stricter attention to the issue and to ensuring proper application of the law. The reversed burden of evidence does not entail any accentuation of the evidence requirement.

The, for A, beneficial right of redemption should be retained. Even if seldom utilized, it is a safety valve for the original owner. There is no disadvantage in making it generally applicable. The amount payable should be determined according to the purchase sum (the purchase sum principle). As appears from section 10.4, however, there is reason to limit the time during which the right to redemption applies. Limitation rules should therefore be introduced.

Draft law

The main points in the draft law are as follows:

1. The law is general in the sense that it covers bona fide purchase both of entrusted and unentrusted property.
2. The law applies to personal property, e.g. corporal movables. The proposal embraces also bona fide purchase of liens
3. The main principle throughout is extinction but with a rule placing the burden of evidence on the bona fide purchaser C.
4. The right of redemption for A is general. Redemption is paid in accordance with the purchase sum principle.
5. The right of redemption is subject to certain limitation rules.

"En världsvid erkänd 'riktig' lösning på vårt problem finns inte" (Dr Kurt Siehr, Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft, Nr 4/81).

En person som förvärvar en sak av någon, som inte hade rätt att förfoga (disponera) över saken, och därvid varken insåg eller borde ha insett att den andre saknade förfoganderätt sägs ha förvärvat saken i god tro. Om förvärvaren däremot kände till det rätta förhållandet eller bort inse det men ändå förvärvar saken säges detta ha skett i ond tro.

Ett förvärv som under nämnda förutsättningar sker i god tro medför i allmänhet konflikt mellan den ursprunglige ägaren och den godtroende förvärvaren. Båda kan utifrån sinsemellan olika skäl ha ett berättigat anspråk på saken. Konflikten kan schematiskt beskrivas på följande sätt. En person, B, förfogar utan rätt därtill över viss sak. Detta kan ske exempelvis genom överlåtelse av saken eller upplåtelse av begränsad rätt däri till en person, C. Genom sitt förfogande förnärmar B den rätt till saken som tillkommer en annan person, ägaren eller rättsinnehavaren, A. Den fråga som uppkommer är, om A har rätt att återfå saken, eller om C, under förutsättning av god tro, får behålla den.

Bild ur verkligheten¹:

"Natten mellan den 3 och 4 september bröt sig ett par tjuvar in i min bil, stående i låst och bevakat storgarage, och stal bl.a. min TV-apparat.

Efter 14 dagar påträffade polisen TV:n i en bytesaffär, som köpt den för 1 700 kr. av en person, vilken legitimerat sig med pass.

Ett par månader senare greps tjuvarna.

Man skulle nu kunna tro att ordningen var återställd: Tjuvarna fast, stöldgodset återfunnet och den bestulne åtminstone delvis gottgjord genom att han kunde återfå sin TV-apparat.

Men så fungerar inte den svenska rättvisan. Jag blev tvungen att köpa tillbaka min stulna egendom därför att bytesaffären i fråga förvärvat den som det heter i 'god tro'.

Jag ställer mig fullständigt oförstående till det rättvisa i detta förfarande. Hur jag än försöker kan jag inte begripa hur en sak, som jag äger, genom en stöld inte längre är min egendom. Trots att stölden är uppkärad och stöldgodset klart dokumenterat som mitt, frånhands jag rätten till det."

I det nu skildrade exemplet uppstår konflikten mellan den ursprunglige ägaren (A) och den godtroende bytesaffären (C) på grund av att B inte hade rätt att förfoga över saken på det sätt som skett. Man brukar tala om att det föreligger ett slags kompetensbrist hos B. Denna brist kan vara av varierande slag. I det följande beskrivs dessa kompetensbrister och illustreras konflikten mellan A och C genom ett antal typexempel.

1.1 Typfall

I. För de exempel som närmast beskrivs gäller följande förutsättning. Rätten till saken tillkommer A. B uppträder som ägare av saken (eller innehavare av en rätt som innebär dispositionsrätt för egen räkning) utan att vara det. B disponerar obehörigen till C, som är i god tro.

1. Antag att A lånat ut sin båt till B, som obehörigen säljer båten eller skänker bort den till C; kan A återfå sin båt från C? Samma frågeställning uppkommer i de fall då A i stället deponerat båten hos B eller om han hyrt ut den eller lämnat den som pant. Exemplet kan åskådliggöras i följande schema (ang. lösningar av denna situation och övriga konfliktsituationer se avsnitt 5.1.2).

<u>A anförtror frivilligt</u>	<u>B disponerar obehörigen</u>	<u>C</u>
ägare som	mellanman som är	inne-
lånar ut	låntagare	havare
deponerar	deponarie	i god
pantsätter	panthavare	tro
hyr ut	hyrestagare	
	givare	

Exemplet kan vidgas genom att man utökar kretsen av inblandade personer och ändrar förutsättningen enligt följande. Antag att den godtroende förvärvaren C säljer

A _____	B _____	C _____
ägare som mister saken ofrivilligt	tar saken från A genom brottsligt förfarande eller hittar den. Dispo- nerar obehörigen till C	innehavare i i god tro

Blir det någon skillnad om exemplet varieras enligt följande. Antag att stöldgods påträffas hos C. Rätte ägaren A kan inte påträffas - är alltså okänd -, ej heller gärningsmannen B är känd. Hur förfares med egendomen? Vilken verkan har C:s påstående om god tro? Situationen illustreras nedan.

A _____	B _____	C _____
ägare som är okänd	gärningsman som är okänd	innehavare i god tro

De hittills redovisade situationerna karaktäriseras av att äganderättsöverlåtelse inte förekommit mellan A och B. Men konfliktsituationen kan också uppstå i sådana fall där A överlätit egendomen till B. A kan ha sålt egendomen till B men sedan göra anspråk på att med äganderätt få saken åter på grund av att B:s kompetens brister.

3. Exempel på en sådan situation är följande. B har fått saken genom en rättshandling mellan honom och A och säljer sedan saken vidare till C. B:s förvärv visar sig emellertid ogiltigt av olika anledningar. Sådana anledningar kan vara reglerna om ogiltighet enligt avtalslagen t.ex. svek eller felaktiga förutsättningar.

A _____	B _____	C _____
rättshandlingen mellan A och B är ogiltig		i god tro

En annan vanlig situation är den att A sålt, exempelvis en bil, med äganderättsförbehåll² (enligt nutida terminologi återtaganderätt) och gör detta gällande därför att B försummat att betala köpeskillingen i tid. Om B sålt bilen vidare till godtroende C, vem vinner då av A och C? Blir det någon skillnad om B i stället upplåtit nyttjanderätt till C? Alltså:

A _____	B _____	C _____
säljer med ägande- rättsförbehåll	a) säljer till C b) upplåter nytt- janderätt till C	i god tro

4. I samtliga hittills redovisade fall har A "s.a.s. från början" stått som ägare. En annorlunda situation är den där B är ägare till saken men gör sig skyldig till dubbeldisposition. Som exempel kan nämnas att B säljer sin bil först till A och därefter till C (tve-sala). Övergången i det nämnda exemplet sker här först till A men B säljer sedan också till C. I första hand tänkes överlåtelsen mellan B och A vara frivillig (exempelvis ett köp), men överlåtelsen kan också vara ett tvångsförvärv, t.ex. expropriation.

5. Gör det någon skillnad om exemplet (4) ändras så att B i stället genom gåva skänker A bilen men därefter säljer den till C?

6. Andra fall av dubbeldisposition kan tänkas. Antag att B, vilken är ägare till saken, först överlåter äganderätten till A och därefter upplåter panträtt i samma sak till C, som är i god tro. Exemplet kan också varieras på det sättet att B först upplåter panträtt till A och därefter överlåter samma sak till C.

7. En annan konfliktsituation är den där ägaren B först upplåter panträtt till A och därefter upplåter panträtt till C (jfr exempel 4). Hur löses då konflikten mellan A och C? Lägg märke till att exemplet skiljer sig från de föregående på det sättet att det anspråk som görs gällande icke rör äganderätt utan panträtt, dvs. en säkerhetsrätt.

8. Löses konflikten annorlunda om den rättighet som är föremål för godtroshförvärv inte är äganderätt eller panträtt utan i stället nyttjanderätt? Antag att B först upplåter nyttjanderätt till sin segelbåt åt A, varefter han säljer båten till C. Blir då C, som själv-fallet är den nye ägaren, bunden av B:s upplåtelse?

9. En annan variant på exemplet (8) utgör det fall där B först upplåter nyttjanderätt i ett bestämt lösöre till A och därefter till C. Om de två upplåtna nyttjan-derätterna är oförenliga, hur löses då konflikten mellan A och C?

10. Liksom i de fall vilka tidigare beskrivits kan man i fallen av dubbeldisposition också föra in en successor till C, här betecknad med D. Frågan blir då vilken verkan det har om C och D befinner sig i respek-tive god eller ond tro? Följande fyra fall är tänkbara, nämligen 1) C och D är båda i god tro, 2) C och D är båda i ond tro, 3) C är i ond tro men D är i god tro, 4) C är i god tro men D är i ond tro.

13. B är underårig eller förklarad omyndig och disponerar såsom ägare till godtroende C. Gör C ett godtrosvärv?

14. Samma fråga kan ställas i det fallet att B är försatt i konkurs men överlåter egendom till C.

Blir utgången en annan om vi i stället antar att B förvärvar egendomen från A, som var omyndig eller satt i konkurs, och senare överlåter den till godtroende C? Dvs.

A _____	B _____	C _____
omyndig eller i	förvärvare	i god tro
konkurs		

15. B:s rätt att disponera kan vara inskränkt genom ett i lag stadgat överlåtelseförbud. Bestämmelsen i 6 kap. 5 § giftermålsbalken är ett exempel härpå. Enligt stadgandet krävs samtycke från make för överlåtelse av vissa lösören, nämligen sådana "i vilka denne har gifträtt, och vilka ingå i det för makarnas gemensamma begagnade avsedda bohaget eller utgöra andra makens nödiga arbetsredskap eller äro avsedda för barnens personliga bruk". Vad händer när ena maken underlåter att inhämta samtycke och överlåter sådant gods till godtroende C?

16. Ett liknande exempel som det under 15 utgör den situationen att B fått egendom genom testamente men nyttjanderätt till denna tillagts annan (A). Om B säljer utan samtycke från A, kan då C göra ett godtrosvärv?

17. Ytterligare fall kan anföras. Det är då fråga om att viss egendom hos B är underkastad någon befogenhet för annan eller belastning av annat slag. Exempel på sådana belastningar (betingelser) är utöver överlåtelseförbud bl.a. optionsrätt (rätt att framdeles förvärva något) och olika slag av ändamålsbestämmelser.

1.2 Huvudfallen

De fall som presenterats har främst tjänat syftet att peka på den mångfald av godtrossituationer som kan uppstå. I fortsättningen rör framställningen till största delen typfallen 1 och 2, dvs. de situationer där B uppträder som ägare av saken utan att vara det. De angivna situationerna kan i sin tur sorteras i två huvudfack:

a) Anförtrott gods

B har fått sig saken anförtrodd. Detta har skett genom en frivillig rättshandling från A:s sida (lån, deposition etc., se typfall 1). Hit räknas även den situationen där A visserligen överlåter saken till B men med förbehåll om äganderätten till dess saken är till fullo betald (äganderättsförbehåll).

b) Icke anförtrott gods (stöldfallet)

B har kommit över saken utan att någon rättshandling föreligger mellan honom och A. B kan t.ex. ha stulit den från A (se typfall 2).

¹ Se motion 1979/80:274.

² Termen äganderättsförbehåll förekommer inte i nyare lagar. I stället används begreppet återtaganderätt, se t.ex. 15 § konsumentkreditlagen (1977:681). Någon saklig skillnad mellan begreppen föreligger inte (se Hellner, Speciell avtalsrätt I s. 231 och rättsfallet NJA 1975 s. 222, vari ansågs att ett förbehåll om rätt för säljare att återta godset skulle ha samma verkan gentemot tredje man som ett äganderättsförbehåll.

³ Kommission är en särskild typ av uppdrag (syssломannaförhållande). Därmed menas ett uppdrag till någon (kommissionären) att för huvudmannens (kommittentens) räkning men i eget namn "försälja eller inköpa varor, värdepapper eller annan lös egendom". Begreppen uppdrag och fullmakt bör hållas isär. Det senare begreppet är en förklaring av fullmaktsgivaren (huvudmannen), att fullmäktigen (B) har rätt att handla på fullmaktsgivarens vägnar och att fullmaktsgivaren därvid tar på sig ansvaret för de rättshandlingar (avtal, uppsägningar och andra förklaringar, etc.) som fullmäktigen företar för hans räkning inom fullmaktens gränser. Denna förklaring är egentligen inte riktad till fullmäktigen utan till tredje man. Det är den senare som behöver känna till förklaringen för att kunna förhandla med fullmäktigen.

Konflikten som vid godtrosvförvärv uppstår mellan den rätte ägarens och den godtroende förvärvarens anspråk brukar lösas efter två huvudlinjer, extinktionsprincipen respektive vindikationsprincipen.

Om man väljer extinktionsprincipen för att lösa konflikten är innebörden härav att den godtroende förvärvarens (C:s) intresse ges företräde framför den rätte ägarens (A:s). Den senare kan inte, i varje fall inte utan att betala lösen till förvärvaren, få tillbaka saken. Principen innebär således att äganderätten till saken på grund av godtrosvförvärvet anses ha övergått till förvärvaren. Denne har med andra ord gjort ett extinktivt förvärv, vilket medför att den ursprungliga ägarens rätt till saken utsläcks.

Enligt extinktionsprincipen segrar således C i konflikten och behåller saken. Principen kan dock rubbas om A tillerkänns rätt att mot lösen utfå saken.

Om man i stället väljer vindikationsprincipen för att lösa konflikten är innebörden härav att den ursprungliga ägaren gynnas på bekostnad av den godtroende förvärvaren. I konflikten mellan A och C segrar alltså A. A berättigas att av C, oberoende av dennes goda tro, återfå saken. Enligt vindikationsprincipen utsläcks således inte A:s äganderätt, utan A ges i stället rätt att utan ersättning få tillbaka saken från C. C:s enda möjlighet att kompensera sig för den förlust som drabbar honom består i att rikta anspråk mot den som överlätit saken till honom, dvs. B.

Det finns inte någon given lösning på konflikten mellan A och C. Sanningen i detta odramatiska påstående blir uppenbar vid en granskning av olika länders regler på det ifrågavarande rättsområdet (se kap. 6). En sådan granskning visar, föga förvånande, att utgångspunkten för konfliktlösningen varierar från rättssystem till rättssystem. Detta faktum förklaras av att lagstiftarna - påverkade av en rad faktorer - helt enkelt haft delade meningar om vem av A och C som skall gynnas. Eller omvänt, vem av A och C som skall stå risken av förlust. Man skulle kunna hävda att lagstiftaren här står inför ett verkligt dilemma; på vem skall han satsa, A eller C? Dilemmat kan reduceras. I praktiken har detta också skett. Lagstiftaren har i många fall undvikit att göra valet mellan extinktionsprincipen och vindikationsprincipen till ett val mellan "pest och kolera". I de

flesta rättssystem finns nämligen exempel på undantag från den valda huvudprincipen, undantag som syftar till att motverka materiellt sett otillfredsställande resultat. I rättsordningar där vindikationsprincipen anses gälla kan undantag - till förmån för exstinktion - vara gjorda för t.ex. sådana förvärv görs i god tro på en mässa, en marknad eller den reguljära handeln. I rättsordningar där exstinktionsprincipen är huvudregel kan det förekomma undantag - till förmån för vindikation - beträffande t.ex. gods som frånhänts ägaren genom stöld eller annat tillgrepsbrott.

Av det anförda dras slutsatsen att frågan huruvida reglerna för konfliktlösningen bör vila på en allmän regel om exstinktion eller vindikation näppeligen kan anses given. I praktiken har man vid valet att göra en förfinad avvägning mellan de båda principerna. Konsekvenserna av den valda huvudprincipen kan därefter mildras genom olika undantag, stadgande i lag eller genom utbildad praxis. Att valet av princip är svårt beror på att beaktansvärda skäl kan anföras till fördel för vardera principen. En översikt av de argument som brukar anföras för och emot en exstinktions- eller vindikationsregel lämnas i kapitel 9.

3.1 Inledning

Problemet med förvärv i god tro av lösa saker är tidlöst. Frågan hur intressekonflikten, ägaren - tredjeman (A-C), skall avgöras förtjänar beteckningen klassisk och är av central betydelse i varje rättssystem. Godtrosförvärv av stulen egendom utgör (se kap. 1) - vilket förtjänar att understrykas - endast en del, låt vara speciell, av hela den centrala problematiken rörande godtrosförvärvet.

Den svenska rättens regler om godtrosförvärv av lös egendom har till övervägande del skapats genom avgöranden i praxis. Denna praxis har som utgångspunkt haft vissa centrala bestämmelser i 1734 års lag, nämligen 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken. Dessa paragrafer handlar om lånat och deponerat gods. Om låntagaren eller depositarien (B) utan ägarens tillstånd har överlåtit eller pantsatt godset har ägaren (A) rätt att återlösa detta. Av bestämmelserna har motsättningsvis ansetts följa att den som har mottagit egendomen (C) inte är skyldig att lämna den ifrån sig utan lösen, om han är i god tro. Detta innebär att svensk rätt anammat exstinktionsprincipen, vilken alltså medför att C oftast står som segrare i kampen A-C.

Frågan om förvärv i god tro har i Sverige, såsom i många andra rättssystem, mer eller mindre ständigt engagerat jurister och lagstiftare. Bestämmelserna i 1734 års lag kan ses som en startpunkt för försöken att lagreglera godtrosförvärven. Sedermera har rättsutvecklingen och reformkrav medfört ytterligare förslag till lagreglering (se nedan och kap. 4). I det följande lämnas en kortfattad redogörelse för frågans vidare behandling efter år 1734.

3.2 Livlig verksamhet på 1800-talet

Rättsutvecklingen under århundradet närmast efter bestämmelsernas tillkomst utmärktes till en början av en allmän benägenhet att tillämpa dessa principer i alla fall, då den rätte ägaren frivilligt lämnat saken ifrån sig.

När det gäller fallet att egendom frånstulits någon och sedermera överlåtit till en godtroende förvärvare synes det sannolikt att den äldre svenska rätten inte

medgav godtrostförvärv (se kap. 4). Redan under 1700-talet gjordes i doktrin och praxis dock gällande, att den som i god tro förvärvat egendom från en tjuv icke behövde avstå densamma annorledes än mot lösen. Före 1800-talets första årtionden synes emellertid antagandet av vindikationsrätt i detta fall ha dominerat.

Reglerna om exstinktiva godtrostförvärv behandlades av lagstiftarna ingående i samband med de civillagsförslag som framfördes under 1800-talet. I förslaget till handelsbalk som LagCommiteen överlämnade år 1815 återfanns bl.a. en regel i HB 1:8 som uttalade att om godtrostförvärv skett å offentlig auktion, "å allmänna försäljningsställen, i öppna salubodar eller å marknader" ägde förvärvaren utan inskränkning behålla egendomen. Med andra ord är det här fråga om oinskränkt exstinktionsrätt för C. I andra fall - alltså även vid stöld - hade ägaren (A) lösenrätt, som dock utslocknade om köparen "i tu år innehaft egendomen". Löseskillingen föreslogs bestämd till "hwad derfore gifwet är". Förslaget byggde, som synes, på exstinktionsprincipen. Man gjorde skillnad på arten av förvärv. Vissa förvärv skulle anses vara kvalificerade på så sätt att A inte tillerkändes rätt till lösen, medan andra godtrostförvärv gav A rätt till lösen. I sistnämnda fall gällde en preskriptionsregel till förmån för C. Lösensumman skulle bestämmas efter vederlaget. I 1826 års civillagsförslag är den nämnda regeln i huvudsak densamma; dock är preskriptionstiden för lösenrätten nedsatt till ett år. Av motiven till bestämmelsen framgår att denna omfattar både det fall att egendomen olovligen fränhänts ägaren och de situationer där han frivilligt lämnat den ifrån sig (jfr avsnitt 1.2).

Det gjordes uttalanden mot civillagsförslaget. Så intog t.ex. högsta domstolens majoritet den ståndpunkten, att godtroende förvärvare "alltid måste vara berättigad att behålla det gods han i handom fått" (dvs. oinskränkt exstinktion). Motivet för denna ståndpunkt var, att ägarens lösenrätt skulle medföra stor osäkerhet i äganderätten och ofta tillskynda köparen förlust. Nästan lika exstinktionsvänlig var Göta hovrätt, som framhöll att ägaren icke skulle ha någon lösenrätt då förvärvet skett å öppen auktion, å allmänna försäljningsställen, i öppna salubodar, i "handlandens magasin" eller å marknader. Undantag föreslogs emellertid gälla om egendomen fränhänts ägaren genom stöld. I sådant fall borde ägaren iakttaga ettårsfristen. Skånska hovrättens förslag, också det exstinktionsvänligt, innebar dels en generell regel om godtrostförvärv med lösenrätt för ägaren under en frist av år och dag räknat från det köparen fick godset i sin besittning,

dels en undantagsregel till förmån för godtroende förvärvare som gjort sitt fång å auktion e.d. - i dessa fall skulle ej lösenrätten bestå - dels slutligen en undantagsregel, avseende alla godtrosvörvärv, till förmån för den vars gods blivit honom genom olovligt tillgrepp frånhänt; denne skulle äga återta godset utan lösen, "hvar det finnes" (dvs. oinskränkt vindikation).

År 1850 presenterade lagberedningen sitt förslag till handelsbalk. I förslaget, som aldrig kom att föreläggas riksdagen, kvarstod reglerna från 1826 års förslag i huvudsak oförändrade. Av intresse är emellertid att ta del av de två nya bestämmelser som föreslogs (HB 1:18 och 19). Båda gällde försäljning av gods som tillhör annan.

I 18 § regleras fallen med anförtrodd egendom. I sådana situationer gäller extinktionsprincipen. Huvudregeln är att en godtrosvörvärvare (C), som fått godset i sin besittning, ej behöver lämna detta tillbaka med mindre den ursprunglige ägaren (A) betalar vad förvärvaren utgivit (lösen mot vederlag). Om A ej inom ett år anmäler hos C, att han vill begagna sin rätt till lösen, behåller C godset (preskriptionsregel). Vissa förvärv är i förslaget kvalificerade, dvs. C får behålla saken om han i god tro fått den i sin besittning. Det gäller förvärv "å offentlig eller öppen auktion, å marknad, torg eller annat försäljningsställe, eller i salubod eller handelsmagasin, der dylikt gods wanligen säljes".

Av särskilt intresse är att ta del av innehålllet i 19 §, som behandlar försäljning av icke anförtrodd gods och dessutom utgör det viktigaste avsteget från 1826 års förslag. Bestämmelsen lyder:

"Har gods, som bliwit såldt af annan, än rätte ägaren, kommit ur dennas hand genom olofligt tillgrepp; då äge han det utan lösen återfå hos den, som det innehafwer. Har denna på god tro fått godset i handom, och avstår han det ej godwilligt, göre ägaren sin rätt mot honom gällande, genom stämning inom tre år sedan godset tillgreps. Är det såldt å offentlig eller öppen auktion, å marknad, torg eller annat allmänt försäljningsställe, eller i salubod eller handelsmagasin, der dylikt gods wanligen säljes; hafwe den, som godset på god tro i handom fått, rätt att det behålla, der ej ägaren, inom tid som nu sagd är, hos honom anmäler sig att det lösa och betalar hwad han för godset gifwit."

Huvudregeln vid köp av stulet gods är således vindikation. Men vindikationsrätten begränsas av en treårig preskriptionstid. Beträffande vanliga köp, butiksköp o.d. gäller dock det viktiga undantaget att godtroende C får behålla godset, om inte A inom treårsfristen löser godset och därvid betalar det vederlag som C utgivit för godset (jfr vad som i dag gäller i Frankrike, avsnitt 6.3.2).

I fråga om de konfliktfall som regleras av bestämmelserna i HB 11:4 och 12:4 kan man knappast tala om någon mer ingripande historisk utveckling efter 1800-talets mitt. Däremot var frågan om möjlighet till vindikation av tjuvgods ännu vid mitten av 1800-talet olöst i praxis. Frågan löstes dock genom två avgöranden av högsta domstolen år 1854 och år 1855. I båda fallen ålades ägaren att utge lösen för att återfå det stulna. Även om man efter dessa fall i doktrinen föreföll ganska oviss om möjligheten att göra extinktiva godtrosvörvärv av tjuvgods har praxis konsekvent följt de nu omnämnda avgörandena. En närmare beskrivning av den utveckling som lett fram till den svenska rättens ståndpunkt härvidlag lämnas i kapitel 4.

3.3 Strävan efter nordisk rättslikhet på 1900-talet

Som tidigare framhållits har utvecklingen av de gällande reglerna om godtrosvörvärv ägt rum i praxis. För den svenska rättens del har detta inneburit ett långtgående accepterande av extinktionsprincipen. Även i finsk rätt har denna princip fastslagits som huvudprincip om än vissa mera ingripande undantag gjorts. I Danmark och Norge däremot var huvudprincipen vindikation. Att de nordiska ländernas rättsuppfattningar på detta sätt divergerade bedömdes i slutet av 1950-talet kunna medföra praktiska olägenheter. I skrivelse till de nordiska ländernas regeringar den 17 februari 1959 hemställde därför Nordiska rådets presidium att dessa skulle inleda gemensamt utredningsarbete i syfte att nå fram till mera enhetliga regler än de nuvarande beträffande verkan av god tro vid extinktiva förvärv av lös egendom i de fall ursprunglige ägaren eller innehavaren gör anspråk på att återfå egendomen.

Med anledning av framställningen tillkallades i Danmark, Finland, Norge och Sverige särskilda sakkunniga med uppdrag att kartlägga gällande regler samt att åtminstone i princip föreslå de lagändringar som lämp-

ligen kunde anses böra komma i fråga för att uppnå rättslikhet i de nordiska länderna på området.

Efter några års utredningsarbete lades betänkanden fram i Danmark, Finland och Sverige. Det svenska betänkandet (SOU 1965:14) Godtrosförvärv av lösöre innehåller ett lagförslag (se bilaga nr 1) som nära överensstämmer med motsvarande förslag från de danska och finska utredningarna. Det bygger på exstinktionsprincipen. Huvudregeln är att den som i god tro förvärvar lösöre och får det i sin besittning får full äganderätt till egendomen. Denna huvudregel kompletteras med särregler för två olika fall. 1) Det ena av dessa gäller egendom som har fränhänts den ursprunglige ägaren genom stöld eller rån. För att godtrosförvärv skall komma till stånd i ett sådant fall krävs att förvärvaren kan visa att han med skälig noggrannhet har undersökt överlåtarens åtkomst (innebörden är en omkastning av bevisbördan). 2) Den andra särregeln är tillämplig vid förvärv av sådan egendom som allmänt säljs på kredit med äganderättsförbehåll. Godtrosförvärv av sådan egendom kan göras gällande bara om förvärvaren genom granskning av åtkomsthandling eller kvitto eller på annat sätt försökt förvissa sig om att överlåtaren inte på grund av äganderättsförbehåll saknade rätt att överlåta egendomen. Om förvärvet skett på offentlig auktion eller från yrkesmässig försäljare med fast affärsställe eller under därmed likartade förhållanden, är de bägge särreglerna dock inte tillämpliga annat än om särskild anledning till misstanke föreligger. Lagförslaget upptar vidare regler om rätt i vissa fall för den ursprunglige ägaren att återlösa egendom som varit föremål för godtrosförvärv.

Vid remissbehandlingen av de tre betänkandena utsattes dessa för åtskillig kritik i de olika länderna.

Karakteristiskt för kritiken var att remissinstanserna i vart och ett av länderna ansåg där gällande rätt vara tillfredsställande och motsatte sig ändring samt fann att de sakkunnigas förslag innebar en olämplig kompromiss. Särregeln för stöldgods mötte hårt motstånd hos de svenska remissinstanserna, som ansåg att den på ett betänkligt sätt luckrade upp exstinktionsprincipen, eftersom förvärvaren inte har någon möjlighet att i förvärvsögonblicket avgöra om egendomen är av det slag som särregeln är tillämplig på. I Danmark och Finland ansågs det å andra sidan inte acceptabelt att gå ifrån vindikationsprincipen när det gäller stöldgods.

I detta läge anmäldes lagstiftningsfrågan i Nordiska rådet av danska regeringen, som hemställde om rådets

uttalande rörande principerna i föreliggande lagförslag. Detta resulterade i en rekommendation (rek 13/1967), där Nordiska rådet hemställde till de nordiska ländernas regeringar att försöka genomföra en enhetlig nordisk lagstiftning om förvärv av lösöre i god tro. Denna borde enligt rådet, bortsett från fall av stöld, rån och grovt tvång, bygga på en allmän extinktionsregel. Om enhetliga regler inte kunde uppnås för fall av nyssnämnda art, hemställde rådet att lagförslagen avfattades på sådant sätt att man i rätts-tillämpningen i största möjliga utsträckning skulle komma till samma resultat.

Ärendet föranledde därefter fortlöpande kontakter mellan företrädare för justitiedepartementen i Danmark, Finland, Norge och Sverige. Frågan gavs emellertid inte någon särskild hög prioritet och fick av olika skäl vila en tid. Under år 1972 aktualiserades emellertid ärendet på nytt. I Sverige utarbetades senare ett utkast till lagrådsremiss (se nedan avsnitt 3.4) och i Danmark togs det upp överläggningar med representanter för näringslivet och konsumentintressena. Därvid visade det sig att det danska näringslivet alltjämt motsatte sig ändring av gällande rätt, medan man på konsumenthåll intog en neutral ståndpunkt. I detta läge beslöt man sig på danskt håll för att inte lägga fram något förslag till lagstiftning. Detta anmäldes till Nordiska rådet, som i februari 1973 beslöt att anse spörsmålet som slutbehandlat för rådets del.

Sedan det sålunda visat sig att någon samnordisk lagstiftning på området inte skulle komma till stånd, ansågs från svensk sida något behov av att gå vidare med detta lagstiftningsärende inte föreligga. Någon lagrådsremiss kom aldrig att föreläggas lagrådet. Den 21 september 1973 avskrev Kungl. Maj:t frågan från vidare handläggning.

Norge har därefter (se avsnitt 3.6) genom en nyligen stiftad lag valt att gå sin egen väg.

3.4 Justitiedepartementets utkast till lagrådsremiss med förslag till lag om godtrosvärförvärv av lösöre

Som nyss nämnts utarbetades ett utkast till lagrådsremiss inom justitiedepartementet (se bilaga nr 2). Man kan konstatera att det lagförslag som ingår i utkastet skiljer sig från innehållet i gällande rätt i huvudsak på tre punkter. För det första begränsas rätten för den som blivit frånhänd egendom genom brott att

mot lösen återfå denna från godtroende förvärvare till de fall, där frånhändandet skett genom stöld eller annat tillgreppsbrott. För närvarande gäller att lösenrätt gentemot godtroende förvärvare alltid föreligger, när egendom frånhänts någon genom brott, alltså även t.ex. genom förskingring. Den andra avvikelsen innebär att anspråk på lösen preskriberas om det inte görs gällande inom viss tid. Gällande rätt torde innebära att A kan hävda lösenrätt under obegränsad tid. Det tredje avsteget är snarast ett klarläggande. Enligt gällande rätt är det inte klart hur lösenbeloppet skall beräknas när lösenrätt finns, dvs. om lösenbeloppet skall motsvara egendomens värde vid inlösningstillfället (värdeprincipen) eller det vederlag förvärvaren kan ha utgett (vederlagsprincipen). I lagförslaget slås fast att vederlagsprincipen skall gälla såsom huvudregel.

3.5 Riksdagsbehandling m.m.

Bläcket hann knappt torka på avskrivningsbeslutet år 1973 innan frågan om godtroförförvärv ånyo aktualiserades. Redan den 24 januari 1974 låg en motion i ärendet på riksdagens bord (motion 1974:645). Därefter har reglerna om godtroförförvärv varit föremål för riksdagsbehandling vid ett flertal tillfällen.

Motionerna 1974:645 och 1976/77:649

I motionen 1974:645 hemställdes om sådan ändring i gällande rätt att godtroförförvärv inte skulle kunna göras gällande i fall där någon köper stöldgods på ett ställe där handel av detta slag vanligen inte förekommer.

"Lagstiftningen bör utformas så att den som köper stöldgods - och sedan ertappas med detta, även om köpet förebärs ha skett i god tro men på ett ställe där handel av detta slag vanligen inte förekommer - får avstå det sålunda köpta stöldgodset och förlora de pengar köpet betingat.

Uppenbart är att stöldgods ibland försäljes även inom den reguljära handeln, men om någon på ett sådant ställe förvärvat stöldgods bör givetvis förvärvet anses ha skett i god tro, och något förverkande inte ifrågakomma"¹.

I motionen 1976/77:649 hemställdes om en översyn av reglerna för godtroförförvärv av stöldgods i syfte bl.a.

att ändra de svenska lagreglerna i riktning mot vad som gäller i övriga nordiska länder. Såväl motionen från år 1974 som den från år 1976 avsåg en skärpning av förutsättningarna för godtroshförvärv av stöldgods. Motionerna avslogs emellertid på hemställan av lagutskottet (LU 1974:3 och 1976/77:16). I det sistnämnda betänkandet framhöll utskottet att kraven på den goda tron avsevärt skärpts i rättspraxis under senare år när det gäller förvärv av egendom som frånhänts annan genom brott. Det var sålunda vanligt att domstolarna krävde en särskilt hög grad av aktsamhet vid förvärv av egendom, som erfarenhetsmässigt visar sig särskilt "känslig". I vissa fall hade enligt utskottet praxis trots bristen på uttryckliga bestämmelser härom infört en tämligen långtgående undersökningsplikt. Tendensen framträdde med särskild styrka i ett antal avgöranden av högsta domstolen beträffande förvärv av begagnade bilar.

Med hänvisning till den utveckling, som reglerna om godtroshförvärv under senare år genomgått, ansåg utskottet - något som vi vill särskilt fästa uppmärksamheten på - att förvärv på gator eller i offentliga lokaler av sådan egendom, som inte vanligen brukar utbjudas på dylika platser, endast undantagsvis torde kunna bedömas ha ägt rum i god tro. Åtminstone gällde detta när överlåtaren var okänd för köparen. Om egendomen dessutom utbjöds till påfallande lågt pris, fortsatte utskottet, torde regelmässigt anledning till stor försiktighet från köparens sida anses föreligga. I nu berörda fall syntes ofta förutsättningarna för inträdande av straffansvar för häleri eller häleri-förseelse vara uppfyllda.

Den skärpning av förutsättningarna för godtroshförvärv som ägt rum innebar enligt utskottet att den som frånhänts egendom genom brott hade möjlighet att i större utsträckning än tidigare hävda sin rätt gentemot den som förvärvat egendomen. Utvecklingen på området hade därigenom i praktiken medfört ett visst närmande till vad som gällde i övriga nordiska länder.

Vid bedömning av spörsmålet måste, framhöll utskottet, hänsyn vidare tas till föreliggande försäkringsmöjligheter för den som berövas egendom genom stöld och för den som förvärvar sådan egendom. Den förstnämnde har regelmässigt möjlighet att försäkra sig mot egendomsbrott och därigenom få ersättning för vad han förlorat. Någon motsvarande möjlighet att skydda sig försäkringsvägen ansåg utskottet däremot inte finnas för den som i god tro förvärvar stöldgods och sedan blir tvungen att avstå godset till dess rätte ägare.

Utskottets betänkande utmynnade i avstyrkande av bifall till motionen. Avstyrkandet motiverades med att riksdagen år 1974 prövat frågan och därvid funnit att något behov av att på nytt ta upp spörsmålet till närmare övervägande ej förelåg samt att det därefter inte förekommit något som föranledde till ändring i riksdagens ställningstagande.

Brottsförebyggande rådets (BRÅ:s) PM 1978:1 angående sakhäleri m.m.

Frågan om godtrosförvärv av egendom som frånhänts ägaren genom brott togs upp i en promemoria från brottsförebyggande rådet, (BRÅ PM 1978:1) Sakhäleri m.m. I promemorian framlades förslag till lagstiftning som syftade till att försvåra avsättningen av stöldgods. Förslagen innebar att kravet på styrkt förbrott vid häleriförseelse enligt 9 kap. 7 § brottsbalken skulle slopas samt att en följdändring skulle ske i lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. (se avsnitt 5.2.2). I promemorian rekommenderades också att statsmakterna förutsättningslöst skulle pröva frågan om en ny inskränkning av möjligheterna till godtrosförvärv beträffande stöldgods. Enligt promemorian skulle en försiktig nedtoning av exstinktionsprincipen i vissa fall kunna förstärka den allmänpreventiva effekten av de föreslagna ändringarna i brottsbalken och stöldgodslagen. Det framhölls att den som tvekar om ett "förmånligt erbjudande" får ytterligare anledning att avstå från affären, om han vet att han inte kan göra ett godtrosförvärv utan måste lämna ifrån sig egendomen, om det visar sig vara fråga om stöldgods. Vidare anfördes att tiden nu kunde vara mogen för statsmakterna att förutsättningslöst pröva om den nuvarande ordningen borde ändras bl.a. för att bättre tillgodose kriminalpolitiska önskemål. Härvid finns möjlighet att välja mellan en rad mer eller mindre långtgående alternativ. För statsmakternas ställningstagande skulle enligt promemorian en remissbehandling av 1973 års utkast till lagrådsremiss vara av värde.

Promemorian remissbehandlades, varvid yttranden även inhämtades över utkastet till lagrådsremiss.

Tanken att i brottsbekämpningens intresse söka inskränka möjligheterna till godtrosförvärv av stöldgods genom lagstiftning fick stöd av flertalet av remissinstanserna. Kritiska röster mot lagstiftning saknades dock inte. Av de instanser som uttalade sig för lagstiftning anslöt sig somliga till innehållet i lagrådsremissen, andra uttalade sig till förmån för

principerna i betänkandet från år 1965 (SOU 1965:14) och en tredje grupp ansåg att den nya norska lagstiftningen i ämnet, vilken bygger på exstinktionsprincipen men för vissa fall medger vindikationsrätt, borde kunna utgöra en lämplig förebild. Även andra lösningar förordades. Huvuddelen av remissinstanserna undvek dock att konkret anvisa hur nedtoningen av exstinktionsprincipen skulle ske utan begränsade sig till att instämna i rekommendationen att ändra reglerna så att de bidrar till att motverka stöld- och häleri-brottslighet. De instanser som var kritiska mot lagstiftning ansåg rättspraxis vara tillfredsställande. Det framhölls bl.a. att domstolarnas skärpta krav på undersökningsplikt vid förvärv av åtminstone vissa slag av stöldbegärlig egendom varit ägnade att vid stöldfall mildra verkan av exstinktionsprincipens tillämpning. Tanken att ändra reglerna så att exstinktionsprincipen inte skulle gälla i fråga om stöldgods, vilken kritiserades i lagrådsremissen, borde icke accepteras framför allt för de negativa verkningar detta skulle föra med sig från omsättningens synpunkt.

Regeringens proposition 1979/80:66

På grundval av BRÅ-promemorian framlades i propositionen 1979/80:66 förslag till ändringar i bl.a. brottsbalkens bestämmelser om häleri. I propositionen berörde departementschefen också frågan om godtrosvärv av lösöre (s. 9). Enligt departementschefen stod det klart att en ändring av rättsläget i enlighet med utkastet till lagrådsremiss knappast skulle få någon kriminalpolitisk effekt. En sådan effekt torde uppnås endast om man gjorde kraftigare avsteg från gällande regler i rikning mot en vindikationsprincip för stöldgods. Departementschefen fortsatte: "En möjlighet är här att inte alls medge att stöldgods blir föremål för godtrosvärv, något som gäller i Danmark, Finland och Norge. En annan utväg skulle kunna tänkas vara att, i enlighet med vad som föreslogs i betänkandet SOU 1965:14, ålägga förvärvare av stöldgods att bevisa att han med skäligen noggrannhet har undersökt överlåtarens åtkomst. Tillräckligt underlag för att i förevarande lagstiftningsärendet föreslås så stora ändringar i rättsläget beträffande godtrosvärv som de senast beskrivna finns dock inte enligt min mening. I sammanhanget bör anmärkas att det i nuvarande rättspraxis finns en klar tendens att ålägga köparen en förhållandevis långtgående undersökningsplikt i fråga om vissa slag av stöldbegärlig egendom, i synnerhet motorfordon. Frågan om en ändring i den nu aktuella regleringen, som givetvis har flera aspekter och rymmer fler problem än jag här har nämnt, får därför övervägas

vidare i lämpligt sammanhang. Erfarenheterna av den nyligen införda norska lagstiftningen i ämnet kan också ge anledning till nya nordiska överläggningar".

Motionen 1979/80:274

I motionen framhålls att häleribrottsligheten i vårt land är rikt förgrenad, välorganiserad och svårupptäckt. Åtskilligt tyder på att den också är i starkt växande. Både samhället och många enskilda drabbas enligt motionärerna av stora förluster på grund av denna brottslighet. Häleri är ofta förbundet med andra brott som t.ex. stöld, rån, bedrägeri, skattebrott, osant intygande, urkundsförfalskning. Även narkotikabrottsligheten är nära lierad med hälerimarknaden. Därför anser motionärerna det helt nödvändigt att häleri och därmed förknippad brottslighet bekämpas med effektivare metoder än för närvarande. En viktig punkt i ett program mot häleribrottsligheten är enligt motionärerna en skärpning av den lagstiftning som rör befattningen med stöldgods.

Det görs i motionen gällande att Sverige intar en särställning när det gäller rätten att få behålla stöldgods som förvärvat i god tro. Det står i dag klart att det starka godtrosskyddet i vårt land bidragit till att öka stöldbrottsligheten. Motionärerna anser vidare att reglerna ej innebär en rättvis avvägning mellan de motstridande intressen som gör sig gällande vid godtrosförvärv av stulen egendom. Att den ursprunglige ägaren till skillnad från godtrosförvären delvis kan skydda sig genom försäkringar ändrar enligt motionärerna inte denna slutsats. Detta har, sägs det, övertygande visats i remissvar över BRÅ:s promemoria från polisen och från försäkringsbranschen.

Motionärernas slutsats blir att det behövs en skärpning av bestämmelserna om godtrosförvärv av lösöre. Därvid kan man välja mellan en rad mer eller mindre långtgående alternativ. Vid remissbehandlingen av BRÅ:s promemoria har olika synpunkter och förslag lagts fram. Men det rimligaste förefaller motionärerna vara att rättigheterna stärks för den som blivit frånhandlad egendom såväl vid tillgreppsbrott som vid brott i övrigt, alltså även vid t.ex. försäkringsring².

Under alla omständigheter, framhåller motionärerna avslutningsvis, är det viktigt att riksdagen snarast tar ställning till förslaget för att godtrosreglerna ändras så att stöld och häleribrottslighet motverkas och den ursprunglige ägaren får ett ökat skydd.

Justitieutskottets betänkande 1979/80:26 med anledning av propositionen 1979/80:66 med förslag till lag om ändring i brottsbalken (häleri m.m.) jämte motion

I samband med att justitieutskottet behandlade propositionen 1979/80:66, vilken sedermera resulterat i ett utvidgat straffansvar för häleri (se avsnitt 5.2.2), behandlades den nyss nämnda motionen om översyn av reglerna om godtrosvförvärv. Justitieutskottet anslöt sig därvid i allt väsentligt till det något mer omfattande yttrande som lagutskottet till utskottet överlämnat i samma fråga (LU 1979/80:1y).

I lagutskottets yttrande framhölls att de svenska reglerna om godtrosvförvärv också innebär att de är tillämpliga även på gods som frånhänts ägaren genom brott. Utskottet anförde vidare att det starka skydd som svensk rätt ger godtrosvförvärvare av stöldgods och annan egendom som åtkommits genom brott skiljer sig i avsevärd mån från vad som gäller Danmark, Finland och Norge. I dessa länder kan sådan egendom inte bli föremål för godtrosvförvärv och den rätte ägaren har alltså rätt att utan ersättning återfå egendomen. Utvecklingen av praxis i Sverige när det gäller kraven på god tro vid förvärv av stöldgods och liknande har emellertid medfört ett visst närmande till vad som gäller i de övriga nordiska länderna. Det är sålunda numera vanligt att domstolarna kräver en särskilt hög grad av aktsamhet vid förvärv av egendom, som erfarenhetsmässigt visat sig särskilt "känslig" eller som bjuds ut till försäljning under ovanliga former eller till påfallande lågt pris. Denna skärpning av förutsättningarna för godtrosvförvärv innebär att den som frånhänts egendom genom brott har möjlighet att i större utsträckning än tidigare hävda sin rätt gentemot den som förvärvat egendomen. Utvecklingen har, påpekade utskottet, emellertid inte medfört att någon ändring av rättsläget kommit till stånd.

Enligt lagutskottets mening hade de skäl som sålunda åberopats mot en ändring av gällande ordning fortfarande bärkraft. Samtidigt måste, menade utskottet, emellertid beaktas att det finns skäl som talar för att den rätte ägaren bör behandlas gynnsamt i sådana fall då han förlorat sin egendom genom brott. Den som lånar ut sin egendom eller deponerar den hos annan eller överlämnar den till en avbetalningsköpare mot äganderättsförbehåll avstår därigenom frivilligt från den omedelbara kontrollen över egendomen och tar en viss risk för att mottagaren obehörigen överlåter den till en godtroende tredje man. Den som blir bestulen framstår i jämförelse härmed typiskt sett som i särskilt

hög grad oskyldig till sin förlust och från skälighets-synpunkt kan det ligga nära till hands att för sådana fall lägga större vikt vid ägarens intresse av att få tillbaka den stulna egendomen än vid en godtroende förvärvares intresse av att få behålla den. Enligt utskottets uppfattning torde mot bakgrund av det ökade antalet tillgreppsbrott under senare år en viss förskjutning ha inträtt i den allmänna rättsuppfattningen till förmån för den rätte ägaren. Det torde numera inte anses lika självklart som tidigare att godtrosförvärvaren alltid bör få behålla egendomen. Att en opinionssvängning ägt rum, ansåg utskottet belysas bl.a. av de remissyttranden som inhämtades över det ovan redovisade betänkandet SOU 1965:14 och de som inhämtats över brottsförebyggande rådets promemoria 1978:1 om sakhäleri m.m. Vid remissbehandlingen av 1965 års betänkande ställde sig sålunda flertalet remissinstanser negativa till en ändring av reglerna om godtrosförvärv medan remissutfallet beträffande BRÅ-promemorian visar att det övervägande antalet remissinstanser anslöt sig till tanken att modifiera möjligheterna till godtrosförvärv.

I anslutning till det anförda berörde utskottet även de kriminalpolitiska aspekterna på frågan om godtrosförvärv av stöldgods m.m. Därvid framhöll utskottet att det otvivelaktigt är så att avsättningen av egendom som åtkommit genom brott i viss mån underlättas av det skydd som godtrosförvärvaren åtnjuter enligt nuvarande ordning. En modifiering av reglerna om godtrosförvärv borde kunna leda till en ökad försiktighet hos allmänheten när det gäller handel med egendom som utbjuds på ovanligt förmånliga villkor och som därför kan misstänkas vara stöldgods. I likhet med vad som framhållits i både BRÅ-promemorian och motionen ansåg utskottet att en viss inskränkning av skyddet för godtrosförvärvaren skulle kunna få betydelse för brottsbekämpningen. En förstärkning av den rätte ägarens ställning skulle därjämte kunna medföra att skillnaderna mellan Sverige och övriga nordiska länder på detta område minskade och således tillgodose intresset av nordisk rättslikhet.

3.6 Annan lagstiftning m.m.

Norge

I Norge har nyligen antagits en lag om godtrosförvärv av lösöre. Lagen gäller från och med den 1 januari 1979. En närmare redogörelse för denna och de motiv som legat till grund för lagstiftningen lämnas i avsnitt 6.2.2. Här skall bara i korthet framhållas att lagen

(Lov 2 juni 1978 nr 37 om godtroerverv av løsøre) - antagen med socialistisk majoritet (51-50) - bygger på exstinktionsprincipen. Godtrosförvärv äger emellertid inte rum, om egendomen genom stöld egenmäktigt förfarande, rån eller annat våld eller hot om våld har eller kan antagas ha fränhänts ägaren eller den som på ägarens vägnar haft egendomen i sin besittning (2 §). Undantagna från godtrosförvärv är vidare konstverk, antikviteter och museiföremål som är i offentlig ägo eller tillhör en privatsamling som är öppen för allmänheten.

Rominstitutets utkast till gemensam lagstiftning

Rominstitutet (UNIDROIT) publicerade år 1968 ett utkast till gemensam lag om skydd av godtroende köpare i internationella lösöreköp. Utkastet utarbetades av en arbetsgrupp som tillsattes av institutet. Bakgrunden för arbetet var ett önskemål om att föra vidare det internationella samarbetet som hade resulterat i Haagkonventionen av år 1964 om en särskild lag om internationella lösöreköp och om avtal om sådana köp. Utkastet, som har som utgångspunkt en generell exstinktionsregel, bearbetades senare av en expertkommitté med representanter från en rad länder som deltar i samarbetet i UNIDROIT. Av de nordiska länderna var Sverige representerat i denna kommitté. Kommittén lade år 1974 fram ett nytt utkast till gemensam lag om godtrosförvärv av lösöre som i några avseenden avvek från 1968 års utkast. Även enligt detta utkast föreslås exstinktionsprincipen vara huvudregel då fråga är om anförtrott gods. Undantag görs däremot för sådana fall där saken är fränstulen rätte ägaren. I detta fall kan förvärvaren inte åberopa sin goda tro (artikel 11). En närmare redogörelse för enhetssträvandena inom UNIDROIT lämnas i avsnitt 6.1.

3.7 Utredningens direktiv

På grundval av vad justitieutskottet anfört (se JuU 1979/80:26) och därefter givit riksdagen till känna (se rskr 1979/80:183) utfärdades direktiv för utredningen. Direktiven för utredningsuppdraget framgår av vad dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Håkan Winberg, anförde vid regeringssammanträde den 11 september 1980 (Dir. 1980:64).

I anförandet lämnades till en början en kortfattad beskrivning för gällande rättsläge i Sverige och de övriga nordiska länderna. Därefter berördes de nordiska enhetssträvandena under 1960-talet och de reformkrav

som senare under 1970-talet kommit till uttryck i Sverige (se ovan).

I fråga om formerna och de grundläggande riktlinjerna för utredningsarbetet anförde statsrådet:

Enligt min mening bör den av riksdagen begärda utredningen anförtros åt en särskild utredare. Denne bör inte bindas av några närmare anvisningar utöver dem som riksdagen redan har gett. Som har framhållits i justitieutskottets betänkande finns det skäl som talar för att den rätte ägaren behandlas mer gynnsamt än f.n. i fall då han har förlorat sin egendom genom brott. En modifiering av den gällande ordningen i fråga om godtrosvärvär i sådana fall skulle också kunna leda till en ökad försiktighet hos allmänheten när det gäller handel med egendom som utbjuds på ovanligt förmånliga villkor eller annars under sådana förhållanden att egendomen kan misstänkas vara stöldgods e.d. Å andra sidan bör beaktas att förvärvaren i rättspraxis redan har ålagts en ganska långtgående undersökningsplikt i vissa fall. Vidare bör hänsyn tas till att det i allmänhet torde vara lättare att försäkra sig mot egendomsbrott än mot risken att behöva återlämna egendomen till den rätte ägaren utan lösen.

Statsrådet androg fortsättningsvis följande synpunkter på problem som borde övervägas.

Utredaren bör inte begränsa sina överväganden till förvärv av stöldgods utan bör även diskutera vilka regler som bör gälla vid förvärv av egendom som har frånhänts den rätte ägaren genom egendomsbrott i andra fall. Också skyddet för andra sakrätter än äganderätt, t.ex. återtaganderätt vid kreditköp, bör beaktas. Utredaren bör vidare vara oförhindrad att, om han anser det påkallat, lägga fram förslag till en samlad lagstiftning om godtrosvärvär av lösöre, alltså inte enbart när det har förekommit brott. I den mån utredaren kommer fram till att regler bör införas om godtrosvärvär, inställer sig en del andra frågor, bl.a. vilket lösenbelopp som den rätte ägaren skall betala i fall då han ges rätt att lösa till sig sin egendom.

Som riksdagen har framhållit bör utredaren bedriva sitt arbete i nordiskt samråd med sikte på att få till stånd en mer enhetlig nordisk reglering.

1
Motionärens slutsats stämmer väl överens med vad LagCommiten redan år 1815 framförde i förslag till ny HB 1:8 (se ovan avsnitt 3.2).

2 Hänvisningen till förskingring innebär att även huvudfallet, anförtrott gods, skulle komma att omfattas (se avsnitt 1.2).

Ägarens starka ställning i det gamla bondesamhället

Ägarens rätt att taga tillbaka stulet (eller rånat) gods även från en tredjeman, som i god tro förvärvat det av tjuven, är huvudregeln i äldre europisk rätt - liksom i många äldre rättsbildningar utanför Europa. Sålunda märkes regeln i romersk, slavisk, keltisk och germansk rätt. Den sammanhänger i dessa rättsbildningar med behovet av äganderättsskydd i primitiva bondesamhällen, där det i regel är svårt att skydda betande kreatur mot stöld. Man har inte råd att avvara vapenföra vuxna män för att bevaka djuren - man måste nöja sig med unga pojkar eller flickor. Kreaturstölden är därför genomgående det fall man i äldre europeisk rätt har för ögonen, då man bestämmer äganderätt till stulet gods. I germansk rätt utbildas tidigt i anslutning till regler om gemensamt förföljande av den flyende tjuvens spår och om husrannsakan en uttrycklig rätt för ägaren att taga tillbaka godset från tredje man, som är skyldig att uppvisa en fångesman. Kan han inte det hotas han av straff såsom tjuv. Dessa regler är präglade av att processen på den tiden ägde rum inte mellan individer utan mellan släkter ("ätter"). Den som fick lämna ut tjuvgods som han köpt kunde alltid få ersättningen för godsets värde från den han förvärvat det av. I det ursprungliga ättesamhället fanns inget insolvensproblem. Där hjälptes man åt - en för alla och alla för en - att betala böter och skadestånd, t.ex. just ersättning för gods som återgått till en ursprunglig ägare, som fått det stulet. Så snart säljaren var känd uppstod inte något problem. Ägaren fick igen godset och säljarens (ev. tjuvens) ätt fick betala till tredje man vad han utgivit i köpeskilling. Här för måste säljarens ätt solidariskt svara om den ville undvika ättesamhällets sanktion, nämligen fejd.

Den nordiska medeltidsrätten

I detta samhälle var köpet av en okänd i sig misstänkt och tydde på ond tro. Å andra sidan måste man så

¹ Denna rättshistoriska inledning har författats av professor Erik Anners. Beträffande detaljerna i utvecklingen hänvisas till hans arbeten: Hand wahre Hand, Studien zur Geschichte der germanischen Fahrnisverfolgung (1952) och Äganderätt och handelsintresse (1960).

småningom acceptera sådana förvärv. Torghandel och marknader kunde inte fungera om den, som inte kunde visa upp en fångesman till omtvistat stulet gods, dömdes som tjuv. I nordisk rätt införde man därför regler i landskapslagarna om möjligheter för den som köpte på torget att göra sig fri från misstanken om stöld eller häleri ("göra sig urtjuva").

Upplandslagen (1296) stadgade sålunda i köpmålabalkens andra flock:

"Nu gör någon ett köp på torget, vare sig han köper något dött eller levande. Sedan väckes klander mot det som han köpt, och han vet ej sin fångesman. Då skall den andre med ed av två vittnen styrka det vara sitt, och själv skall han styrka sitt torgköp med bofasta köpvittnen och därmed göra sig urtjuva. Och sedan skall den som väckte klandret återtaga sitt och den som köpte se till huru han kan återfå sin köpeskillning."

Bondesamhällets krav på bofasta köpvittnen och den barska uppmaningen till köparen att "leta efter värde sino" avspeglar den gamla nordiska landskapsrättens misstro mot den kringfarande okände köpmannen. Denna misstro bestod. Regler om ägarens oinskränkta rätt att taga åter stulet gods möter uttryckligen i stadslagen och underförstås som självfallna i landslagen - båda från mitten av 1300-talet.

Det ekonomiska livets nivå i Sverige och därmed handelsintressets betydelse skulle inte på århundraden nå en sådan höjd att äganderättsskyddet gentemot stöld kunde få träda tillbaka gentemot intresset av en snabb och säker omsättning av lösöre. Däremot fick äganderätten vika vid förskingring av anförtrott gods, där man i Sverige under inflytande av hanseatisk rätt i slutet av 1500-talet började införa ett godtrosförvärv till försålt eller pantsatt gods, som varit utlånat, utlejt eller deponerat. Dessa fall hade inte alls samma kriminalpolitiska betydelse som stöld (eller rån), men bl.a. på grund av tekniken att använda lån av värdesaker som hjälp till kredit var konflikter kring anförtrott förskingrat gods vanliga.

Handelslivets behov av omsättningskydd

Om alltså kriminalpolitiska hänsyn - och respekt för av ålder gällande rätt - fick överväga i Sverige liksom i de andra nordiska länderna, blev läget tidigt annorlunda i andra mera folkrika delar av Europa med ett högre utvecklat handelsliv. Redan under folkvandringstiden möter ansatser till att förstärka den godtroende

köparens skydd gentemot en ägare till stulet gods. Från 1100-talet blir det allt vanligare att köparen får rätt att åtminstone vid marknads- eller torgköp kräva ersättning för erlagd köpeskilling av ägare till stulet gods, som kräver detta åter. Samtidigt utvecklas ett allmänt tillämpat privilegium för judiska köpmän och pantlånare, som inte behövde lämna ut inköpt eller belånat tjuvgods annat än mot ersättning för köpeskillingen eller pantbeloppet. Att man var medveten om riskerna för att dylika regler gynnade det yrkesmässiga häleriet och därmed stöldbrottsligheten framgår bl.a. av de regler, som uppställdes för att draga en gräns mellan godtagbara och misstänkta förvärv. Privilegiet gällde sålunda inte t.ex. kyrksilver eller blodiga, genomstungna kläder. Man visade överhuvudtaget en stor uppfinningsrikiedom i medeltidens rättsbildningar när det gällde att uppställa regler för vad som var objektivt misstänkta förvärv. Vanligen krävdes för att god tro skulle anses föreligga att förvärvet skett på torg eller marknad, öppet, på ljusan dag, i affär, av person med gott rykte, i närvaro av trovärdiga vittnen etc. En särskilt berömd framställning har givits av den framstående franske juristen Beamanoir i en redovisning av sedvanerätten i Nordfrankrike kallad Coutumes des Beauvoisis (1279-1283). Han motiverar köparens rätt till löseninvändning med att den som köpt utan bedrägeri och på marknad icke borde förlora sina pengar på grund av en annans missgärning. Om marknadsköpet uttalade han att de kommit till för att man skulle kunna sälja och köpa "communement". Men, sade han, man borde taga sig i akt för de bedrägerier som förekom på marknader liksom annorstädes. Bl.a. varnade han för köp av okända personer för en köpeskilling uppgående till hälften eller tredjedelen av godsets värde. I sådan handel kunde det inte finnas någon redlighet. I princip uppställde han vidare det kravet på godtroshet för att godset skulle ha förvärvats på öppen eller allmän marknad samt i närvaro av hederligt folk som vittnen.

Godtroshet förvärv och hävderegler i medeltidsrätten

Regeln att ägaren inte fick taga tillbaka tjuvgods, som försålts på omsättningscentra och under omständigheter i övrigt ägnade att objektivt tala för köparens goda tro, utbreddes sig från 1200-talet allmänt i Väst- och Sydeuropa. Särskilt vanliga var sådana regler i Nederländerna. I dessa liksom i England och mot nya tidens början också i Frankrike utbildades ett absolut godtroshetsförvärv, dvs. ägaren kunde ej ens mot lösen få godset tillbaka från godtroende tredjeman. I England gällde dessa regler till att börja med London, där de kallades reglerna om "market overt", dvs. "öppen mark-

nad". Privilegieringen gällde de affärslokaler, där lösöre yrkesmässigt hölls till salu. Den upptogs i slutet av 1400-talet som allmän regel i engelsk rätt.

I den medeltida hanseatiska rätten, där man var inte mindre angelägen att skydda handelslivet, använde man andra juridiskt-tekniska metoder, nämligen hävderegler. Det hanseatiska systemet - naturligt för hamnstäder - byggde på principerna att stulet eller rånat gods, som över havet införts till staden icke i något fall kunde återtagas av ägaren liksom ej heller landsvägen infört gods, så snart det funnits i staden under år och dag.

Den nordiska rätten under 1600- och 1700-talen

Dylika av handelslivets behov förestavade begränsningar av rätten att återtaga stulet gods saknas - med undantag för en lokal variant av Magnus Erikssons svenska stadslag - i de nordiska rättskällorna. I Danske Lov 1683 och Norske Lov 1685 möter uttryckliga regler om ägarens rätt att utan lösen taga åter sin egendom från tredjeman oavsett om detta kommit i hans händer genom förskingring, stöld eller rån och oavsett om han var i ond eller god tro.

I den svenska rikslagstiftningen av år 1734 anknöt man beträffande anförrött (lånt eller lejt) gods i handelsbalken 11:4 och 12:4 till en hanseatiskt influerad praxis vid Stockholms stadsdomstolar: ägaren fick endast en lösningsrätt gentemot godtroende förvärvare. I missgärningsbalken 49:2, där man gav regler beträffande processen mot en misstänkt tjuv, som byggde på den medeltida principen att den misstänkte skulle "göra sig urtjuva" genom att leda till en fångesman eller åtminstone med vittnen styrka sitt köp, utgick man från den av ålder gällande regeln att ägaren hade rätt att utan lösen återtaga stulet eller rånat gods även från godtroende tredjeman. När man förklarade att den som lett ifrån sig eller styrkt sitt köp skulle vara "saklös" menade man därmed intet annat än vad "saklös", när det tidigare använts i samma rättsliga situation, inneburit, nämligen att tredjeman var fri från kriminellt ansvar. Men ägarens rätt att återtaga godset uppfattades som så självklar att man inte såg att lagtexten vid en rent språklig tolkning kunde föranleda missförstånd. Ordet saklös användes i sådant sammanhang och utan precisering att det kunde uppfattas såsom innebärande att tredjeman inte endast skulle vara fri från kriminellt ansvar utan också rentav behålla det omtvistade tjuvgodset så snart han med vittnen kunnat styrka sitt förvärv.

Den svenska rättsvetenskapen presenterar de europeiska reglerna om handelslivets behov i Sverige

En sådan tolkning framfördes också år 1770 av juris professorn i Uppsala Olof Rabenius. Denne hävdade energiskt handelslivets intresse av säkerhet i omsättningen: säljarens besittning måste anses ha en legitimerande verkan och godtrosvörvärvet var en nödvändig följd av besittningens natur. Rabenius utvecklade sedan med stor elegans och skärpa en helt felaktig språklig tolkning av MB 49:2 i 1734 års lag, som i konsekvens med HB 11:4 och 12:4 borde anses ge treje man rätt till lösen, när ägaren ville återfå stulet gods. Han lade därmed grunden till den tvekan hos domstolarna som skulle komma att präglade rättspraxis beträffande möjligheten till godtrosvörvärv av stulet gods fram till dess att Högsta domstolen i tvenne fall år 1854 och 1855 meddelade prejudikat, som sedan dess vunnit efterföljd. Andra rättsvetenskapliga författare kom nämligen att följa Rabenius' tolkning. I en mycket ansedd handbok i gällande rätt i början av 1800-talet, Flintbergs Lagfarehetsbibliotek (1803), redovisades Rabenius' uppfattning som den riktiga utan omnämnande av att det fanns andra meningar inom rättsvetenskapen.

Högsta domstolen hade visserligen år 1799 korrigerat en dom av Svea Hovrätt, som i sitt ställningstagande tillämpade Rabenius lära, genom att under återopande av MB 49:2 bestämma att en ägare till stulet gods skulle återfå detta av tredje man utan lösen. Men av ett rättsfall från 1822 framgår att HD dåmera i princip anslöt sig till regeln att ägaren måste lösa till sig det stulna godset för att återfå det.

HD dömde då sannolikt under inflytande av en stark samtida strömning i europeisk rätt för tillgodoseende av handelslivets behov vid konflikter mellan ägare och tredje man om försålt tjuvgods. Sålunda hade de två viktigaste nya kodifikationerna i Europa omkring år 1800, nämligen Allegemeines Preussisches Landrecht av år 1794 och Code Civil av år 1804 accepterat ett långtgående skydd för tredje man.

Högsta domstolen och de lagstiftande organen i Sverige närmar sig de allmänneuropeiska strömningarna

I Sverige arbetade under 1800-talets förra del först lagkommittén (LK) och sedan lagberedningen. Båda utredningarna påverkades av den allmänna tidstendensen att förstärka tredje mans ställning. Fram till denna tid hade huvudregeln i hela Europa varit att ägaren kunde taga igen stulet gods utan lösen. Lösenförfaran-

det vid torgköp eller andra liknande fall uppfattades som en tredje man tillkommande invändningsrätt i ett specialfall - en rätt till lösningsinvändning. Med den ståndpunkt LK intager har man i Sverige (liksom i Frankrike) närmast sig tanken att huvudregeln är extinktion (alltså äganderättens utslocknande) vid förvärv i god tro, medan lösningsförfarandet är en ägaren för viss tid tillkommande lösningsrätt.

Denna nya syn på hela vindikationskonflikten framträder i LK:s förslag av år 1826, bl.a. i att en av kommittén år 1815 föreslagen hävdetid på två år nedsatts till ett år. Men LK uppfattade inte sin ståndpunkt såsom en ändring av gällande rätt. I stället utgick kommittén från den historiskt oriktiga föreställningen att i MB 49:2 "ljusligen" all rätt för förutvarande ägare var utesluten. LK hade alltså anslutit sig till Rabenius ståndpunkt. Än mer förvirrat blev opinionsläget i denna rättsfråga, som samtiden på goda grunder fann viktig både ur rättssäkerhets- och samhällsekonomisk synpunkt, när juris professorn i Lund Fredrik Schrevelius med mycken skärpa hävdade den historiskt (och juridiskt) riktiga tolkningen att MB 49:2 stadgade ovillkorlig rätt för ägaren att återfå godset, en uppfattning som Hovrätten över Skåne och Blekinge i sina anmärkningar över 1826 års civillagsförslag ansåg vara den vanligaste tolkningen av 1734 års lag. En annan uppfattning uttalades - naturligen - av en juris professor i Uppsala, liksom av Göta Hovrätt.

Högsta domstolen klarlade emellertid rättsläget i en dom år 1833 och hävdade samma uppfattning i sitt yttrande över 1826 års förslag till civillag, nämligen att ordet "saklös" i 1734 års lag betydde både frihet från kriminellt ansvar och befrielse från skyldighet att utge det omtvistade godset. I sitt yttrande uttalade HD rentav att en rätt för ägaren att återtaga tjuvgodset skulle medföra "mycken osäkerhet i ägandrätten och ofta tillskynda köpare förlust".

Både LK:s och HD:s ställningstagande var uppenbarligen påverkade av tidens liberala marknadsideologi, där den ostörda omsättningen i handelslivet ansågs vara av central samhällsekonomisk betydelse. Men de stod alltså inte oemotsagda och bland underdomstolar och hovrätter övervägde hänsynen till den av ålder gällande och - med rätt tolkning - i 1734 års lag stadgade oinskränkta rätten för ägaren att återtaga stulet gods från tredje man.

Preskriptionstiden på 3 resp. 1 år var - liksom lagkommitténs motsvarighet på 2 år - tydligen hämtad från Code Civil med därav kommande ursprunglig grund i den romerska rättens hävd till lös egendom.

Vad betyder termen "saklös" i 1734 års lag?

Att rättsuppfattningen i denna fråga i mitten av 1800-talet var i hög grad oenhetlig bland juristerna i landet framgår av en riksomfattande debatt i Juridiska Föreningens lokalavdelningar år 1853 om innebörden av termen "saklös" i MB 49:2. Från ett flertal avdelningar avgavs särskilda yttranden, som upptogs till behandling på föreningens årsmöte. Inom de olika avdelningarna hade emellertid yppats olika meningar, från bestämda anhängare av ägarens ovillkorliga rätt att taga igen godset till en förmedlande åsiktsriktning företrädande idén om lösningsrätt för ägaren och slutligen till energiska representanter för tanken att exstinktivt godtrosvörvärv skulle tillämpas utan rätt för ägaren att göra några som helst anspråk gällande - annat än om tredje man var i ond tro. Den resolution som årsmötet antog blev därför salomonisk. Man nöjde sig med att referera de olika meningsriktningarna utan att uttala något förord för någon av dem. Men det är anmärkningsvärt att man avslutade ett expressivt referat av argumenten för den oinskränkta rätten för ägaren att återtaga tjuvgods, varhelst han påträffade det, med det från motsidan synbarligen icke bestridda påståendet att "denna åsikt" - alltså att ägaren alltid hade rätt att taga godset åter utan lösen - "hade i praxis gjort sig gällande, vore även i lagarna uttryckt hos allmänheten oförändrad".

De avgörande prejudikaten åren 1854 och 1855

Sådant var alltså opinionsläget då Högsta domstolen åren 1854 och 1855 avgjorde två nästan analoga rättsfall, som båda avsåg tvister mellan ägare och godtrosvörvärvare på marknad. De gällde i båda fallen stulna hästar, till på köpet stulna samma natt den 10 juni 1852 och dagen därpå avyttrade på marknad i Vänersborg, i det ena fallet genom köp och i det andra genom byte. Hästarnas ägare fick taga tillbaka de stulna djuren under rättegångarna, som till att börja med gällde ansvar för stöld alternativt häleri. Åklagaren frånträdde emellertid i båda fallen sin ansvarstalan, då han icke ville ifrågasätta förvärvarnas goda tro.

I de båda civilprocesser, som från detta utgångsläge utvecklade sig, yrkade ägarna att återfå hästarna utan lösen, medan förvärvarna krävde antingen hästarna åter

tillika med ersättning för den tid de måst lämna dem ifrån sig eller ock ersättning för hästarnas värde jämte kostnaderna för utfodring och skötsel under den tid hästarna varit i förvärvarnas besittning. Häradsrätten dömde i båda fallen att hästarna skulle behållas av ägarna utan lösen eftersom dessa med ed betygat att hästarna under natten ifråga blivit stulna ute på betesmarken.

Vi har här just det klassiska fallet av kreatursstöld, som ursprungligen gav upphov såväl till reglerna om ägarens rätt att återtaga godset som - på ett senare stadium av utvecklingen - rätten för förvärvaren att få lösen. Det är då ingalunda förvånansvärt att häradsrätten såsom något självklart tillerkände de bestulna ägarna de omtvistade hästarna. I alla kända rättsfall om tvister mellan ägare och förvärvare av stulet gods ställde sig fram till denna tid underdomstolarna på ägarens sida. Man levde ännu i ett typiskt bondesamhälle och i detta ställde sig säkerligen en bred folklig opinion bakom ägarintresset. Snarast torde ägarens ovillkorliga rätt att återfå stulet försålt gods från tredjeman ha uppfattats som självklar på grund av regelns starka traditionella och intressepolitiska förankring - och detta alldeles oavsett vad en grupp rättsvetenskapsmän och domstolsjurister kunde hävda. Förmodligen kände den stora allmänheten inte heller nämnvärt till den åskådning om det exstinktiva godtrosförvärvets ekonomiska betydelse, som börjat växa fram i vårt land som uttryck för ett rörligare samhälles behov av skydd för handelsintresset.

I de här behandlade rättsfallen gjorde sig emellertid Göta hovrätt till förespråkare för detta intresse. I samtidigt utgivna utslag den 11 april 1853 förpliktades ägarna att genast till förvärvarna återställa hästarna jämte ersättning för den förlust dessa lidit genom avsaknaden av djuren eller också, därest de ville behålla hästarna, utge lösen i köpfallet med köpskillingen jämte ränta från den dag förvärvaren lämnat hästen från sig och i bytesfallet med hästens värde jämte på samma sätt beräknad ränta. Att hovrätten bestämde lösen i det ena fallet efter vederlaget och i det andra efter värdet berodde på att förvärvet i det förra fallet skedde genom köp och i det senare genom byte. Om rätten velat vara konsekvent och följa praxis beträffande lösen vid godtrosförvärv skulle lösebeloppet i bytesfallet tydligen ha satts till den i byte lämnade hästens värde. Men då man visste värdet på det omtvistade djuret medan det i byte lämnade icke förekommer i målet är det begripligt att man valde en just i detta fall mer praktisk linje. Att man av ålder

allmänt tillämpat vederlagsprincipen vid lösen i dylika situationer berodde naturligtvis på att detta i viss mån medförde en kompromiss. Om tjuven (rånaren eller förskingraren) sålde godset till underpris, vilket erfarenhetsmässigt var vanligt, minskades ägarens förlust utan att tredje man behövde förlora annat på affären än eventuell vinst.

Göta hovrätt motiverade sina domar med att i båda fallen tolka MB 49:2 som om lagen med förklaringen att den, som genom att leda från sig till en fångesman eller med vittnen styrkt redligt förvärv, skulle vara saklös menade att förvärvaren skulle få behålla godset. Dock, ansåg hovrätten, borde förvärvaren av stulet gods inte ha bättre rätt än den, som enligt HB 11:4 eller 12:4 förvärvat förskingrat, utlånat eller utlejt gods. En sådan var enligt lagrummet ifråga skyldig utlämna godset mot lösen.

Avgörande för den fortsatta utvecklingen i svensk rätt beträffande godtrosvärv av stulet gods blev nu att HD anslöt sig till Göta hovrätts lagtolkning. I domar avgivna 1854 resp. 1855 förklarade HD:s majoritet, 1854 att den inte fann skäl att "göra ändring i det beslut vari hovrätten stannat", och 1855 att den "finner skäl ej vara anfört, som i hovrättens överklagande utslag kan verka ändring". Formuleringen innebar en metod att följa en hovrätts ståndpunkt i fråga om rättsföljd utan att därför binda sig till hovrättens motivering. Samtiden visste därför inte - och vi vet inte heller - hur HD-majoriteten motiverade sina utslag. Betecknande är att i det år 1854 avgjorda fallet stod fem justitieråd bakom utslaget medan två ville följa häradsrätten, dvs. tillerkänna ägaren rätt att taga godset åter utan lösen.

Predjudikaten slår igenom i praxis

De båda rättsfallen kom emellertid att ligga till grund för en stabiliserad praxis av samma innebörd. Godtrosvärvaren till stulet gods hade kommit för att stanna i svensk rätt för lång tid framåt. Kännedom om HD:s utslag spreds nämligen först genom tidskrifterna: Carl Schmidts Juridiska Arkif (1854) och "Ny Lag-Samling" utgiven av J.H. Backman (1860) och sedan genom att de infördes i de snart därefter utkommande lageditionerna under den paragraf som i promulgationsförordningen till 1864 års strafflag motsvarade MB 49:2 i 1734 års lag, nämligen 16:5. Var och en som från den tiden sökte ledning beträffande lagens ståndpunkt till

godtrosförvärv av stulet gods stötte därför oundvikligen på de båda HD-prejudikaten från 1854 och 1855, som alltså snabbt blev klassiska.

Någon uttrycklig motivering för sin ståndpunkt hade HD, som sagt, ej lämnat. Göta hovrätts lagtolkning, som var densamma som hovrätten hävdade i sitt yttrande över lagberedningens förslag, kunde under sådana omständigheter inte gärna uppfattas som auktoritativ. Man kunde därför - innan praxis på grundval av de båda HD-prejudikaten stabiliserats - väl hävda att rättsfrågan beträffande konflikt mellan ägare och godtroende förvärvare av stulet gods ännu ej var definitivt avgjord. Domstolarna kunde döma olika och gjorde så. Under 1860- och 70-talen rådde därför en stor osäkerhet om vad som var gällande rätt i denna konflikt.

Denna osäkerhet, liksom olika rättspolitiska och rättsideologiska uppfattningar, ledde till rättsfrågans upptagande motionsvägen såväl vid fyra riksdagar i följd, nämligen åren 1873-1876, som vid femte nordiska juristmötet år 1884 i Köpenhamn. I bägge sammanhangen bröt sig de olika meningarna skarpt mot varandra.

Godtrosförvärven inför riksdagen åren 1873-1886

År 1873 kom rättsfrågan under riksdagens behandling genom en motion av en av lantmannapartiets ledande personligheter, andrakammarledamoten Ola Andersson. Han ansåg det nödvändigt att skärpa köparens uppmärksamhet. Var och en borde noga se sig för med vem han inlät sig i handel. Därför borde lagberedningens förslag genast införas.

Lagutskottet instämde i princip, men föreslog att hävdetiden skulle sättas till ett år i stället för tre. Det var förmodligen naturligt för utskottet att försöka finna en kompromiss med lagberedningens förslag som utgångspunkt. Ty, som utskottet upplyste, till lagberedningens förslag hade samtliga hovrätter anslutit sig i sina remissyttranden. Utskottet framhöll också att "de mest skiljaktiga åsikter gjorde sig gällande ej blott i underrätterna utan även i överdomstolarna och att till och med i högsta instans åsikterna inte alltid varit enhälliga".

Det är naturligtvis inte möjligt att här närmare redovisa de vidlyftiga debatterna kring godtrosförvärven i riksdagen. Där företrädde snart sagt alla tänkbara meningar från extrema anhängare av en oinskränkt rätt för ägaren att taga åter sin egendom från vem som än innehade den till lika extrema anhängare av godtros-

förvärven. Mellan dessa ytterligheter framfördes ett flertal olika kompromissmöjligheter. En avgörande rättspolitisk skillnad förelåg mellan dem, som hävdade hänsynen till ägarens rättssäkerhet såsom en metod att hålla nere häleriet och därmed stöldbrottsligheten, och dem som ville främja handelns intressen genom att låta den goda tron avskära varje anspråk från ägarens sida. Man kan säga att riksdagsdebatterna blev en repetition på allt vad som i dessa hänseenden framförts i de europeiska rättskällorna alltsedan medeltiden. En liknande provkarta presenterades beträffande olika rättsideologiska motiveringar. Genom att riksdagsledamöterna i regel inte skilde på olika kategorier av argument - de kunde bemöta rättspolitiska argument, t.ex. att stölderna måste bekämpas, med rättsideologiska, t.ex. att det var orättvist att den som köpt i god tro skulle göra förlust - talade de inte sällan förbi varandra.

Riksdagsbehandlingen av frågan år 1873

Debatterna i riksdagen åren 1873-76 fick emellertid sin särskilt intressanta karaktär av att så många och så framstående politiker tog del i dessa. Naturligt var att initiativet till stor del låg hos företrädarna för lantmannapartiet och att de starkt engagerade sig för den bestulne ägarens sak. De representerade ju det urgamla bondeintresset av att slå vakt om äganderättskyddet. Lika naturligt var att företrädare för handeln hävdade förvärvarens intresse, ja, att en judisk kommunalpolitiker i Stockholm särskilt varmt talade för pantlånarnas sak. Genom 1864 års näringsfrihetslagstiftning hade nämligen pantlåneverksamhet lämnats öppen för envar, och pantlånekontor hade också tillkommit i mångfald i de större städerna, något som ansågs uppamma stöldbrottslighet, då det blev lättare att göra pengar på tjuvgods.

Man kan fråga sig vad som kom män sådana som riksarkivarien Johan Jakob Nordström, den pittoreske greven Eric Josias Sparre, de liberala förgrundsgestalterna Nils von Koch, Karl Hasselrot och Richard Carlén, lantmannapartisterna Ola Andersson, Carl Ifvarson, Ivar Månsson, Carl A. Larsson och Sven Nilsson i Efveröd, de ledande juristerna Axel Bergström ("kung Bergström"), Per Staaf, Nils August Fröman (justitieombudsman), Herman von Gegerfeldt, Eskilander Thomasson (senare justitieråd) att - ofta med kraft och verklig lidelse - engagera sig i en fråga, som kunde förefalla vara av underordnad ekonomisk betydelse och mest ha rättsvetenskapligt intresse. Men så bedömde inte samtiden saken. Ofta påpekas i debatterna att frågan om godtros-

förvärv av stulet gods var av stor betydelse i det ekonomiska livet och att den var mycket viktig för handeln, särskilt på marknaderna. Det klagades mycket över de tilltagande stölderna, särskilt häststölderna, som angavs vara typfallen, och man ondgjorde sig åtskilligt över den ohederliga handeln med stulna hästar.

Juristerna framhöll därtill gärna frågans centrala rättsfilosofiska karaktär: hur två ägare (den ursprungliga och förvärvaren) står mot varandra och hur viktigt det är ur rättsfilosofisk synpunkt, vem man ger företräde och på vad grunder.

Icke sällan påpekades också att trots de båda HD-prejudikaten praxis vid domstolarna vacklade. Liksom lagutskottet vid 1873 års riksdag säger också åtskilliga debattörer att det är angeläget att äntligen få av lagstiftaren fastställda klara regler för hur konflikten ägaren - godtroende tredjeman skall avgöras.

Källmaterialet tillåter en annan intressant slutsats. Flertalet debattörer och särskilt de politiskt mest inflytelserika ville förstärka ägarens ställning gentemot godtroende tredjeman. I regel ville man då ge ägaren oinskränkt rätt att återtaga godset utan lösen. I flera fall stödde ledande jurister sig därvid på korrekta tolkningar av den historiska utvecklingen på området liksom av MB 49:2 i 1734 års lag.

Men varför antogs då inte till sist lagberedningens förslag i lagutskottets kompromissversion?

Jo, främst genom att en andrakammarledamot hade bestämt sig för att snart sagt till varje pris försvara det av HD i praxis introducerade godtrosförvärvet. Det var den ledande konservative politikern, landshövdingen Eric Josias Sparre, känd för sina originella debattinlägg redan sedan 1840-talets debatter kring kvinnans arvsrätt. I 1873 års andrakammardebatt gjorde han ett kraftfullt inlägg till försvar för godtrosförvärven.

Ola Anderssons motion hade så när gått igenom år 1873. I andra kammaren segrade nämligen ett yrkande om återremiss för att i motionens anda förtydliga lagutskottets förslag. Men detta blev ett slag i luften genom att första kammaren avtog motionen, likvisst med så knapp övervikt som 45 röster mot 34. Sannolikt berodde utgången där på respekten för HD:s ståndpunkts-tagande.

1874 års riksdag

Ola Andersson återkom emellertid till frågan i en motion till 1874 års riksdag. År 1873 hade han förmodligen skrivit sin motion själv; den var tämligen konstlös i formuleringarna. Men 1875 hade han uppenbarligen haft juristhjälp. Frågorna kring godtrosförvärven behandlades denna gång utförligt och juridiskt-tekniskt sakkunnigt.

Denna gång hade emellertid Sparre ett övertag. Han var alla år från 1848-1877, utom just 1873, ordförande i lagutskottet. Nu hade han återfått denna maktposition. Som den hänsynslöse politiker han var skydde han inte att begagna den. Trots att motionen hade nr 1 och utskottet avgjort sin ståndpunkt redan den 9 mars fördröjde Sparre justering och tryckning av betänkandet - det daterades först den 8 maj - så att ärendet behandlades i riksdagens allra sista timma. Debatten blev i båda kamrarna kort, så när som på Sparres inlägg. Denne hade till sin förargelse fått uppleva att lagutskottet gått emot sin ordförande. Utskottet hade vidhållit sin ståndpunkt från 1873 års riksdag, alltså att riksdagen skulle uttala sig för de principer lagberedningen byggde på i sitt förslag. Debatten i andra kammaren blev häftig. Sparre polemiserade livfullt mot sitt eget utskott. Ola Andersson beskyllde öppet Sparre för att ha manipulerat ärendet så att det skulle avgöras i trötthetens tecken under riksdagens sista timmar. De framstående jurister, som året innan talat för lagens verkliga ståndpunkt i MB 49:2 resp. SP 16:5, dvs. oinskränkt rätt för ägaren att återtaga stulet gods, lyste med sin frånvaro. Resultatet blev att första kammaren avslög motionen, varför den andra ej hade annat att göra än att konstatera att frågan fallit.

1875 års riksdag

En av Ola Anderssons meningsfränder i lantmannapartiet, Nilsson i Efveröd, uttalade en förmodan att ärendet snart skulle återkomma. Han blev sannspådd. Redan året därpå restes kravet på en klarläggande lagstiftning i en omfattande och med stor skicklighet utarbetad motion. Den frambars av en av samtidens mest framstående jurister, sedermera jurititierådet Eskilander Thomasson i andra kammaren. Liksom det stora flertalet jurister, som framträtt i riksdagen i frågan, ville han ha en förtydligande lagstiftning med oinskränkt rätt för ägaren att återtaga stulet gods.

Som juridisk prestation var motionen lika lysande som den var skicklig som politisk aktion. Lagutskottet följde också motionen och förstärkte till och med ägarens position i konflikten med tredje man. Föregående år hade undantag beträffande ägarens rätt att återtaga godset gjorts för marknads- och därmed jämförbara förvärv liksom vid pantsättning på offentligt pantlånekontor. Dessa undantag var nu strukna i lagutskottets förslag, som även försvagade positionen för den som fått det stulna godset i sin hand genom arv eller gåva.

Sparre fick alltså uppleva att hans eget utskott för andra gången gick emot honom. Han kunde inte heller denna gång avhålla sig från att gå i polemik med utskottet; i denna utvecklade han med fantasifylld vältalighet alla de faror, som hotade omsättningslivet om man avskaffade godtrosförvärvet. Om Sparre även denna gång med flit förhalat ärendet för att - liksom år 1874 - få det avgjort i hast och av en uttröttad riksdag, lyckades han fullkomligt. Riksdagen tog upp det den 22-23 maj, sedan ärendet legat färdigbehandlat av utskottet i ett par månader. I första kammaren föränledde den med sådan skicklighet utarbetade motionen endast ett par kortfattade inlägg utan principiell betydelse. I andra kammaren, som behandlade ärendet kort dessförinnan, vann Sparre ånyo framgång, nu genom att gripa till uppenbara ovederhäftigheter. Med den stora auktoritet som han hade är det mycket möjligt att Sparres överdrivna skildringar av de förödande följderna för handelslivet av en ägares oinskränkta rätt att taga åter stulet gods, blev avgörande för voterings utfall i kammaren, särdeles som han förespeglade att ägaren skulle ha rätt att återfå godset utan lösen vid "minsta skynt av misstanke mot den som köpte".

Fem ledamöter tillhörande lantmannapartiets ledande krets, däribland Carl Ifvarsson och Sven Nilsson i Efveröd, instämde i ett anförande av Carl A. Larsson, också denne tillhörande samma krets. I detta anförande uttalades så som skett många gånger förr i kammaren både från bonderesponenter och jurister att den oinskränkta rätten att återtaga stulet gods var fast förankrad i det allmänna rättsmedvetandet. Larsson sade rentav: "den föreslagna lagen är en sådan som vuxit in i folkets rättsmedvetande, ty, med undantag av huvudstaden och härvarande polisförhållanden, finns intet ställe i landet, där man ej anser sig vara berättigad att från innehavaren återtaga vad man genom stöld

förlorat; och i händelse innehavaren är övertygad om att godset blivit stulet, vägrar han aldrig att återlämna det".

Utgången av voteringen i kammaren blev liksom 1873 mycket jämn. Utskottets hemställan blev avslagen med 65 röster mot 52. Opinionsutslaget måste sägas ha varit oklart, eftersom omkring hälften av kammarens ledamöter var frånvarande. Inte ens motionären Eskilander Thomasson synes ha varit närvarande; han borde såsom författare av motionen rimligen ha tagit till orda för att bemöta Sparres i hög grad provokativa inlägg. Sparre tolkade skickligt denna - troligen av honom själv skapade - situation som ett uttryck för att det inte var lämpligt "att nu avgöra en så viktig fråga, som för ögonblicket ej synes rätt intressera".

1876_års_riksdag

Trots motgångarna vid 1873-1875 års riksdagar ville företrädarna för bondekravet på oinskränkt rätt för ägaren att återtaga stulet gods icke ge tappt. En av dessa, andrakammarledamoten Åke Andersson, som redan framträtt i debatten vid 1873 års riksdag, återkom år 1876 med en motion i frågan. I denna yrkade han på oinskränkt rätt att återtaga åtminstone stulna hästar. Han gav en realistisk bild av häststölderna på landsbygden och beklagade HD:s praxis. "Om man lyckas få reda på var en stulen häst finnes är det vanligen först efter längre eller kortare tids förlopp, under vilken tid den kan hava varit i flera mans händer, till följd varav ofta rättegång uppstår om äganderätten, helst sedan det blivit mera allmänt känt att högsta instansen dömt den bestulne att betala sin vara då innehavaren visat att han köpt den på god tro. Ett sorgligt faktum är att så skett, emedan detta onekligen befrämjar denna industri."

Lagutskottet avstyrkte under hänvisning till att mer generella yrkanden av samma slag ställts vid tre närmast föregående riksdagar men då avslagits. Det kunde inte vara anledning stifta en undantagslag beträffande hästar. I första kammaren bifölls utskottsyrkandet på avslag utan debatt.

I andra kammaren utspelades en kort begravningsakt över motionen genom att Åke Andersson kommenterade utskottsutlåtandet. Han påpekade därvid att just häststöld borde kunna föranleda en speciallagstiftning eftersom hästjuvarna genom stölden ofta kunde försvinna "många mil på en enda natt" och beklagade ytterligare den

ökning av häststölderna som skett efter högsta domstolsprejudikaten 1854 och 1855. Kammaren avslog lika fullt.

1886 års riksdag

Från lantmannapartiet skulle det emellertid än en gång komma att tagas ett initiativ i frågan om godtroshärvärven. Vid 1886 års riksdag uppträdde andrakammarledamoten Anders Petter Lind med en motion, där han hävdade samma tolkning av SPL 16:5, som i 1870-talets riksdagsdebatter företrätts bland andra av Axel Bergström, alltså att denna endast till språket moderniserade version av MB 49:2 stadgade oinskränkt rätt för ägare till stulet gods att återtaga detta. Men Lind, som var hemmansägare, saknade juridisk bildning och hade inte anlitat fackmannahjälp. Hans argumentation var i sak riktig men till formen olycklig. Till på köpet var själva motionsyrkandet befängt. Han ville att innehavare av stulet gods, som tillhandlat sig detta av misstänkt person, skulle vara skyldig utlämna det utan lösen. Lagutskottet, där Axel Bergström då var ordförande, behandlade motionen med något som närmast liknar välvilligt överseende. Utskottets utlåtande, som tydligen praktiskt taget dikterats av Bergström personligen återgav dennes argument från 1875 års riksdagsdebatt och 1884 års juristmöte, vilka väsentligen byggde på en historiskt korrekt tolkning av MB 49:2 i 1734 års lag. Men då motionären formulerat sitt yrkande så olyckligt att han slog in öppna dörrar - det var ju gällande rätt att den som förvärvat gods av misstänkt person måste utlämna det utan lösen - kunde utskottet inte gå in på den stora principfrågan om man skulle följa HD:s utslag åren 1854 och 1855 eller om man "på sätt den äldre lagberedningen, de enskilde motionärerne vid riksdagarna 1873, 1874 och 1875 samt de nu nämnda årens Lag-Utskott föreslagit bör bibehålla den nu gällande grundsatsen med mer eller mindre betydande modifikationer", dvs. den av Bergström m.fl. givna historiskt korrekta tolkningen av SPL 16:5 (= MB 49:2) innebar rätt för ägare till stulet gods att återtaga detta utan lösen från godtroende förvärvare.

Utskottet måste därför stanna vid en hemställan att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd. Utskottets utlåtande föranledde en försmädlig kommentar från Eric Josias Sparre och ett förtretat utbrott av Anders Petter Lind, som hoppades att "en följande riksdag mera skulle beakta denna sak än nu blivit fallet". Han ansåg att "den som frånstulits en vara bör hava den åter utan att behöva betala därför. Det är huvudsakligen häststöld, som föranlett min motion och dessa

är mycket allmänna". Han klagade även över pantbankerna i Stockholm "som gjort det till ett verkligt yrke att stjäla saker och gå med dem till pantaktiebankerna för att få pengar".

Den uppmärksamhet frågorna kring godtrosförvärvet fått i den svenska riksdagen under 1870-talet var säkerligen orsaken till att de togs upp i väl förberett skick vid femte nordiska juristmötet i Köpenhamn år 1884.

Godtrosförvärvet inför det femte nordiska juristmötet år 1884

Till detta hade dåvarande kriminalretsassessorn Niels Lassen, en av de mest framstående juristerna i Danmark under 1800-talet, inlämnat en veritabel avhandling på 47 sidor om godtrosförvärvets centrala problematik. Lassens avhandling torde vara det bästa debattinlägg, som någonstades i Norden publicerats i denna svåra och omtvistade fråga. Han var sålunda metodologiskt långt före sin tid då han avvisade den tyska begreppsjurisprudensens dogmatiska metod, enligt vilken tolkningen av äganderättsbegreppets logiska innebörd skulle vara avgörande. Han diskuterade nämligen godtrosförvärvet helt med utgångspunkt från vad samhällsintresset krävde. Han var också den förste, som förde in i debatten ett statistiskt grundat ekonomiskt material om de faktiska förhållandena på området ifråga.

Lassens avhandling innebar ett första försök att lägga fram riktlinjer för en gemensam nordisk rättslig reglering av området ifråga. Därvid utgick han emellertid från att svensk lag - SLP 16:5 (= MB 49:2) - stadgade oinskränkt rätt för ägaren att taga åter stulet gods. Han utformade därför en kompromisslösning, enligt vilken denna regel, som förutsatts gälla i alla de nordiska länderna bibehölls. Däremot skulle den i Sverige upptagna Hand wahre Hand-principen införas i hela Norden, dvs. om ägaren frivilligt lämnat ut godset, som sedan förskingrats, fick ägaren nöja sig med sin talan mot förtroendemannen. Gentemot tredjeman skulle han endast ha en lösningsrätt. Lassen ville vidare införa uttryckliga regler om godtrosförvärv av pengar och löpande skuldebrev. Å andra sidan ville han inte göra särskilt undantag beträffande förvärv av gods i butiker eller på torg och marknader. Även här skulle ägaren ha ovillkorlig rätt att taga åter sitt gods utan lösen.

Lassens avhandling föranledde en mycket omfattande och livlig debatt på juristmötet. I denna engagerade sig en mångfald ledande jurister i Norden. Man stannade vid

att antaga ett uttalande av innehåll att de i de särskilda länderna gällande bestämmelserna angående godtroshöfvervärv borde underkastas revision samt att "önskligt vore att överensställelse mellan dessa lagar därvid kunde åstadkommas". De flesta inläggen stödde Lassens förslag. Huvudopponenten var - liksom i den svenska riksdagen - Eric Josias Sparre, som emellertid inte skördade någon ära av sitt yviga försvar för godtroshöfvervärvet. Han fick för tidens förhållanden ovanliga reprimander av både Axel Bergström och presidenten för Göta hovrätt Stael von Holstein.

Den senare polemiserade energiskt mot en av Lassen framförd uppfattning att de svenska hovrätterna och resp. underlydande domstolar skilde sig i sin praxis beträffande godtroshöfvervärven av stulet gods, nämligen så att Göta hovrätt liksom hovrätten över Skåne och Blekinge med underdomstolar gav ägaren oinskränkt rätt att återtaga stulet gods, medan Svea hovrätt med underdomstolar skulle hysa en motsatt åsikt, dvs. att ägaren måste betala lösen för att få igen godset av godtroende höfvervärvare. Stael von Holstein hävdade med stor bestämthet att Lassens upplysningar, som byggde på debatterna under 1870-talet i den svenska riksdagen, var felaktiga. Han hade förhört sig i den skånska hovrätten och kunde beträffande både denna och sin egen meddela att man följde samma praxis som Svea hovrätt, dvs. godtroshöfvervärv med lösningsrätt.

Det är av intresse att konstatera att en så framstående jurist som Axel Bergström hade fullt klart för sig att MB 49:2 i 1734 års lag historiskt byggde på ägarens oinskränkta rätt att återtaga stulet gods och att Göta hovrätts av HD år 1854 och 1855 godkända utslag icke stod i överensställelse med lagen utan utgick från felaktiga tolkningar, som tillkommit under inflytande av först Rabenius ohistoriska lära och sedan lagkommitténs och lagberedningens förslag.

Svensk domstolspraxis stabiliseras trots kritiken mot godtroshöfvervärven i riksdagen och vid det femte nordiska juristmötet

Debatten i Köpenhamn ändrade emellertid inte svensk domstolspraxis, som fortsatte på den år 1854 och 1855 inslagna vägen. Principen att ägaren ej kunde återtaga stulet gods från godtroende höfvervärvare utan lösen utvidgades till att gälla även panthavare, varmed det kunde anses fastslaget att regeln om lösningsrätt gällde godtroende innehavare över huvudtaget (NJA 1878, not B 165, 166 och 167). Vidare nyanserades i praxis rekvisitet god tro och bevisbördan överflyttades i den

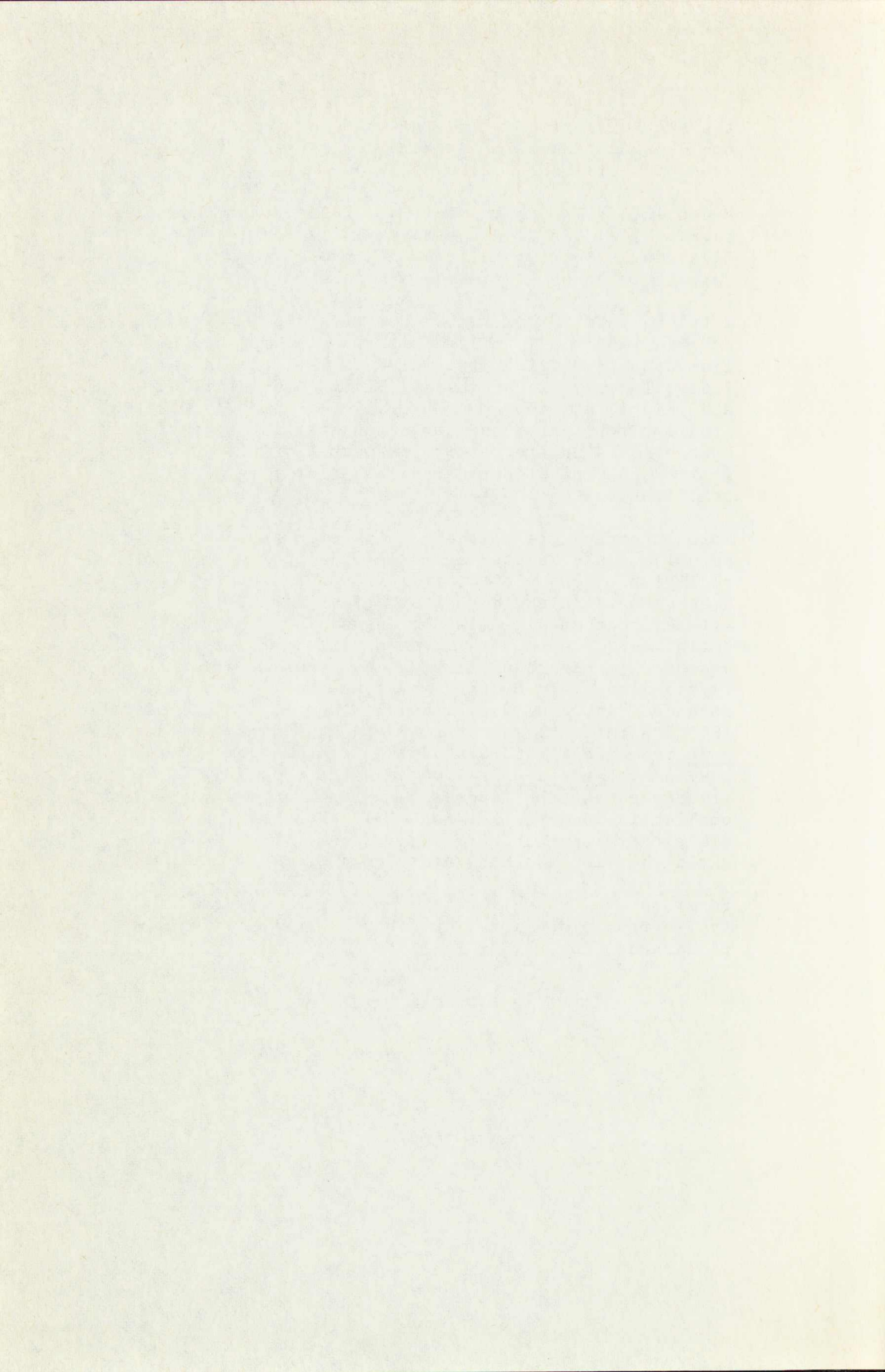
typiska konflikten med den bestulne ägaren som kärke och den godtroende förvärvaren som svarande från svaranden till käranden.

Redan 1874 (NJA 1874, not B 644, Hasselroth: Handelsbalken V, s. 953 ff) hade HD skilt mellan det subjektiva rekvisitet för häleri och den onda tron vid ägarens talan om återfående av stulet gods.

I två rättsfall 1880 resp. 1881 (NJA 1880, not B 518 och NJA 1881 s. 77) mildrades kraven på god tro, vilket fick stor principiell betydelse då bevisbördan samtidigt lades på kärandesidan. Tidigare hade det varit självklart, att förvärvaren skulle bevisa sin goda tro (redligt köp), eftersom utgångspunkten var en rätt för ägaren att återtaga det stulna godset från tredje man. Detta var också ståndpunkten i 1734 års lag MB 49:2, som direkt utsade detta.

Tolkningsfrågan beträffande detta stadgande var endast huruvida den av svaranden fullgjorda bevisningen om redligt köp icke blott befriade från ansvar för tjuvnad utan också från skyldighet att utge godset. I och med att bevisbördan vid talan om ansvar för stöld eller rån enligt mer moderna straffprocessuella principer flyttades över på kärandesidan blev det också naturligt att flytta över bevisbördan beträffande den goda tron på kärandesidan, dvs. det blev inte längre, som i 1854 och 1855 års rättsfall, svaranden som skulle bevisa sin goda tro (redligt förvärv) utan käranden som skulle bevisa svarandens onda tro. (NJA 1881, s. 77). Beträffande denna bevisbördefråga var HD:s praxis emellertid länge oklar. Ännu 1912 (NJA 1912, s. 122) ålade hovrätten och HD:s majoritet förvärvaren bevis-skyldighet för att han varit i god tro.

Först senare under 1900-talet har det utbildats en tydlig praxis, enligt vilken bevisbördan alltid ligger på kärandesidan.

5 GÄLLANDE SVENSK RÄTT

5.1 Godtrosförvärv av lösöre

5.1.1 Allmänt om rättsläget

Reglerna om godtrosförvärv av lösöre har huvudsakligen utvecklats genom rättspraxis. Som redan påpekats under avsnitt 3.1 har bestämmelserna i 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken om lånat och deponerat gods därvid bildat utgångspunkten. Reglerna innebär att ägaren till godset (A) ges rätt att återlösa detta om låntagaren eller depositarien (B) utan ägarens tillstånd har överlåtit eller pantsatt godset. Motsättningsvis har ansetts följa att den som har mottagit egendomen (C) inte är skyldig att lämna den ifrån sig utan lösen, om han var i god tro, dvs. gjort ett exstinktivt godtrosförvärv. Denna exstinktionsregel har sedermera kommit att tillämpas analogt i många andra situationer. Sedan mitten av 1800-talet (se kap. 4) gäller den även vid förvärv av stöldgods, dvs. icke anförtrott gods. C:s ställning blir alltså icke beroende av det - för C ej iakttagbara - sätt varpå saken kommit ur rätte ägarens besittning.

En utförlig redogörelse för gällande regler och praxis på området för godtrosförvärv finns i betänkandet Godtrosförvärv av lösöre (SOU 1965:14 s. 27-130)¹. De regler som där redovisas är i allt väsentligt fortfarande gällande rätt. Med hänvisning till den redogörelse som finns i nämnda betänkande inskränkes därför nu redovisningen till en genomgång av huvuddragen i gällande rätt.

5.1.2 Huvuddragen

Reglerna om godtrosförvärv gäller i princip sådan lös egendom som brukar benämnas lösören, dvs. - för att använda Winroths definition - "flyttbara ting att uppfatta med känsln"². Det innebär att bl.a. byggnad på annans grund inte kan godtrosförvärvas. Enkla skuldebrev och enkla fordringar faller också utanför området. Däremot kan andra värdepapper, som är föremål för om-sättning, exempelvis löpande skuldebrev, växlar och checkar, godtrosförvärvas men detta är beroende av särskilda lagbestämmelser härom (se 14 § SkbrL, 16 § växel-lagen och 21 § checklagen). Beträffande fast egendom finns vissa regler om godtrosförvärv (se JB 18 kap.).

Enligt bestämmelserna i HB 11:4 kan godtroshöftvärvt uppkomma vid övertätelse, dvs. köp, byte eller gåva, samt vid pantsättning.

De rättigheter som är föremål för godtroshöftvärvt är således äganderätt och panträtt. Enligt praxis anses också att retentionsrätt i vissa fall kan uppkomma genom godtroshöftvärvt. Det sistnämnda innebär, för att nämna ett exempel, att en reparatör (C) icke är skyldig att till rätt ägaren (A) lämna ut en sak som han mottagit av en obehörig inlämnare (B) med mindre han (C) erhåller betaltng för sina kostnader (jfr exempel 1 i avsnitt 1.1).

Nyttjanderätt kan däremot inte förvtas i god tro från någon som obehörigen utger sig för att vara rätt ägaren. Detta hänger bl.a. samman med att nyttjanderätt upplåten av rätt ägaren inte står sig, om denne där- efter övertåter egendomen till ny ägare utan att göra förbehåll om nyttjanderättens bestånd; köp bryter legostämman. Nyttjanderätten betraktas alltså som ett svagt anspråk som får vika för äganderätt, om nyttjanderätten inte avtalats med ägaren eller förbehållits mot honom. Regeln har emellertid utsatts för kritik³.

Regeln kan illustreras med följande exempel. Antag att B först upplåter nyttjanderätt till sin segelbåt åt A varefter han säljer båten till C. I den konflikt som då uppkommer uppstår frågan om C måste respektera A:s nyttjanderätt. Svaret enligt den nyss nämnda regeln är nej. Nyttjanderätten får således vika (jfr exempel 8 i avsnitt 1.1).

Extinktionsprincipen är, som framgår av avsnitt 5.1.1, tillämplig i fall då den som förfogar över egendom till förmån för godtroende medkontrahent utger sig för att vara ägare men i själva verket inte är ägare till egendomen (jfr exempel 1-2 i avsnitt 1.1). Extinktionsprincipen gäller även vid olovlga förfoganden över avbetaltngsgods (jfr exempel 3 i avsnitt 1.1).

I avsnitt 1.1 (exempel 4-10) redovisas flera fall av dubbeldispositioner, tvesala. Det är här fråga om fall då ägaren (B) sålt samma sak till olika personer, exempelvis först till A och sedan till C. Visserligen tillerkännes enligt regeln i HB 1:5 vid tvesala första köparen (A) rätten till saken, men skulle den senare köparen (C) i god tro fått egendomen i sin besittning anses allmänt vedertaget att denne (C) gjort ett extinktivt godtroshöftvärvt. Resultatet blir således att A:s anspråk får vika.

Enligt förmynderskaplagstiftningen och konkurslagstiftningen är omyndig och konkursgäldenär i stor utsträckning hindrade att förfoga över sin egendom. Om förfogande ändå sker, anses medkontrahenten (B) inte kunna åberopa reglerna om godtrosvförvärv. Det är nämligen en rättsgrundsats att god tro ej har någon rättslig verkan beträffande habilitetsbrister och till dessa räknas omyndighet och konkurstillstånd. Alltså: Om en underårig eller omyndigförklarad (A) förfogar över sin egendom är avtalet ogiltigt. B kan icke göra ett godtrosvförvärv (jfr exempel 13-14 i avsnitt 1.1). Vad händer om B hunnit överlåta saken till C? Jo, i sådant fall gör C ett godtrosvförvärv.

En överlåtelse mellan två parter skall ibland förklaras ogiltig. Det finns flera ogiltighetsgrunder (se 3 kap. avtalslagen); en är svek. Antag att B genom svek mot A fått en lös sak överlåten till sig. I sådant fall har A möjlighet att få saken åter från B. Men en annan fråga som inställer sig är hur det går om B i sin tur - innan svek hunnit konstateras - överlåter saken till godtroende C? - I förarbetena till avtalslagen uttalas, att om A kan göra ogiltighet gällande mot B, denna möjlighet består även vid en övergång av rättigheten från B till C, om inte C gör ett exstinktivt godtrosvförvärv enligt allmänna regler härom⁴. C har således möjlighet att göra godtrosvförvärv. Det framstår i sig inte som särskilt uppseendeväckande. Tvärtom är det ganska självklart om man har i minnet att svensk rätt ju erkänner godtrosvförvärv av stöldgods.

Konfliktsituationer kan också uppstå då någon obehörigen överlåter annans egendom men inte utger sig för att vara ägare. Mellanmannen (B) kan t.ex. uppges att han handlar för ägarens räkning (jfr exempel 11-12 i avsnitt 1.1). Om B handlar i A:s namn såsom fullmäktig men saknar behörighet därtill (B har ingen fullmakt eller fullmakten är falsk) blir A inte bunden av rätts handlingen även om C var i god tro. Detta följer av regler i avtalslagen (10 §). Har däremot B behörighet men överskrider befogenheten enligt fullmakten eller instruktioner från A, förvärvar godtroende C äganderätt till det överlåtna. Huvudmannen, ägaren A, blir bunden vilket följer av 11 § 1 st. avtalslagen. Detta är alltså inget resultat av reglerna om godtrosvförvärv. Principen gäller alla slag av rättshandlingar. Krav på besittning för fullmäktigen och tradition till C uppställs inte. Det finns heller ingen rätt till lösen för huvudmannen (A).

Även i sådana fall där egendomen hos en ägare (B) är underkastad befogenhet för annan (t.ex. för A) eller på annat sätt belastad är det möjligt för C att göra ett godtrosförvärv (jfr exempel 15-17 i avsnitt 1.1). Belastningarna (betingelserna) stannar på partsplanet (A-B). De blir bindande för den (B) som vid sitt förvärv underkastat sig belastningen eller mottagit egendomen på villkor att den skall bestå. Men belastningen, betingelsen, slår inte igenom mot tredje man; den vinner inte sakrättslig skydd⁵.

En förutsättning för godtrosförvärv är att den disponerande hade egendomen i sin besittning och att tradition har ägt rum dvs. att egendomen har överförts i förvärvarens besittning. Om den disponerande är eller har varit kommissionär gäller dock vissa specialregler i lagen (1914:45) om kommission, handelsagentur och handelsresande (kommissionslagen). Bestämmelserna (54 och 55 §§), som är tillämpliga vid olovliga dispositioner över kommittentens gods, innebär bl.a. att tredje man kan göra avtalet med kommissionären gällande, om denne hade godset i sin besittning. Det fördras alltså inte att godset överförts i förvärvarens besittning.

För att extinktion skall inträda krävs vidare att förvärvaren varit i god tro både när avtalet träffades och när traditionen ägde rum. Kravet på god tro innebär dels att förvärvaren rent faktiskt inte skall ha förstått, att den som disponerade över egendomen saknade rätt att förfoga över denna, dels att han skall ha iakttagit skälig aktsamhet vid förvärvet. Vad som menas med skälig aktsamhet beror på omständigheterna i det särskilda fallet. I rättspraxis finns en klar tendens att ålägga framför allt köpare av motorfordon en ganska långtgående undersökningsplikt.

Ett annat viktigt spørsmål är frågan, huruvida det är A som skall bevisa att C handlat i ond tro eller C som skall visa att han varit i god tro. Gällande rätt innebär att det åtminstone i princip är ägarens (A:s) sak att bevisa ond tro hos förvärvaren (C). För att detta krav skall vara uppfyllt torde det ofta vara tillräckligt att ägaren kan visa att det förelåg sådana faktiska omständigheter vid förvärvet som skäligen bort väcka misstankar. (Jfr avsnitt 6.1.3 Danmark, där i stället C skall visa sin goda tro.)

Enligt 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken har i där redovisade fall den ursprunglige ägaren rätt att lösa egendom från godtroende förvärvare. I tvesalufallen har den förste köparen enligt praxis lösnings-

rätt gentemot senare köpare som i god tro har fått egendomen i sin besittning. Lösningssrätten torde kunna utövas under praktiskt taget obegränsad tid; någon preskriptionstid finns ej uppställd. Det är inte klart hur lösenbeloppet skall beräknas, dvs. om det skall motsvara egendomens värde vid inlösningstillfället (värdeprincipen) eller det vederlag förvärvaren kan ha utgivit (vederlagsprincipen). Lösningssrätt föreligger dock inte när objektet för godtroshörförväret är värdepapper eller pengar. I sådana fall föreligger vad som brukar kallas kvalificerade godtroshörförvärv.

5.1.3 Ytterligare om godtroshörförvären

Omständigheterna kring ett godtroshörförvärv kan variera åtskilligt (se kap. 1). För att bringa reda i alla de situationer som kan förekomma brukar godtroshörförvären struktureras efter visst mönster. En vanlig indelning är att skilja på det sätt varpå mellanmannen - "boven" - B fått saken i sin besittning (se avsnitt 1.2). Rör det sig om anförtrött gods (B har av A fått sig saken anförtrött) eller är det fråga om icke anförtrött gods (B har t.ex. stulit saken av A)? Den frågan är av central betydelse för många rättsordningar. Vad gäller för den svenska?

När det gäller anförtrött gods, dvs. då B kommit i besittning av den lösa saken genom lån eller deposition, regleras situationen, som tidigare framgått, av lagbestämmelserna i HB 11:4 och 12:4. Dessa regler är analogt tillämpliga på samtliga situationer, i vilka egendom frivilligt anförtrötts åt annan (B) och kommit i dennes besittning. Det nyss sagda innebär således att A:s äganderätt är begränsad såvitt avser skyddet mot tredje man (C). Gör den senare ett godtroshörförvärv utsläcker A:s äganderätt. A:s enda möjlighet att återfå saken är att lösa den från C.

Det i praktiken vanligast förekommande fallet rörande anförtrött gods gäller olovligt disponerande över egendom med äganderättsförbehåll (se exempel 3 i avsnitt 1.1). Även här gäller reglerna om godtroshörförvärv. Äganderättsförbehållet är alltså underkastat samma begränsningar i skyddet mot tredje man som gäller om äganderätt i övrigt.

Att det uppkommer rättstvister vid köp med äganderättsförbehåll är inte ägnat att förvåna. Avbetalningsköpet erbjuder den oredlige en bekväm möjlighet att utan större kostnad komma över gods som sedan kan vidare-säljas kontant. I rättspraxis har de vanligaste fallen

med obehöriga dispositioner av avbetalningsköpare gällt bilar. Så var det fram till år 1965 (se SOU 1965:14 s. 35-37 och där angivna rättsfall) och så gäller även för tiden därefter. I de allra flesta tvisterna knyts intresset till frågan vilken grad av aktsamhet som kan krävas av en köpare för att rekvisitet för god tro skall anses uppfyllt⁶. Som tidigare nämnts har domstolarna därvid kommit att ålägga förvärvaren av motorfordon en mycket sträng undersökningsplikt. En annan rättskälla, skiljenämnden vid Motorbranschens Riksförbund (MRF), präglas av samma synsätt.

I svensk rätt gäller - till skillnad mot en del andra länder - principen om godtroshförvärv inte enbart anförtrött gods. Även i "stöldfallet" medger svensk rätt extinktion. Det innebär att en sak som stjäls från A av B och senare säljs till godtroende C icke behöver utlämnas till A med mindre denne löser saken från C.

Denna princip har vuxit fram ur rättspraxis (se ovan kap. 4). Avgörande för detta synsätt var de två tidigare omtalade utslagen av högsta domstolen år 1854 och år 1855. Principen konfirmerades även under senare delen av 1800-talet (se bl.a. NJA 1876 not B nr 354, 1878 not B nr 165 och 1881 s. 77). Senare rättsfall har främst avsett försäljning av tillgripna bilar. Huvudfrågan i rättsfallen har ofta varit godtroshrekvisitetets utformning, eller med andra ord, om C kan anses ha varit i god tro med hänsyn till samtliga redovisade omständigheter. Det bör understrykas att det här är fråga om en bedömning av den goda tron i civilrättsligt hänseende. En sådan bedömning kan mycket väl skilja sig från den bedömning som görs på det straffrättsliga området⁷. Det föreligger nämligen inte alltid kongruens mellan civilrätten och straffrätten när det t.ex. gäller att bedöma kraven på en köpares aktsamhet. I klartext betyder detta bl.a., att en dom som medför befrielse från straff inte automatiskt får den verkan att något civilrättsligt ansvar inte utkräves. En närmare redogörelse för de frågor som är förknippade med detta faktum lämnas i avsnitt 10.3.

I klarhetens intresse bör framhållas att gällande rätt beträffande icke anförtrödd egendom ej endast omfattar egendom som åtkommit genom stöld utan alla sådana fall, då godset icke anförtrötts den som disponerar (B). Det betyder t.ex. att regeln är tillämplig då en ägare tappat sitt gods och en upphittare förfogar över det i strid mot de regler som gäller för hittegoods.

Sammanfattningsvis konstaterar vi, att svensk rätt såvitt avser möjligheten till exstinktionsförvärv inte gör någon åtskillnad mellan anförtrott och icke anförtrott gods. Även i stöldfallet har C, tredje man, ett långtgående skydd, där den enda inskränkningen i skyddet utgöres av ägaren A:s rätt till lösen mot vederlag.

Avslutningsvis kan det vara av intresse att kortfattat ange den svenska rättens ståndpunkt beträffande icke anförtrodd egendom i ett internationellt perspektiv. Det visar sig då att bilden av hur man i olika länder reglerar frågan om godtroshetsförvärv av stöldgods o.l. är tämligen splittrad. I exempelvis Holland, som har den färskaste regleringen på området, och i Italien gäller, precis som i Sverige, exstinktionsprincipen (se avsnitt 6.2.2). I England tillämpas under vissa omständigheter också exstinktionsprincipen ("market overt", se avsnitt 6.2.3). I andra länder hyllas den motsatta principen, oinskränkt vindikationsrätt. Så är t.ex. förhållandet i Finland, Danmark, Norge och Tyskland (se avsnitt 6.1 och 6.1.2). En del länder har vindikation som huvudregel men vindikationsrätten är inskränkt genom bl.a. preskriptionsbestämmelser och lösen i vissa situationer. Frankrike och Schweiz (se avsnitt 6.2.1) är exempel på sådana länder.

5.2 Annan lagstiftning av betydelse vid förvärv av stöldgods

5.2.1 Allmänt om civilrättslig och straffrättslig bedömning

Den kritik som riktats mot gällande ordning beträffande godtroshetsförvärv av stöldgods (se avsnitt 3.5) innebär krav på en starkare ställning för den ursprunglige ägaren (A) och ett svagare skydd för den godtroende förvärvaren (C). En sådan förändring skulle, menar kritikerna, kunna utgöra ett led i brottsbekämpningen och få till följd en minskad stöld- och häleribrottslighet. Därutöver skulle man uppnå en mer rättvis avvägning mellan de motstridande intressen som gör sig gällande. Det är alltså i första hand kriminalpolitiska hänsyn som, enligt kritikerna, motiverar en förändring men även skälighetssynpunkter åberopas.

Som framhålles i avsnitt 9.2 (p. 4) kan vissa kriminalpolitiska skäl anföras till stöd för att ändra den nuvarande civilrättsliga regleringen av godtroshetsförvärv av stulen egendom. En sådan ändring kan tänkas ske på olika sätt. Huruvida ett starkare skydd för ägaren är

motiverat och - i så fall - hur ett sådant lämpligen åstadskommes diskuteras närmare i övervägandena (kap. 10).

Vid förvärv av stöldgods uppkommer, som framgår av avsnitt 5.1, en rad frågor av civilrättslig karaktär. Samtidigt kompliceras situationen av att andra betydelsefulla regler aktualiseras. Det är regler av straffrättslig, straffprocessuell och näringsrättslig art. Två påståenden, båda hämtade ur verkligheten, får åskådliggöra situationen.

1. C köper och säljer stulet guld och silver, som rätteligen tillhör A. Polisen kan inget göra. Lagstiftningen skyddar C. Om C säger att "jag var i god tro, jag kände ej till att guldet var stulet" då kan vi inget göra, säger kommissarie Y - så vansinnig är den nuvarande lagstiftningen.

C säger som alla hälare - "jag har handlat i god tro".

"Vem som helst kan få tillstånd att köpa och sälja guld utan att polisen behöver kontrollera heder och vandel" (Svenska Dagbladet, mars 1983.)

2. Guld - Silver - God tro

"De flesta kriminalpoliser har slutat reagera mot den naiva släpphänthet det svenska samhället visar mot de s.k. godtrosförvärven. Svensk lagstiftning och utvecklad praxis har gjort att tjuvar, bedragare och hälare kan berätta vilka enfaldiga sagor som helst om hur han eller hon kommit över stöldgodset. Genom sagorna för oss snälla barn blir stöldgodset grönt godtrosförvärv. Många poliser känner maktlöshet och ifrågasätter rättssamhället och meningen med polisarbetet". (Svensk Polis 1981.)

Påståendena, sanna eller osanna kan här lämnas därhän, visar att skilda frågeställningar blir aktuella. Till en början skall dock framhållas att ett uttalande i stil med "jag var i god tro" självfallet inte är något "simsalabim" som automatiskt gynnar C; ett sådant påstående är en oerhörd överdrift, så enkelt är det ingalunda (se avsnitt 10.3).

Frågan inställer sig, huruvida C har begått en brottslig gärning (häleri - häleriförseelse)? I första hand är detta inte en kamp mellan A och C utan en strid mellan åklagaren och C. Avgörandet sker efter straff-

rättsliga och straffprocessuella regler. Det innebär bl.a. att åklagaren har bevisbördan för ond tro hos C. Huruvida beviskravet för ond tro uppfylles - det sättes i allmänhet högt - bedöms enligt vad som anses gälla för straffprocess.

Kampen om själva godset är en fråga mellan A och C. Har C gjort ett godtrosvörvärv eller inte? Denna fråga är av civilrättslig karaktär. Bedömningen kan då bli annorlunda. Om domstolen är övertygad om ond tro hos C är det visserligen inga problem. Godset skall då tillbaka till A. Men om C frias i brottmålet, får han då behålla godset på grund av godtrosvörvärv? Det är inte alls säkert. Här har domstolen möjlighet att lägga en annan bedömning till grund för avgörandet än vid ansvarsbedömningen. Ett större mått av noggrannhet och försiktighet kan ställas på C, vilket kan få till följd att C icke anses ha gjort ett laga fång. Med andra ord: Redan i dag gäller att C mycket väl kan frias i brottmålet men ändå åläggas att utan lösen ge tillbaka godset till A.

I syfte att försvåra befattningen med stöldgods har lagstiftaren under senare tid vidtagit en rad åtgärder utanför det civilrättsliga området. Av intresse i förhållande till sammanhang är den effektivisering och skärpning av lagstiftningen som ägt rum genom ändringen år 1980 av den straffrättsliga lagstiftningen om häleri, införandet av de straffprocessuella bestämmelserna om förvarstagande av stöldgods (stöldgodslagen år 1974) och skärpt kontroll av branscher som ger särskilt stora möjligheter att föra ut stöldgods i den allmänna handeln. En översikt av de gällande bestämmelserna lämnas i det följande.

5.2.2 Häleribestämmelserna

Enligt brottsbalken (BrB) krävs för straffansvar för häleri eller häleriförseelse att åklagaren till en början förmår visa att den sak åtalet gäller har frångått rätten ägaren genom brott. Förbrott skall med andra ord styrkas (9 kap. 6 § 1 st. BrB). Detta krav på förbrott visade sig emellertid leda till allvarliga hinder vid bekämpandet av den omfattande häleriverksamheten (se Brå, PM 1978:1, Sakhäleri m.m. s. 55-56). Lagregeln kompletterades därför genom propositionen 1979/80:66 med en ny straffbestämmelse (9 kap. 6 § 2 st. BrB), vilken innebär en uppmjukning men ej ett avskaffande av kravet på förbrott. Genom lagändringen ville man komma till rätta bl.a. med sådana situationer

där egendomen inte kan härledas till viss brottsplats eller målsägande. I propositionen nämns ett exempel på en sådan situation.

Polisen har vid husrannsakan hos någon som misstänks för brott beslagtagit en mängd föremål som inte gärna kan ha förvärvats på ett legalt sätt. Det kan t.ex. röra sig om flera bilradioapparater med avklippta sladdar eller flera dyra dampälsar hos en ensamstående man utan kända inkomster. Bostadsinnehavaren förnekar emellertid stöld och gör gällande att han har köpt godset av en okänd. Egendomen kan som nämnts inte härledas till någon anmäld stöld. Om åtal väcks mot bostadsinnehavaren för häleri eller häleriförseelse i en situation som denna, frikänns han inte sällan därför att förbrott ej anses styrkt. Som en följd härav återlämnas den i beslag tagna egendomen till honom. Stöldgodslagen som ger möjlighet att ta i förvar egendom som har åtkommits genom brott är nämligen inte tillämplig i den uppkomna situationen.

Som nämnts innebär den nya straffbestämmelsen att kravet på förbrott slopats i vissa fall. Enligt den tillskapade regeln inträder straffansvar för den som förvärvar eller, på sätt som är ägnat att försvåra ett återställande, mottager något som skäligen kan antagas vara frånhänt annan genom brott. Som ytterligare villkor för straffbarhet föreskrivs emellertid att befattningen med godset skall ha skett i näringsverksamhet eller som led i en verksamhet som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning.

På motsvarande sätt har genom ett nytt andra stycke i 9 kap. 7 § BrB bestämmelsen om häleriförseelse kompletterats.

Möjligheten att döma till ansvar för häleri eller häleriförseelse trots att förbrott inte kan styrkas kan till synes medföra komplikationer. Det är ju fullt tänkbart att en rättshandling rent allmänt sett kan röra gods som skäligen måste antas frånhänt annan genom brott men i själva verket utgör gods från en behörig ägare. För sådant fall innebär de nya bestämmelserna - enligt otvetydiga motivuttalanden (se nedan) - att ansvar inte skall utkrävas. Den som således gör ett förvärv eller tar emot egendom från någon som bevisligen var behörig att förfoga över godset, dvs. åtkommer detta genom en civilrättslig giltig handling, skall inte drabbas av straff.

5.2.3 Lagen (1974:1065) om visst stöldgods
m.m.⁸

I samband med brottsutredningar händer det inte sällan att polisen påträffar egendom till vilken det visar sig svårt att finna rätt ägare. Så kan exempelvis vara fallet vid husrannsakan där det ofta inträffar att man återfinner stöldgods från butiker, bostäder eller från parkerade bilar (jfr 5.2.2). En anledning till att godset inte kan spåras till ägaren kan vara att det saknas anmälan från målsäganden. Stundom påträffas också stöldgods i s.k. tjuvgömmor. I sådana fall saknas kanske spår av såväl gärningsman som målsägande. Tidigare saknade polis och åklagare handlingsregler för sådana situationer där egendom som frånhänts annan genom brott och som saknar känd ägare påträffades. För att råda bot mot dessa missförhållanden tillskapades stöldgodslagen. Enligt denna kan egendom som åtkommit genom brott tas i förvar, när varken ägaren eller annan som har rätt till egendomen är känd.

Lagen, som kan sägas komplettera bestämmelserna i 36 kap. BrB om förverkande av utbyte av brott, tar sikte på två huvudfall. Det ena är det s.k. tjuvgömmefallet, dvs. när stöldgods anträffas t.ex. i naturen och såväl den brottslige som ägaren är okänd, (jfr exempel 2 i avsnitt 1.1), det andra är det när genom brott åtkommen egendom anträffas hos gärningsmannen men egendomen inte kan återställas till målsäganden eftersom det inte kan utredas vem denne är (1 § första stycket)⁹. Härjämte regleras också den situationen när ägaren eller annan rättsinnehavare visserligen är känd men ingen av dem gör anspråk på egendom (1 § andra stycket). Lagen innebär att egendom som tagits i förvar säljs, om inte ägaren eller annan rättsinnehavare blir känd och gör anspråk på den.

Stöldgodslagen, som trädde i kraft 1975, kom av många att uppfattas som icke tillräckligt effektiv. Kritiker-na menade att stöldgodslagen hade samma svaghet som rådde beträffande häleribrotten, nämligen kravet på styrkt förbrott. Det ledde till olämpliga resultat. Här kan erinras om den tidigare beskrivna situationen när polisen vid husrannsakan påträffar och tar i beslag gods som till stor del inte kan identifieras, men som det är ytterst osannolikt att innehavaren har förvärvat på lagligt sätt. Om i en sådan situation åklagare, eller efter åtal domstol, inte fann förbrott vara styrkt blev följden den att godset skulle återlämnas till innehavaren. Denne visade sig då ofta mycket

angelägen om att få kopior av beslagsprotokollet och övriga handlingar. På så sätt erhöles åtkomsthandlingar beträffande egendomen som dittills hade saknats.

Kritiken bemöttes av departementschefen i samband med det tidigare anförda förslaget om ändring av häleri-brotten (se prop. 1979/80:66 s. 18). Departementschefen uttalade därvid:

Med den konstruktion av den nya straffbestämmelsen i 9 kap. 7 § BrB som jag nyss har föreslagit synes emellertid någon ändring i stöldgodslagen inte behövas för att detta resultat skall uppnås. Det grundläggande rekvisitet i 1 § stöldgodslagen - att egendom anträffats som har åtkommit genom brott - är nämligen tillämpligt även när brottet utgör häleri eller häleriförseelse (jfr prop. 1974:124 s. 52). Om kriminaliseringen av häleriförseelse nu utvidgas i enlighet med mitt förslag, blir därmed stöldgodslagen tillämplig även i vissa fall när det inte kan bevisas huruvida förbrott föreligger eller ej, nämligen när gärningsmannens befattning med egendomen har avsett förvärv eller mottagande samt befattningen har skett i utövning av näringsverksamhet, vanemässigt eller annars i större omfattning eller gällt värdefull egendom. Förmår emellertid innehavaren av godset visa att hans fångesman var ägare till godset eller på annan grund hade rätt att förfoga över det, får egendomen inte tas i förvar. Och har det redan skett, skall egendomen utlämnas så snart bevis-skyldigheten har fullgjorts. Skulle egendomen redan ha försålts när beviskravet fullgjorts, skall i stället ersättning utgå (7 och 8 §§ lagen /1974:1066/ om förfarande med förverkad egendom och hittegoods m.m.). Om det i det särskilda fallet skulle vara uppenbart obilligt att ta egendomen i förvar, följer av 1 § stöldgodslagen att så inte skall ske.

Med hänsyn till det anförda föreslår jag alltså inte någon ändring i stöldgodslagen.

Regelmässigt torde frågan om tillämpning av stöldgodslagen i de fall som nu är aktuella komma upp i samband med att åtal för häleriförseelse väcks mot godsets innehavare. Gör denne anspråk på egendomen, ankommer enligt 2 § stöldgodslagen prövningen på allmän domstol och kan samordnas med behandlingen av brottmålet.

Enligt 36 kap. 1 § BrB kan utbyte av brott enligt BrB som inte motsvaras av skada för enskild förklarar förverkat. Egendomen som har frånhänts annan genom brott kan sålunda inte förklaras förverkad, eftersom utbytet i ett sådant fall motsvaras av skada för enskild. Det utmärkande för de fall som den nya straffbestämmelsen i 9 kap, 7 § BrB tar sikte på är att det inte kan utredas om den aktuella egendomen har frånhänts annan genom brott eller inte. Möjlighet torde därför saknas att i här aktuella fall tillämpa BrB:s förverkandebestämmelser vid sidan av stöldgodslagen.

Enligt departementschefen har sålunda tillämpningsområdet för stöldgodslagen utvidgats i samma utsträckning som de år 1980 gjorda ändringarna i lagrummen för häleri och häleriförseelse vidgat området för dessa brott, och detta trots att själva stöldgodslagen behållits oförändrad. Ordet "brott" i sistnämnda lag har alltså fått en annan innebörd, något som ej alltid torde ha beaktats.

Det faller utanför vårt uppdrag att taga ställning till frågan, om de nu återgivna bestämmelserna är ändamålsenliga eller ej för att kunna bekämpa häleriverksamheten med större framgång än hittills. Fortfarande gäller ju som huvudregel att polisen eller åklagaren skall kunna bevisa förekomsten av ett förbrott (se prop. 1979/80:66 s. 76-79; jfr även not 9 nedan).

5.2.4 Kontroll av vissa branscher

Vid sidan av de åtgärder som behandlats ovan under 2 och 3 har lagstiftaren också prövat andra åtgärder för att stävja handeln med stöldgods. Det har skett genom näringspolitiska åtgärder. Dessa har inriktats på att skärpa kontrollen av branscher som ger stora möjligheter att föra ut stöldgods i den allmänna handeln. Ett exempel härpå utgör bestämmelserna om obligatorisk kontrollstämpling i lagen (1974:283) om handel med arbeten av guld, silver eller platina, det tidigare gällande kommunala auktionsmonopolet, kungörelsen (1927:129) angående förbud mot utförsel från riket av vissa äldre kulturföremål samt förbudet i 4 § valutaförordningen (1959:264) om utförsel av guld och guldvaror. Av större betydelse i detta sammanhang är dock den samhällskontroll som sker av skrothandel, pantlånerörelse samt tillfällig handel.

Skrothandeln m.m

Handeln med skrot, lump och vissa begagnade varor har sedan år 1918 varit underkastad särskild reglering. Före den 1 juli 1981 återfanns regler om sådan handel i förordningen (1949:723) angående handel med skrot, lump och begagnat gods (den s.k. skrothandelsförordningen) samt i kungörelsen (1949:725) angående tillämpningen av förordningen.

De nu gällande bestämmelserna finns i lagen (1981:2) om handel med skrot och begagnade varor och i förordningen om handel med skrot (1981:402) samt i förordningen om handel med begagnade varor (1981:403).

Genom den sistnämnda lagstiftningen, vilken trätt i kraft den 1 juli 1981, har en moderniserad reglering av handeln med skrot och begagnade varor genomförts. Lagstiftningen har till syfte att förebygga avsättning av stulet eller eljest olovligen åtkommet gods och att underlätta polisens efterspaning av sådant gods. Den närmare innebörden av regleringen redovisas i det följande.

Lagen om handel med skrot och begagnade varor

Lagen, som är en bemyndigandelag, innehåller i första hand ett bemyndigande som innebär att regeringen för skrothandelns del får föreskriva att tillstånd av myndighet skall krävas för att driva handel samt att det skall finnas en föreståndare som är godkänd av tillståndsmyndigheten. Vidare innehåller lagen ett bemyndigande för regeringen att föreskriva att handel med begagnade varor, i den omfattning som regeringen bestämmer, skall vara underkastad registrering hos myndighet (2 §).

Enligt lagen får regeringen eller, i den mån regeringen bestämmer det, myndighet meddela föreskrifter för den som har tillstånd eller är registrerad med stöd av lagen. Sådana föreskrifter kan gälla exempelvis skyldighet att föra anteckningar som rör befatningen med förvärvat gods, att kontrollera en säljares identitet eller att inte avyttra godset förrän viss tid förflutit från förvärvet. Anteckningarna kan avse exempelvis dagen för förvärvet, godsets art och vem som har sålt godset.

Lagen innehåller också bestämmelser om tillträdes- och granskningsrätt för tillsynsmyndigheten (5 §) samt ansvarsbestämmelser (6-8 §§). Tillträdes- och granskningsrätten innebär att den som har tillstånd eller är registrerad med stöd av lagen också är skyldig att

efter anmodan låta tillsynsmyndigheten undersöka område, lokaler eller annat utrymme som används i verksamheten. Tillsynsmyndigheten har även rätt att granska den bokföring och de övriga handlingar som hör till verksamheten. Ansvarsbestämmelserna innebär att den som uppsåtligen eller av oaktsamhet driver handel med skrot utan tillstånd eller utan att en föreskriven godkänd föreståndare finns döms till böter eller fängelse i högst sex månader. Enahanda straff kan ådömas den som driver handel med begagnade varor utan att vara registrerad. Den som underlåter att fullgöra skyldighet enligt meddelad föreskrift (3 § 1 st.) eller lämnar oriktig uppgift vid fullgörandet omfattas också av straffbestämmelsen. I lagens 8 § finns vidare en bestämmelse om företagaransvar. Den innebär att en näringsidkare har det straffrättsliga ansvaret för de straffbara gärningar som begåtts av anställda. Förutsättningarna för sådant ansvar är dock att gärningen begåtts i näringsidkarens rörelse och att han haft och borde ha haft vetskap om gärningen.

När det gäller ansvarsbestämmelserna innebär den nya lagen en straffskärpning i förhållande till de gamla bestämmelserna genom att fängelse införts i straffskalan.

Förordningen (1981:402) om handel med skrot

I förordningen återfinns detaljerade bestämmelser för skrothandeln. Sammanfattningsvis innebär dessa följande. Förordningen är tillämplig på yrkesmässig handel med järn- och annat metallskrot och tackor av metallskrot. Handel får drivas endast efter tillstånd. Frågan om tillstånd prövas av polismyndigheten i den ort där verksamheten huvudsakligen skall drivas. Tillståndsgivningen skall grundas på en bedömning av redbarheten och lämpligheten i övrigt hos handlaren. I fråga om sökande som är juridisk person skall också den juridiska personens lämplighet bedömas. För juridisk persons verksamhet och för verksamhet vid filial skall finnas en särskild föreståndare som skall godkännas.

Tillstånd skall enligt förslaget kunna ges till verksamhet som fast handlare eller som uppköpare. För fast handlare gäller tillståndet i allmänhet tills vidare. För uppköpare är tillståndet tidsbegränsat till högst tre år i sänder. Tillstånd till handel och godkännande av föreståndare skall kunna återkallas. Vidare skall varning kunna meddelas.

Enligt förordningen skall i allmänhet gälla att skrothandlare inte får köpa skrot av annan än den som är känd för handlaren eller som kan legitimera sig. Hand-

larna skall vidare föra anteckningar om alla sina förvärv på numrerade inköpsnotor. Om särskilda skäl föreligger får dock polismyndigheten medge undantag från bestämmelserna om anteckningsskyldighet.

Polismyndigheten har enligt bestämmelserna tillsyn över efterlevnaden av de föreskrifter som meddelas med stöd av förordningen. I den mån det behövs för polisens efterspaning av förkommet gods eller för tillsynen är fast handlare och uppköpare skyldig att efter anmodan lämna polismyndigheten uppgifter om sin rörelse.

Förordningen (1981:403) om handel med begagnade varor

Förordningen är tillämplig på yrkesmässig handel med vissa slag av begagnade varor. Vid urvalet av de varor vilka omfattas av regleringen har hänsyn tagits till bl.a. stöldbegärligheten, förekomsten av varorna i den reguljära handeln, möjligheten att identifiera varorna och möjligheten för den övervakande polisen och handeln att administrera en meningsfull tillsyn (se prop. 1980/81:3 s. 19).

Följande slag av begagnade varor omfattas av förordningen; mopeder, cyklar, utombordsmotorer, motorsågar, symaskiner, kameror samt objektiv till kameror, projektorer, ur, kikare, skrivmaskiner, räknemaskiner, radio- och televisionsapparater, bandspelare, skivspelare, musikanläggningar, musikinstrument, pälsverk, naturpärlor, naturliga och syntetiska ädelstenar samt föremål som helt eller till väsentlig del består av guld, silver eller platina, föremål som helt eller till väsentlig del består av koppar, mässing, tenn, brons eller nysilver, vapen med undantag av sådana skjutvapen som omfattas av vapenlagen (1973:1176), alster av bildkonst samt konstalster av glas, porslin och keramik.

I förordningen anges uttryckligen att begreppet handel i regleringen också omfattar auktionsförsäljning och liknande försäljning.

En handlare som driver sådan handel som omfattas av regleringen skall enligt förslaget registreras hos polismyndigheten som också är tillsynsmyndighet. Handlarna är skyldiga att själva anmäla sig för registrering. Polismyndigheten har dock möjlighet att på eget initiativ registrera handlare.

Enligt förordningen får en registrerad handlare inte köpa eller annars ta emot exempelvis för auktionsförsäljning begagnade varor av de slag som nyss har nämnts

av annan än den som är känd av handlaren eller som kan legitimera sig. Handlarna skall föra anteckningar om alla affärer med begagnade varor, som regel på särskilda inköpsnotor. Kopior av inköpsnotorna skall, i den utsträckning som polismyndigheten föreskriver det, överlämnas till myndigheten. Begagnade varor som har tagits emot får inte lämnas ut eller bearbetas förrän tidigast en månad efter den dag då varorna togs emot.

För auktionsförrättare gäller den särskilda bestämmelsen att de skall underrätta polismyndigheten om tid och plats för auktionsförsäljningen minst en vecka i förväg och därvid lämna uppgift bl.a. om vilka slag av begagnade varor som skall säljas.

Pantlånerörelse¹⁰

Enligt lagen (1949:722) om pantlånerörelse får lånerörelse i vilken lösören mottagas såsom pant inte utövas utan tillstånd av länsstyrelsen. Tillstånd får meddelas endast om det kan anses föreligga behov av rörelsen. Tillstånd skall företrädesvis lämnas antingen till kommun eller till bolag eller ekonomisk förening som vill driva rörelsen utan vinstsyfte och på villkor som är fördelaktiga för låntagarna. Enskild person får beviljas tillstånd endast om han gjort sig känd för redbarhet och ordentlighet och i övrigt anses lämplig (1 §).

Frågor om tillstånd prövas av länsstyrelsen i den ort där rörelsen skall drivas. I ärendet skall yttrande inhämtas från kommunen och polismyndigheten (2 §).

Om pantlånerörelse drivs av kommun, bolag eller ekonomisk förening, skall det finnas en särskild föreståndare som ansvarar för rörelsens skötsel. Bedrivs rörelsen av bolag eller ekonomisk förening, skall föreståndaren vara godkänd av länsstyrelsen (3 §).

Tillstånd att driva rörelse och godkännande av föreståndare skall återkallas på grund av anmärkningar mot rörelsens skötsel (5 §).

Pantlånerörelse står under länsstyrelsens tillsyn. Utövare av pantlånerörelse är skyldig att tillhandahålla länsstyrelsen erforderliga uppgifter om rörelsen samt att låta länsstyrelsen få del av rörelsens bokföring samt tillträde till rörelsens lokaler (14 §).

Pant får mottagas endast från den som antingen är känd för pantlånerörelsens utövare eller hans personal eller som kan legitimera sig på ett tillfredsställande sätt (16 §). Över rörelsen skall föras bok (pantbok) av vilken skall framgå bl.a. panternas art och antal, mått eller vikt, fabrikat och tillverkningsnummer eller annat särskilt kännemärke. I pantboken skall också antecknas pantsättarens och pantlösarens namn, yrke och bostad samt typ och nummer på legitimationshandlingen (18 §). Enskild person som utöver pantlånerörelse eller föreståndare för sådan rörelse är skyldig att efter anmälan från polismyndighet att gods förkommit eller olovligen frånhänts ägaren omedelbart undersöka om godset finns i hans besittning eller om han har någon anteckning om det samt - i sådant fall - underrätta polismyndigheten därom. Om utövaren eller föreståndaren på annat sätt får kännedom om eller misstänker att den som vill pantsätta gods åtkommit detta olovligen eller eljest är obehörig att sätta godset i pant, är han vidare skyldig att underrätta polisen (19 §). Polisen kan ålägga den som utövar pantlånerörelse att till polisen anmäla föremål av visst eller vissa slag som mottages i rörelsen (20 §). Utövare av pantlånerörelse är också skyldig att låta polisen undersöka rörelsens lokaler samt granska pantboken (21 §).

Tillfällig handel¹¹

1864 års näringsfrihetsförordning ställde krav på tillstånd för bl.a. kringföringsförsäljning (s.k. gård-farihandel) och realisation. Bestämmelserna avlöstes av förordningen (1968:564) om tillfällig handel. 1968 års förordning blev emellertid snart föremål för kritik. Den tillfälliga handeln ansågs på grund av de begränsade kontrollmöjligheterna främja en tämligen omfattande kriminalitet. Sålunda angavs försäljningsformen underlätta både avsättningen av olovligt åtkommet gods och brott mot mervärde- och annan skattelagstiftning. Mot bakgrund av den kritik som sålunda framkom skärptes regleringen med verkan fr.o.m. den 1 juli 1976.

Bestämmelserna återfinns numera i lagen (1975:985) om tillfällig handel.

Med tillfällig handel förstås att någon yrkesmässigt salubjuder medförda varor på ett av honom tillfälligt begagnat försäljningsställe eller under kringföring. Utanför begreppet faller (1) försäljning till näringsidkare, (2) torghandel eller handel på marknad, mässa eller utställning, (3) handel anordnad i samband med sådan offentlig tillställning som avses i 9 § allmänna ordningsstadgan (1956:617), t.ex. idrottstävling,

cirkusföreställning samt tivoli- och marknadsnöjen, (4) kringföringsled i en rörelse som annars bedrivs på stadigvarande driftställe och avser sådana varor som regelmässigt saluförs eller framställs där och (5) sedvanlig auktionsförsäljning av lösöre som tillhör dödsbo eller enskild person (1 §).

Tillfällig handel får drivas endast efter särskilt tillstånd som i regel meddelas av länsstyrelsen i det län där försäljningen skall äga rum. Svensk medborgare och utlänning som har permanent uppehållstillstånd får dock utan tillstånd driva tillfällig handel med livsmedel, blommor, alster av inhemsk hemslöjd och tryckt skrift (3 §).

Av lagens 4 § framgår att tillstånd till tillfällig handel är avsett att meddelas restriktivt. Huvudregeln är nämligen den att tillstånd skall lämnas endast om handeln är av väsentlig betydelse från konsumentsynpunkt. I övriga fall skall särskilda skäl föreligga för att tillstånd skall meddelas.

Den som driver tillfällig handel utan tillstånd eller utan att godkänd föreståndare finns eller i strid mot villkor eller föreskrifter som har meddelats dömes till böter. Till samma straff dömes den som för annans räkning driver eller förestår sådan olovlig handel (10 § första stycket).

Avslutningsvis bör påpekas att de ovan återgivna författningarna faktiskt ålägger den yrkesmässige säljaren en undersökningsplikt vid förvärvet av saken i fråga jämte skyldighet att dokumentera förvärvet skriftligen. I vissa fall skall säljaren också låta saken ligga i karantän under en månad (se t.ex. förordningen om handel med skrot, 19 §, och förordningen om handel med begagnade varor, 12 §). Huruvida dessa karantänbestämmelser är tillräckligt genomgripande för att stävja missbruk av t.ex. handel med begagnat guld och s.k. gulds-krot är en fråga för sig.

1 Se även Hessler, Allmän sakrätt (1973) och SvJT 1983 s. 161 ff.

2 Se SOU 1965:14 s. 55

3 Bengtsson, Särskilda avtalstyper (1971) s. 60 ff.

4 Håstad, Kompendium i sakrätt avseende lös egendom (1978) s. 177-178.

5 Hessler a.a. s. 447.

6 Nyare rättsfall, se: NJA 1967 s. 321, 1973 s. 170, 1975 s. 222, 1975 s. 708, 1977 s. 554, 1981 s. 750 och 1982 s. 312; se även RH 139/81, Göta hovrätt 9.1.1980, DFT 2, Svea hovrätt 13.1. 1982, DFT 2 och 11.6.1982, DFT 85 samt SvJT 1969 s. 43 och 1974 s. 8. Se även Hessler i SvJT 1983 s. 161 ff.

7 Se NJA 1962 s. 20.

8 Se prop. 1979/80:66 s. 17-19 och Brå, Sakhäleri m.m. PM 1979:1 s. 29-34, 55-56 och 60-61.

9 Se NJA 1983 s. 286, där lagens praktiska tillämpningssvårigheter åskådliggöres.

10 Framställningen är hämtad ur Brå, PM 1978:1, Sakhäleri m.m. s. 43 ff.

11 Se not 10.

Så gott som alla rättsordningar är väl förtrogna med intressekonflikten ägaren-tredje man. Frågans centrala betydelse för varje rättssystem har - naturligt nog - medfört stor uppmärksamhet från lagstiftarnas sida. Att lösningarna på konflikten A-C därvid kommit att variera är inte ägnat att förvåna.

I förevarande kapitel (se avsnitt 6.2 ff) beskrivs det huvudsakliga innehållet i åtskilliga utländska rättsordningar. Framställningen, som i stora stycken har formen av en jämförelse med det svenska rättssystemet, syftar till att sätta in de svenska bestämmelserna i ett internationellt perspektiv och att skapa underlag för en diskussion om det svenska regelsystemets ändamålsenlighet på ifrågavarande rättsområde.

Frågan om hur godtroshärvärven lämpligen skall regleras är i första hand en intern angelägenhet för de enskilda staterna. Detta faktum har emellertid inte fått stå i vägen för försök att träffa internationella överenskommelser i saken. Sådana försök har på senare tid också förekommit. I syfte att åstadkomma en enhetsreglering av godtroshärvärven har på 1960- och 1970-talen ett internationellt samarbete mellan olika stater ägt rum inom UNIDROIT (Rominstitutet). En redovisning av dessa, enligt vår mening betydelsefulla, enhetssträvanden lämnas i det följande avsnittet.

6.1 Internationella enhetssträvanden

De internationella överenskommelserna om en enhetlig köprätt reglerar inte frågor om förvärv av äganderätt, vare sig från en berättigad eller från icke berättigad. Det finns dock ett utkast, vilket särskilt befattar sig med godtroshärvärv, något som av naturliga skäl tilldragit sig vår uppmärksamhet. UNIDROIT publicerade år 1968 ett utkast¹ till enhetlig lag om den godtroende köparens skydd vid förvärv av lösa saker (Uniform law on the acquisition in good faith of corporeal movables). Den centrala bestämmelsen (artikel 5 första punkten) är av följande lydelse: "A transfer of property shall be valid although the seller had no power to dispose of the goods, provided the purchaser may claim to be in good faith and the goods were handed over to him." (Utkastet se bilaga nr 3.) Som framgår innebär utkastet ett internationellt erkännande av exstinktionsprincipen.

Bakgrunden till utkastet utgjordes av önskemål om att föra vidare ett internationellt samarbete som hade resulterat i Haagkonventionen² av år 1964 om en enhetlig lag om internationella köp av lösa saker och avtal om sådana köp (vanligen kallade för the Uniform laws on international sales).

Utkastet bearbetades därefter av en särskild expertkommitté med representanter från en rad länder. Sverige deltog för de nordiska ländernas räkning. Kommittén framlade år 1974 ett nytt utkast³ till gemensam lag om godtrosvärv av lösöre, vilket i några avseenden avviker från 1968 års utkast. Även enligt detta förslås extinktionsprincipen vara huvudregel då fråga är om anförtrött gods. Undantag görs däremot för sådana fall där saken är fränstulen rätte ägaren. De centrala bestämmelserna är dels det tidigare omnämnda stadgandet i artikel 5, nu i ny lydelse men i sak oförändrat, dels en ny artikel 11. Artikel 11 lyder: "The transferee of stolen movables cannot invoke his good faith", dvs. köparen av stulet gods kan inte åberopa god tro. (Utkastet se bilaga nr 4.)

Det framgår emellertid av förarbetena att undantaget för stöldgods ej innebar någon samstämmig sinnesändring till förmån för vindikation. Före den slutliga utformningen av undantagsbestämmelsen diskuterades flera olika alternativ. Det fanns förslag som inte lämnade något som helst skydd för tredje man men också förslag som innebar motsatsen dvs. ett fullständigt skydd för godtroende C. Däremellan framfördes förslag om att förlusten vid ett godtrosvärv borde delas mellan A och C. Andra representanter menade att den godtroende köparen principiellt skulle skyddas men att möjlighet för A till lösen borde finnas (jfr Sverige). Innehållet i artikel 11 får betraktas som en nödvändig kompromiss i syfte att åstadkomma resultat i övrigt med hänsyn till inställningen från flera länder.

Av ordalydelsen i artikel 11 framgår inte huruvida nationella bestämmelser till skydd för den godtroende förvärvaren finge åberopas. Ej heller regleras hur förvärvaren skall återställa godset eller kompensera ägaren. Dessa frågor bedömdes av delegaterna vara alltför omfattande och komplicerade. I förarbetena uttalas dock klart att undantaget i artikel 11 inte hindrar den godtroende förvärvaren att åberopa nationella regler om t.ex. preskription eller lösen. Bestämmelsens utformning inbjuder därför stundom till konflikt med nationella bestämmelser. Frågan huruvida de internationella bestämmelserna exklusivt vore att tillämpa eller om den

nationella regleringen skulle ha försteg överlämnades åt varje nation att själv bestämma. Undantaget i artikel 11 kan därför ej sägas utgöra hinder för enskilda stater att tillämpa exstinktionsprincipen även här. Än en gång förtjänar understrykas att bestämmelsen alltså inte skall ses som ett uttryck för kursändring eller kapitulation till förmån för vindikation.

Enhetssträvandena ledde inte till något konkret resultat. Projektet avskrevs i maj 1980. Frågan om godtrosförvärv kan i dagsläget därför sägas ha blivit en mera nationell angelägenhet än en internationell sådan. Det är därför av intresse att något granska innehållet i en del utländska rättsordningar. Det görs nedan.

6.2 Nordisk rätt

Som tidigare framgått pågick under åren 1960-1965 försök att åstadkomma en gemensam nordisk lagstiftning i ämnet. Försöket misslyckades, då först Norge och sedan Danmark ej ansåg sig kunna biträda det framlagda förslaget. Sedermera har Norge, år 1979, på egen hand lagstiftat (se avsnitt 6.2.2). De nordiska länderna har således egna system på rättsområdet. Innehållet i dessa framgår av följande redogörelse.

6.2.1 Finland

De finska bestämmelserna om godtrosförvärv stämmer väl överens med de svenska. De två lagrummen i 1734 års lag, HB 11:4 och 12:4, om lånat och deponerat gods, är huvudregel och utgångspunkten för konfliktlösningen mellan rätte ägaren och förvärvaren i god tro.

Godtrosförvärv beträffande anförtrött gods, förvärv i god tro av lösöre med äganderättsförbehåll, olika fall av dubbeldisposition etc, löses i allt väsentligt på samma sätt som i svensk rätt⁴. Det betyder att exstinktionsprincipen tillämpas.

Den finska rätten skiljer sig från den svenska rätten på egentligen endast en väsentlig punkt. Det gäller fallet med icke anförtrött gods, dvs. stöldfallet. I likhet med vad som är regel i Danmark och i Norge gäller beträffande stulet gods m.m. att detta vindiceras, dvs. återgår till den ursprunglige ägaren, när konflikt med godtrosförvärvare uppstår. De finska reglerna är emellertid, som strax framgår, mera begränsade än t.ex. de danska bestämmelserna.

Enligt strafflagens promulgationslag, SP 11§, utesluts godtrosskydd för en förvärvare om den ursprunglige ägaren förlorat godset genom snatteri, stöld, rån eller utpressning. Har godset mot ägarens vilja kommit ur hans besittning på annat sätt, t.ex. genom att det tappats, gäller inte vindikationsregeln (jfr Danmark som även här har vindikation). Enligt doktrin och praxis har nämligen stadgat sig den uppfattningen att SP 11§ endast kan tillämps då det är fråga om de fyra nämnda brotten. Lagrummet innehåller alltså en uttömmande katalog.

Vad beträffar det inbördes förhållandet mellan bestämmelserna i HB 11:4 och 12:4 och stadgandet i SP 11 § skall bestämmelserna i handelsbalken ses som huvudregeln och den civilrättsliga regeln i SP 11 § som ett undantag. Den princip som framgår av HB 11:4 och 12:4 (exstinktionsprincipen) tillämpas därför icke endast då ägaren frivilligt överlämnat saken i annans besittning utan även då saken frångått ägaren genom ett annat än i SP 11 § uppräknat brott eller eljest utan ägarens vilja. Två exempel får illustrera huvudregeln och undantaget.

Exempel 1. Saken frångår A utan dennes vilja. B är gärningsman och överlåter saken till C som är i god tro. Domstolen finner att B:s gärning är att bedöma som annat brott än de som anges i SP 11 § ex.vis förskingring eller bedrägeri. Resultat: C gör ett godtrossförvärv (exstingverar). A kan lösa saken från C. Gör A inte det, behåller C saken. A kan vända sig mot B och begära skadestånd.

Exempel 2. Saken frångår A utan dennes vilja. B är gärningsman och överlåter saken till C som är i god tro. Domstolen finner att B:s gärning skall bedömas som snatteri (alternativt stöld, rån eller utpressning). Resultat: C gör inget godtrossförvärv. Saken återgår (vindiceras) till A utan lösen. C kan vända sig mot B och begära skadestånd.

Av exemplen framgår att tillämpningsområdet för SP 11 § är inskränkt. Så har det inte alltid varit. Tidigare ansågs nämligen stadgandet även kunna tillämpas i andra fall då en sak mot ägarens vilja t.ex. genom att tappas, råkat ur hans besittning⁵. Utvecklingen har medfört en inskränkning av tillämpningsområdet för SP 11 §, vilket i sin tur medfört en utvidgning i motsvarande mån av tillämpningsområdet för HB 11:4 och 12:4. Denna utveckling överensstämmer med den tendens som går

mot en ökning av tillitsskyddet. I senare lagstiftning (se t.ex. skuldebrevslagen 14 §) skyddas den goda tron hos förvärvaren av värdepapper som förkommit genom stöld e.d.

Allmänna villkor för extinktiva förvärv m.m.

Som tidigare framhållits gäller i stort samma regler för extinktiva förvärv som i Sverige. Här görs därför endast smärre anteckningar om villkoren för sådana.

Reglerna i HB 11:4 och 12:4 gäller endast beträffande lösören.

Godtrossförvärv inträder genom överlåtelse, dvs. köp, byte och gåva. Även andra fall av dispositioner kan förekomma, t.ex. frivillig auktion. Familje- och arvsrättsliga förvärv faller däremot utanför rättsområdet.

De rättigheter som kan förvärfvas genom extinktivt förvärv är främst äganderätt och handpanträtt. Det är vidare möjligt för innehavaren av en retentionsrätt att få godtrosskydd mot rätte ägaren på samma sätt som en panthavare. Klart är att nyttjanderätt inte är föremål för godtrossförvärv (jfr Sverige, "köp bryter legostämman").

Det föreligger samma krav på besittning och tradition som i svensk rätt.

En ägare kan däremot enligt finsk rätt förlora sin lösenrätt på grund av passivitet. Man har nämligen ansett att denna rätt bör utövas inom skälig tid (jfr Sverige där denna fråga är oklar).

Det godtrosskydd som ges enligt bestämmelserna i HB 11:4 och 12:4 förutsätter välgrundad god tro, dvs. C erhåller ej skydd om han insåg eller bort inse att B saknade makt att disponera över saken. C har alltså en undersökningsplikt, vilket innebär att han skall iakttaga den skäliga försiktighet som krävs av omständigheterna. Vid bedömningen av den försiktighet som man i det särskilda fallet bör förutsätta följer man en objektiv måttstock. Vid prövningen av den goda tron, fäster man uppmärksamhet vid om C iakttagit den omsorg och försiktighet som skäligen bör krävas av en förständig man i hans ställning.

I likhet med svensk rätt uppställs det kravet, att det är A som skall bevisa att C var i ond tro.

Precis som i svensk rätt har ägaren (A) rätt till lösen. A har dock en förmånligare ställning då saken förlorats genom snatteri, stöld, rån eller utpressning. I sådant fall återfår han saken utan lösen.

Lösenbeloppet fastställes med utgångspunkt i ersättningsprincipen (vederlagsprincipen) eller i bytesvärdet (värdeprincipen). Någon enhetlig linje har icke stabiliserats. Vid köp finns i praxis en strävan att begagna köpeskillingen som grund för fastsällande av lösen. Vid byte har man å ena sidan sökt fastställa lösenbeloppet efter värdet av den sak, som är föremål för lösningsförfarandet och å andra sidan värdet av den sak, som givits i vederlag vid bytet. När det gäller gåva finns två åsikter. Den ena menar att gåvotagaren skall erhålla lösen enligt fulla bytesvärdet. Enligt den andra åsikten bör gåvotagaren som lösen erhålla ersättning för de kostnader som uppkommit genom gåvans mottagande.

Allmänt om rättsläget i Finland

Försöken att på 1960-talet via en kompromisslösning nå nordisk enhetlighet på rättsområdet misslyckades som bekant. Rättsläget i Finland har för tiden därefter inte undergått några mer betydelsefulla förändringar. En förskjutning kan, enligt uppgift, dock märkas, nämligen att man nu mindre betonar uppdelningen i anförtrött gods respektive icke anförtrött gods (jfr här Italien som inte heller gör en sådan uppdelning). Något uttalat reformbehov har ej påtalats.

Genom det pågående lagstiftningsarbetet som för närvarande äger rum kan emellertid en översyn av godtrosreglerna snart aktualiseras. I den totalrevision av strafflagen som nyligen inletts övervägs nämligen att bl.a. utvidga stöldbegreppet (en utvidgning av stöldbegreppet har för den svenska rättens del föreslagits av förmögenhetsbrottsutredningen, SOU 1983:50). En utvidgning av stöldbegreppet får till följd att flera gärningar än för närvarande kommer att omfattas av vindikationsregeln i SP 11§. En sådan verkan är ett exempel på hur en ändring på straffrättens område får konsekvenser för civilrätten, något som ansetts som icke önskvärt. Det är därför troligt att SP 11§ kan komma att upphävas och ersättas av annan lagstiftning.

6.2.2 Norge

I Norge fanns före år 1979 ingen generell lag som reglerade godtrosvärk. Vindikationsprincipen var

huvudregel sedan mer än 200 år tillbaka. Principen om vindikation kom till uttryck dels i enskilda bestämmelser och dels genom en säker uppfattning i teori och rättspraxis⁶.

Reglerna uteslöt emellertid inte möjligheten till exstinktion. Bestämmelser om exstinktion beträffande fast egendom återfinns t.ex. i tingslysingslagen av den 7 juni 1935 och när det gäller negotiabla värdepapper finns exstinktionsregler i lagen om skuldebrev, lagen om växlar och lagen om checkar.

Genom lagen den 2 juni 1978 om godtrosförvärv av lösöre (se nedan eller bilaga nr 5) har - vilket bör understrykas - i Norge exstinktionsprincipen gjorts till huvudregel. Denna anpassning, övergången till en princip vilken i dag är vägledande för de flesta rättsordningar, skedde inte utan vånda. Något om lagens tillkomsthistoria förtjänar att återges.

Lagförslaget antogs efter votering i odelstinget. Dessförinnan hade diskussioner ägt rum i odelstingets juristkomitee (se Innst. O. nr 41 1977-1978). I juristkomiteen ville en minoritet att lagförslaget skulle antagas medan majoriteten ville sända tillbaka förslaget till regeringen.

Behandlingen i odelstinget blev dramatisk. Där gjordes många debattinlägg. Vältaligheten hos aktörerna var stor. Föga förvånande, kan det tyckas, var det de bürgerliga ledamöterna som envist och energiskt hyllade den bestående ordningen. Bevarandet av en långvarig rättstradition och vikten av att värna den ursprunglige ägarens rätt (äganderättens helgd) var av största betydelse för denna inställning. Den socialistiska sidan ansåg däremot att tiden nu var mogen att överge vindikationsprincipen som huvudregel. Det främsta motivet härför var, också det föga förvånande, intresset av att åstadkomma ett förbättrat konsumentskydd. Ett annat motiv som framfördes var intresset av att åstadkomma en huvudprincip som överensstämde med de flesta andra länders.

På en punkt var de båda parterna överens. När det gällde saker åtkomna genom stöld m.m. borde vindikation alltså gälla. Denna uppfattning stödde sig i första hand mindre på rationella juridiska skäl än en övertygelse om att vindikationsprincipen i dessa fall var så djupt rotad i folksjälen att en ändring härvidlag skulle framstå som alltför omvälvande.

Man skred till omröstning. Vid voteringen utföll rösterna så att 51 ledamöter (socialisterna) var för lagförslaget medan 50 ledamöter röstade för återremiss till regeringen. Majoritetens förslag i juristkomiteen fick alltså stryka på foten och lagen var antagen. En närmare beskrivning av förhandlingarna lämnas i Förhandlingar i Odelsting for 1977-1978 s. 336-349 (nr 24).

Ur svensk synvinkel är det två faktorer som gör den norska lagstiftningen särskilt intressant: a) Norge är vårt grannland b) lagstiftningen är färsk (endast Holland har en senare lagstiftning på området).

Den nu gällande norska rätten presenteras lämpligen genom angivande av lagtexten och kommentar till denna⁷.

1. Inledning

Lagen reglerar de fall när en person orättmätigt säljer eller på annat sätt mot vederlag avhänder sig en lös sak som han har i sin besittning. Han överlåter t.ex. en sak som han har lånat eller köpt på avbetalning med äganderättsförbehåll.

Enligt tidigare norsk rätt har huvudregeln i sådana fall varit att förvärvaren icke får större rätt än överlåtarens hade. Ägaren kunde således kräva tillbaka - vindicera - saken, också om den hade sålts vidare till godtroende tredje man. Några undantag fanns dock från vindikationsprincipen.

Enligt den nya lagen om godtrosförvärv av lösöre är däremot extinktionsprincipen huvudregel. Från denna huvudregel stadgas dock undantag, främst när saken frånhänts ägaren genom stöld eller rån, vilket framgår av nedanstående lagtext (se § 2).

Lag den 2 juni 1978 nr 37 om godtrosförvärv av lösöre

§ 1

1. Blir en lös sak såld av den som har saken i sin besittning och får förvärvaren den sig överlåten i god tro, utgör det inte något hinder för rätt enligt avtalet att avhändaren saknar rätt att råda över saken. Detsamma gäller vid annan överlåtelse mot vederlag, oavsett om denna gäller äganderätt, nyttjanderätt eller panträtt.

2. Förvärvaren är i god tro när han icke förstår att avhändaren saknar rätt och heller icke borde ha förstått det om han hade varit så aktsam som det må kunna krävas efter förhållandena vid avhändelsen, sakens art och omständigheterna i övrigt.

3. När ägaren förlorar sin rätt till saken, faller också panträtt och andra begränsade rättigheter till saken bort så långt dessa står i strid med förvärvarens rätt.

§ 2

1. Förvärvaren vinner ingen rätt enligt 1 § i det fall saken är eller må antagas vara frånhänd ägaren eller någon som förfogar över saken på dennes vägnar genom stöld, egenmäktigt förfarande, rån eller annat våld eller hot om våld. Detsamma gäller också om gärningsmannen på grund av ung ålder eller otillräknelighet ej kan straffas.

2. Inte heller i övrigt kan förvärvaren vinna rätt enligt 1 § till konstverk, antikviteter eller museiföremål som är i offentlig ägo eller tillhör privatsamling som är öppen för allmänheten.

§ 3

1. Anspråk på egendomen mot godtroende förvärvare skall framställas utan onödigt dröjsmål efter det att ägaren fått sådan vetskap eller borde ha skaffat sig sådan vetskap att han kan göra kravet gällande.

2. I det fall godtroende förvärvare får lämna saken tillbaka och ägaren kan lastas för att den kommit på avvägar, har förvärvaren rätt att få sina utgifter för förvärvet och sina förbättringar av saken täckta men likväl inte mer än vad saken är värd vid återlämnandet. Är ägarens skuld liten, kan hans ansvar enligt denna bestämmelse jämkas för det fall de skulle framstå som orimligt tyngande.

§ 4

1. Lagen gäller inte för

- a) skepp på 25 registerton eller mer, eller annat skepp eller inrättning som är registrerat i skeppsregistret,
- b) luftfartyg som kan registreras i luftfartygsregistret,
- c) ---

2. Reglerna i § 1 gäller icke i förhållande till den som har fått tingslyst ägarförbehåll eller utmätning enligt pantlagen § 3-17 tredje stycket eller § 5-5, i motorvagn som är registrerad enligt reglerna i vägtrafiklagen, § 15, jfr § 16.

3. Lagen hindrar icke en förvärvare av lösöre att åberopa andra gällande regler om godtroshävarv av lösöre i särskilda fall.

§ 5

Vid överenskommelse med främmande stat kan göras undantag från bestämmelserna i denna lag.

§ 6

Lagen gäller från den 1 januari 1979.

Lagen äger inte tillämpning på de fall där ägare eller annan rättsinnehavare har gjort sin rätt gällande och krävt återlämnande eller utlämnande av saken vid tidpunkt som ligger före lagens ikraftträdande.

§ 7

Från och med den tidpunkt som lagen skall gälla görs följande ändringar ...

2. Lagens verksamhetsområde

Lagen gäller endast lösa saker.

Vid omsättning av fast egendom gällde redan tidigare den allmänna regeln att godtroende förvärvare skyddas (jfr tingslysningsloven 20, 21 och 27 §§). Godtroshävarvslagen medför inga ändringar i rättstillsåndet på detta område. Men lagen omfattar de fall där tillbehör fränskiljes fast egendom (eller registreringsbara lösa saker) och säljs som lösa saker.

I lagen görs undantag för sådana typer av lösa saker som är underkastade registreringsordningar som mer eller mindre motsvarar tingslysningsordningen för fast egendom, se lagens § 4 nr 1. Detta beror på att ägaren tillförsäkrats sakrättsligt skydd genom registreringen. Här må nämnas särskilt äganderättsförbehåll vid försäljning av motorfordon.

Det är vidare, i lagens § 2 nr 2, stadgat undantag för konstverk, antikviteter eller museiföremål som är i offentlig ägo eller tillhör privat samling som är öppen för allmänheten.

Till skillnad från svensk rätt har den ursprunglige ägaren icke någon generell rätt till lösen.

3. Närmare om villkoren för exstinktivt godtrosförvärv enligt lagen

I likhet med svensk rätt krävs för exstinktivt godtrosförvärv att avhändaren (överlåtaren) har saken i sin besittning vid överlåtelsen (jfr lagens § 1 nr 1).

Exstinktionsregeln kommer bara till användning i de fall saken blir överlåten mot vederlag. Till skillnad från svensk rätt gäller godtrosförvärv icke vid gåva.

I lagen sägs uttryckligen att försäljning kan ge laglig grund för exstinktivt godtrosförvärv. Detta gäller också när saken säljs på auktion - antingen det rör sig om offentlig eller privat auktion, tvångsauktion eller frivillig auktion. Likaså kan en person som med stöd av en förköpsrätt förvärvat en sak genom avtal åberopa exstinktionsregeln, antingen förköpsrätten har sin grund i avtalet eller direkt i lagen. Också annan äganderättsöverlåtelse omfattas av lagen, t.ex. byte.

I likhet med svensk rätt kan också begränsade rättigheter i lösöre godtrosförvärvas. Förvärv av en nyttjanderätt eller en panträtt omnämns uttryckligen i § 1 nr 1. Här är värt att observera att norsk rätt går längre än den svenska. Till skillnad från gällande svensk rätt erkännes förvärv i god tro av nyttjanderätt.

Det centrala villkoret för exstinktivt godtrosförvärv är att förvärvaren är i aktsam god tro (jfr lagens § 1 nr 2). Någon skillnad mot gällande svensk rätt föreligger härvidlag inte. Förvärvaren får således inte förstå att överlåtaren saknar rätt att råda (disponera) över saken. Han får heller inte ha varit i den situationen att han borde ha förstått det om han hade varit så aktsam som det må kunna krävas efter förhållandena vid överlåtelsen, sakens art och omständigheterna i övrigt.

Det är flera omständigheter som är av betydelse vid värderingen av frågan om förvärvaren har visat tillräcklig aktsamhet i det aktuella fallet. I lagen nämns uttryckligen "förhållandena vid överlåtelsen" och "sakens art" men det är klart att också andra omständigheter har betydelse, något som framgår av ordalydelsen i § 1 nr 2.

När en sådan sak köps som ofta är föremål för avbetalning, kan det bli tal om ett skärpt aktsamhetskrav. Det

gör sig särskilt gällande vid omsättningen av personbilar, som utgör en väsentlig del av avbetalningshandeln i dag. Genom att undersöka vissa register, särskilt motorvagnsregistret och personregistret, kan man få en förhållandevis god översikt över nuvarande och tidigare äganderättsförbehåll samt vilka inskränkningar som eventuellt vidlåder den bil man avser att köpa. Personer som handlar med personbilar företar redan i dag en sådan kontroll, och i motiven utsågs att det ställs stränga krav på dem i sådant hänseende. Men det sägs vidare att när det gäller en vanlig konsument, kan det normalt vara vanskligt att ställa särskilt stränga krav om undersökning av register o.d.

Landsregistret för rättigheter i lösöre (lösöregregistret) utgör ett viktigt komplement till lagen om godtrosvärv. Den aktsamme köparen kan genom att undersöka detta register lätt uppdaga inskränkningar i saken. Särskilt gäller detta när det rör sig om omsättning av registrerade motorfordon (jfr nedan under äganderättsförbehåll).

Verkan av exstinktivt godtrosvärv

Anförtrott gods m.m.

Här gäller exstinktionsprincipen. Verkan är den att när ett godtrosvärv ägt rum, förvärvaren får samma rätt till saken som han skulle ha fått vid avhändelse från den rätte rättsinnehavaren.

När det gäller förhållandet till begränsade rättigheter i lösören, regleras detta dels i lagens § 1 nr 1 och dels i § 1 nr 3. I det fall äganderätten går förlorad, förloras också alla de rättigheter som var inrättade av eller mot den rätte ägaren, t.ex. en panträtt eller en nyttjanderätt, så långt de står i strid mot förvärvarens rätt (jfr bestämmelse nr 3).

Äganderättsförbehåll m.m.

Till skillnad från svensk rätt finns det särskilda regler för motorfordon med äganderättsförbehåll m.m.⁸. För att hindra olovlig vidareförsäljning av motorfordon som på något sätt är belastade (förbehåll eller pant) har tillskapats en ordning som gör det möjligt för ägaren att få rättsskydd gentemot godtroende förvärvare och borgenärer. För att få sådant skydd skall ägaren (säljaren) eller panthavaren låta registrera de inskränkningar som vidlåder fordonet. Det görs i det landsomfattande lösöreregistret⁹, vilket trätt i kraft den 1 maj 1982. En köpare av ett motorfordon har

- om han vill vara säker - att vända sig till registret för att få upplysningar om huruvida fordonet på något sätt är belastat. Registret är datoriserat och ger snabbt svar. Alla motorfordon som är registrerade i vägdirektoratets motorvagnsregister omfattas av bestämmelsen. Även leasingbilar registreras. Hyresavtal eller liknande avtal som i realiteten syftar till att säkra ett vederlag för avhändaren, anses som ett avtal om "salg och salgspant" om det är meningen att hyres-tagaren skall bli ägare av saken efter att ha erlagt ett antal hyresbetalningar.

Registreringen kostar 100 kronor. Avgiften slås ut på kunden (köparen). Säljaren svarar för att registreringen släcks ut. Om detta inte sker utsläcks registreringen automatiskt efter 5 år. Erfarenheter av registret är ännu inte möjliga att göra. Från branschens sida (Norges Bilbransjeforbund) har man förklarat sig nöjd med systemet och väntar inte att några större svårigheter skall uppkomma. Bilhandeln svarar för 40 procent av bilförsäljningen. I dessa fall sköter företagen registreringen. Resterande 60 procent av försäljningen sker via annons. Även i dessa fall är bedömningen den att inte några problem skall uppstå. Flera skäl talar för detta. Avbetalningsvillkoren är i Norge hårdare än i Sverige. Kontant skall erläggas 80 procent av köpeskillingen; resterande 20 procent inom 6 månader. Bilpriserna är avsevärt högre än i Sverige; bilkostnaden för en norsk familj överstiger ofta både hyreskostnad och matkostnad. Detta medverkar till yttersta försiktighet vid bilaffärer, eftersom ett misstag kan få mycket stora, för att inte säga förödande, konsekvenser ekonomiskt sett.

Den nu beskrivna ordningen med registrering i lösöre-registret och följderna därav är ett exempel på ett undantag från den allmänna extinktionsregeln som genomfördes i och med 1978 års lagstiftning om godtroshörvärv. Andra undantag finns.

Icke anförtrött gods (stöldfallet)

Här tillämpas inte, såsom i Sverige, extinktionsprincipen. I lagen § 2 nr 1 görs nämligen undantag från extinktionsregeln för det fall där saken är eller får antagas vara frånhänt ägaren eller någon som disponerar över saken på hans vägnar genom stöld. Detsamma gäller när saken frånhänts ägaren genom egenmäktigt förfarande, rån eller annat våld eller hot om våld. Snatteri räknas som ett slag av stöld. Undantaget omfattar emellertid inte förskingring (jfr t.ex. 6.2.1 Finland och 6.3.1 Förbundsrepubliken Tyskland). Den straff-

rättsliga bedömningen (t.ex. stöld eller förskingring) blir med andra ord avgörande för C:s rättsställning.

Vid bedömningen av om saken frånhänts ägaren genom stöld, egenmäktigt förfarande eller rån får man utgå ifrån om handlingen kan straffas enligt stöld- och rånbestämmelserna i strafflagen. Vindikation enligt bestämmelserna skall emellertid kunna ske även om gärningsmannen på grund av ung ålder eller otillräcklighet inte kan straffas.

Om en sak tappats och därefter försäljs enligt reglerna i lagen den 29 maj 1953 nr 3 om hittegod, går ägarens rätt till saken förlorad. Enligt lagen har polisen rätt att sälja saken, och den som därvid förvärvar den får rätt till saken även om han visste vem som var ägare till den. Om däremot upphittaren själv avhänder sig saken kan ägaren vindicera.

För ordningens skull påpekas att § 2 nr 1 inte utesluter att ägarens rätt till saken kan gå förlorad enligt andra regler. Lagen den 9 december 1966 nr 1 om hävd gör det möjligt att behålla en sak om man hävdat den i 10 år.

När förhållandet är sådant som omnämns i § 2 nr 1, skall rätte ägaren kunna kräva tillbaka saken oavsett om den har blivit omsatt flera gånger. Men han måste göra sitt krav gällande inom rimlig tid (jfr lagens § 3 nr 1). Enligt denna bestämmelse skall - vilket bör understrykas - rätte ägaren vid passivitet kunna förlora sin rätt att kräva tillbaka saken från den godtroende förvärvaren. Någon preciserad preskriptionsregel finns dock inte. Hur snabbt ägaren måste reagera i dessa situationer, beror på sakens art, parternas ställning och den konkreta situationen i övrigt. Se också lagen § 3 nr 2 enligt vilken ägarens beteende tillerkänns rättslig betydelse. Har saken kommit ur ägarens besittning till följd av oaktsamhet från hans sida har han nämligen inte rätt att återkräva saken utan att utge ersättning till förvärvaren beräknad på visst sätt.

Sammanfattning

Vi kan konstatera att den norska rätten på området för godtrosförvärv av lösöre närmast sig den svenska rätten. Övergången till exstinktion som huvudprincip har inneburit att regelssystemet i stort är detsamma i de båda länderna. På några punkter skiljer sig dock systemen åt. Klarast i ögonen skiner det norska undantaget beträffande stöldfallet m.m. och den särskilda ordningen med lösöreregistret för motorfordon med ägande-

rättsförbehåll o.l. samt avsaknaden av en generell rätt till lösen.

6.2.3 Danmark

De danska bestämmelserna om godtrosförvärv skiljer sig på ett markant sätt från de regler som finns i de andra nordiska länderna. Det är främst utgångspunkten som är en annan. Dansk rätt utgår nämligen i princip från ett erkännande av vindikationsprincipen. Denna princip, som utvecklats främst genom praxis, är den ledande grundsatsen. Dock, flera undantag gives i nyare lagstiftning och praxis (se t.ex. 54 och 55 §§ kommissionslagen samt 29 § konkurslagen).

Enligt doktrinen synes det trots allt vara alltför kategoriskt att hävda en allmän vindikationsregel för den danska rättens del. Så påpekar t.ex. Illum¹⁰ att extinktionsregler tillkommit i enstaka lagar och att man i rättspraxis kan spåra tendenser till att icke fasthålla den allmänna vindikationsgrundsatsen. Illums slutsats är: "Trots den mycket långvariga och fasta traditionen för antagandet av en allmän vindikationsregel, bör man fördenskull icke räkna med, att den fasthålls mera." Illum tillägger emellertid att dansk rätt jämfört med de flesta utländska rättsordningar ger ägaren en mycket vittgående vindikationsrätt framför godtroende förvärvare.

Uttryck för samma tankar ger von Eyben¹¹, vilken konstaterar att nya lagregler har banat väg för extinktion i särskilda fall. Vidare har, enligt von Eyben, rättspraxis på oreglerade områden mer eller mindre säkert antagit extinktion i vissa fall. Här omnämns särskilt fall med vidareförsäljning av föremål med äganderättsförbehåll under vissa omständigheter, "forhandlergrundsætningen", (se nedan), köp som är behäftade med "svaga" ogiltighetsgrunder och dubbeldispositioner (tvesala). von Eybens slutsats är följande: "Resultatet av utvecklingen har blivit att man inte längre kan tala om en huvudregel, som går ut på, att man kan vindicera från godtroende förvärvare, genombruten av enstaka undantag, utan att man fördomsfritt må avgöra från fall till fall, vad som resultatet må bli."

Innan en kortfattad redogörelse lämnas för de danska reglerna konstateras följande. Precis som i Finland och Sverige finns inte heller i Danmark någon allmän lag om godtrosförvärv. Regleringen utgörs av spridda lagregler och domstolspraxis. Rättsläget är icke annorlunda nu än

för 20 år sedan. En detaljerad beskrivning av den danska rätten på området finns, dels i det svenska betänkandet från 1965¹², dels i det danska betänkandet från 1964¹³, till vilka hänvisas. Här presenteras nu endast översiktligt de mest centrala bestämmelserna och en del allmänna villkor för exstinktiva godtrosförvärv.

När det gäller lösa saker som anförtrotts skiljer sig dansk rätt från vad som gäller i Sverige och de flesta andra länder. Huvudregeln i Danmark är här nämligen vindikation. Det betyder att om B disponerar över A:s sak genom att olovligen sälja den till godtroende C gör C icke något exstinktivt godtrosvärv.

Principen om vindikation återfinns i ett par lagbestämmelser. Dessa reglerar situationen när B har saken som lån eller som handpant och olovligen disponerar. I Danske Lov (DL) 5-8-12 förbjuds lån i andra hand, försäljning eller pantsättning av lånade saker och i DL 5-7-4 förbjuds vidaredisposition av handpant. Den som handlar i strid med dessa regler kan straffas för förskingring enligt 278 § strafflagen, och den som med vetskap om det rätta förhållandet träffar avtal med låntagaren eller panthavaren kan straffas för häleri¹⁴.

De nämnda lagreglerna anses numera äga generell giltighet i fråga om anförtrott gods. Det innebär således att även egendom som lämnats B i disposition eller på grund av hyresavtal omfattas av reglerna¹⁵.

Även då det gäller gods som frånhänts ägaren genom tillgrepp m.m., icke anförtrott gods, skiljer sig den danska rätten från gällande svensk rätt. Huvudregeln är, precis som i Finland och Norge, att ägaren (A) har vindikationsrätt. Denna regel kommer till uttryck i DL 6-17-5. Samma princip anses gälla när godset avhänts ägaren genom utpressning, rån eller tvång.

Om någon gör sig skyldig till olovlig befattning med hittegods, behandlas detta på samma sätt som stöldfallet; som avgörande stöd härför hänvisas till analogin av DL 6-17-5.

I det fall upphittaren lämnar saken till polisen, och det därefter förfares i enlighet med bestämmelserna i lagen den 23 april 1952 om hittegods (ändrad 1963), kommer dock ägaren att förlora sin rätt genom en därefter hållen hittegodsauktion.

Om en sak är köpt på avbetalning med äganderättsförbehåll, är det naturligtvis olovligt att sälja saken, så länge denna icke till fullo är betald. Numera straffas visserligen inte köparen för förskingring även om han säljer saken i strid med ett äganderättsförbehåll. Denna straffrättsliga ändring har emellertid inte medfört någon ändring i den privaträttsliga uppgörelsen¹⁶. Alltjämt är huvudregeln den, att den godtroende förvärvaren C måste återlämna saken till den rätte ägaren A, under förutsättning att äganderättsförbehållet är giltigt. För detta krävs, om förbehållet omfattas av avbetalningslagen, att en viss kontantsumma erlagts vid köpets ingående. Vid fall med äganderättsförbehåll är det således normalt fråga om vindikationsrätt för A.

Från huvudregeln finns dock visst undantag. Är förhållandet det att man sålt något till en person, som man må räkna med är forhandler (en som handlar med liknande saker, agent), utsläcks äganderättsförbehållet till fördel för C. Denna grundsats, som stundom kallas för forhandlergrunsaetningen, går närmare ut på, 1. att föremålet skall vara avyttrat med äganderättsförbehåll till en person, om vilken avyttraren vet eller bör veta, att han - förvärvsmässigt eller genom uthyrning - handlar med sådana föremål, 2. föremålet skall ha kommit i denna forhandlers besittning, och skall därefter 3. genom ett giltigt avtal 4. vara vidare sålt till en godtroende förvärvare, 5. som har fått föremålet i sin besittning. I sådant fall inträffar ett exstinktivt godtrosförvärv. Exempel: Om en bil således säljs med äganderättsförbehåll till en mekaniker, som också utger sig för att sälja bilar, kan äganderättsförbehållet ej åberopas gentemot C, om denne får bilen i sin besittning. Det är självfallet likgiltigt, om C är forhandler eller ej.

Vid dubbeldisposition, är utgångspunkten, precis som i svensk rätt, att köparen nr 1 förvärvar rätten till saken.

När det gäller kommissionsförhållanden överensstämmer de danska reglerna med de svenska. Exstinktion kan alltså ske (se kommissionslagen, 54 och 55 §§).

Allmänna villkor för exstinktiva förvärv¹⁷

Möjligheten att i Danmark göra exstinktiva godtrosförvärv är som framgått begränsad. Här nedan följer en kort sammanfattning av olika rekvisit som allmänt uppställs i dansk rätt för att exstinktiva godtrosförvärv från föregiven ägare (överlåtare) skall kunna äga rum.

Även andra faktorer av betydelse för godtrosvörvärvet berörs t.ex. verkan av ägarens uppträdande, godtrosvörkravet, lösenrätten m.m.

Godtrosvörvärv kan endast göras beträffande lösören.

Förvärv i god tro sker endast genom överlåtelse mot eller utan vederlag i gods eller penningar, däremot icke på grund av testamente.

Köp på exekutiv auktion eller offentlig auktion har ingen privilegierad ställning.

De rättigheter som kan förvärfvas genom exstinktivt förvärv är främst äganderätt och handpanträtt. I doktrinen har dock antagits, att det icke kan uteslutas att även nyttjanderätt kan stiftas genom sådant förvärv.

Lika med svensk rätt fordras normalt besittning hos B och därefter tradition till C (undantag -kommissionslagen), för att exstinktivt förvärv skall inträda.

Ägarens, A:s, uppträdande kan ha betydelse i de fall där vindikation normalt medgives. I praxis har antagits att A:s vindikationsrätt kan gå förlorad om han låtit godset komma ur sin besittning genom vårdslöshet.

För att exstinktivt förvärv skall kunna komma ifråga erfordras välgrundad god tro. Dansk rätt skiljer sig härvidlag inte från den svenska rätten. I doktrinen har, såsom i svensk doktrin och rättspraxis, uttalats att en efter förhållandena i det enskilda fallet lämpad undersökningsplikt åvilar C.

För att ett exstinktivt förvärv skall inträda måste god tro föreligga både vid avtalsslutet och vid godsets överlämnande (traditionen).

Till skillnad från huvudregeln enligt svensk, finsk och norsk rätt, gäller inte att det i första hand ankommer på ägaren A att styrka C:s onda tro. Huvudregeln har för den danska rättens del i stället antagits vara den, att det är C som har styrka sin goda tro. Detta innebär, med andra ord, att bevisbördan åvilar C.

En annan sak som skiljer svensk och dansk rätt åt gäller ägarens rätt till lösen. Frånsett ålderdomliga regler (DL 5-3-35) och krigsförfattningar saknas lösenrätt för A.

Allmänt om rättsläget i Danmark

Regelsystemet vid godtrosvärv har även i tiden efter år 1965 varit föremål för diskussioner. Konkret har dock inget väsentligt hänt. Reglerna är historiskt betingade och det har inte ansetts föreligga tillräckligt starka skäl för ändring. Även efter de norska lagens antagande har problemställningen ånyo genomgåts. Genom justisministeriets försorg har en ny remissomgång ägt rum. Motståndet mot ändring visade sig dock så starkt, att frågan om nya regler för närvarande kan sägas sakna aktualitet. Det bör dock uppmärksammas att det inom Europarådet pågår överläggningar syftande till enhetliga internationella regler om ägarförbehåll. Det är därför möjligt att Danmark, under tryck från den gemensamma marknaden, EG, kan få anledning att ändra sina regler (t.ex. om ägarförbehåll) men därom kan det nu endast spekuleras.

6.3 Västeuropa

6.3.1 Förbundsrepubliken Tyskland

Gällande tysk rätt erkänner godtrosvärv av lösa saker. Från denna huvudprincip finns dock vissa undantag (se nedan).

De viktigaste reglerna om godtrosvärv av lösa saker är bestämmelserna i 932-936 §§ Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Överlåtelse, tradition, dvs. besittningsövergång (se 929 § BGB) och god tro vid besittningsövergången utgör, precis som i svensk rätt, förutsättningar för godtrosvärv av äganderätt. (Lagtexten, se bilaga nr 6.)

När det gäller godtrosvärv av anförtrött gods - och häri inkluderas värv av lösöre med äganderättsförbehåll - löses sådana situationer i enlighet med svensk rätt. Exstinktionsprincipen tillämpas således. Principen kommer till uttryck i 932 § första stycket BGB, som stadgar att C förvärvar äganderätt, om han är i god tro och de övriga lagliga förutsättningarna för äganderättsvärv föreligger.

Man är inte i god tro, när man känner till eller till följd av grov oaktsamhet inte känner till att saken inte tillhör avyttraren (932 § andra stycket BGB).

Två skillnader gentemot svensk rätt bör framhållas.

1. A - ägaren - har inte någon rätt att lösa till sig saken (jfr Norge som inte heller har någon lösenrätt för A). 2. Gåva omfattas inte av reglerna. Detta fram-

går av 816 § BGB. I gåvofallet menar man att C genom B:s förfogande oberättigat berikats (något vederlag har ju ej utgått) och därför bör A kunna kräva saken åter från C.

Den mest iögonfallande skillnaden mellan tysk och svensk rätt på förevarande rättsområde gäller emellertid bestämmelserna vid godtrosvärv av stöldgods m.m., icke anförtrott gods.

Enligt den tyska rätten inskränkes nämligen möjligheten att göra godtrosvärv när godset kommit ur en ägares (A:s) hand mot dennes vilja. A har då genom sin äganderätt ett anspråk på att utfå sin sak (rätt till vindikation). Detta framgår av lagtexten 935 § BGB, i vilken särskilt omnämnes stulet, tappat eller eljest ur ägarens hand förkommit gods; regeln tillämpas vare sig föremålet kommit ur ägarens omedelbara besittning eller på motsvarande avhänts annan, genom vilken ägaren hade "medelbar besittning". A:s vindikationsrätt är oinskränkt, dvs. det erfordras inte någon lösen för att få saken åter.

Av lagrummet (935 § andra stycket) framgår att regeln om vindikation har vissa undantag. Den är således inte tillämplig i fråga om pengar, innehavarpapper eller - vilket förtjänar att framhållas - gods, som försålts på offentlig auktion.

Avhändelser som är ogiltiga på grund av misstag, svek eller tvång anses inte kunna hänföras under lagrummet.

Lagtexten i den centrala bestämmelsen, § 935, återges här i sin helhet:

§ 935. (Kein gutgläubiger Erwerb von abhanden gekommenen Sachen) (1). Der Erwerb des Eigentums auf Grund der §§ 932 bis 934 tritt nicht ein, wenn die Sache dem Eigentümer gestohlen worden, verlorengegangen oder sonst abhanden gekommen war. Das gleiche gilt, falls der Eigentümer nur mittelbarer Besitzer war, dann, wenn die Sache dem Besitzer abhanden gekommen war.

(2) Diese Vorschriften finden keine Anwendung auf Geld oder Inhaberpapiere sowie auf Sachen, die im Wege öffentlicher Versteigerung veräußert werden.

Den oinskränkta vindikationsrätten kan dock, vilket förtjänar att betonas, inte utövas i all oändlighet. I BGB finns nämligen - helt naturligt menar vi - tids-

frister som sätter stopp för en ohämmad vindikation. Grundar A sitt anspråk på sin äganderätt, enligt 985 § BGB, så gäller den regelmässiga preskriptionstiden för anspråk (fordran). Den utgör 30 år (se 195 § BGB). C kan dock förvärva äganderätten till en sak betydligt tidigare. Det sker genom att han i god tro besitter saken under 10 år (937 § BGB om hävd). Efter denna tid består då inte något anspråk från A om utgivande av saken.

Särskilda frågor

Det finns i Tyskland ingen möjlighet för C att försäkra sig mot den förlust som uppstår genom att A utövar en ovillkorlig vindikationsrätt.

Till skillnad från en del andra rättsordningar (se t.ex. Frankrike och England nedan) fäster den tyska ordningen inte något avseende vid själva platsen för transaktionen mellan B och C. Det kvittar lika om förvärvet äger rum på öppen plats, gator, torg, marknad, eller om transaktionen äger rum i bodar och affärslokaler (reguljär handel).

Speciella regler gäller dock för auktioner. Enligt 935 § andra stycket BGB kan, som tidigare framhållits, stulna, förlorade eller eljest förkomna saker, i strid mot den allmänna vindikationsregeln, godtrosförvärfas, om det sker på offentlig auktion. Liknande gäller privata auktioner med pantsatta saker, se 383 § BGB. Sådana äger rum offentligt via en exekutor eller inför särskilda tjänstemän eller offentligt anställda auktionsförrättare.

I civilprocessen rörande anförtrott gods har A, precis som i gällande svensk rätt, att bevisa ond tro hos C om han vill vinna kampen dem emellan.

6.3.2 Frankrike och Schweiz

I Frankrike finns vittgående extinktionsregler. De grundläggande bestämmelserna är artiklarna 2279 och 2280 i Code civil (se bilaga nr 7). Grundsatsen är, att den som förvärvar en sak av annan än rätt ägare och får egendomen i sin besittning, är skyddad mot vindikationsanspråk.

Anförtrott gods

Extinktionsregeln gäller. Av art. 2279 framgår att det är besittningen (innehavet) som legitimerar till

rättstiteln. Om A anförtror en sak till B (genom t.ex. lån, deposition, pantsättning eller uthyrning) och B sedan obehörigen överlåter saken till en tredje person, C, som är i god tro, behåller C saken. Detta under försättning att ett reellt besittningstagande från C:s sida ägt rum och att C då var i god tro. Vill A rubba denna ordning måste han styrka ond tro hos C. Också i tvesalufallen gäller regeln om extinktion (art. 1141). Den köpare som först i god tro fått saken i sin besittning behåller denna (jfr Sverige). Även gåva omfattas av regeln i art. 2279.

Icke endast äganderätt utan också sådana rättigheter som panträtt och retentionsrätt kan förvärfvas på grund av god tro.

Icke anförtrott gods

En ägare har under vissa omständigheter rätt till vindikation. I art. 2279 finns nämligen också en bestämmelse som säger att den part som förlorat eller fränstulits något kan kräva saken tillbaka inom tre år, räknat från dagen för förlusten eller stölden. Kravet skall framställas mot den person i vars händer man finner den, varvid den senare får vända sig mot den person (B) från vilken han erhöll saken. Det är således fråga om en vindikationsregel, inskränkt, men i tiden inskränkt genom den angivna preskriptionstiden¹⁸.

Inte nog med detta. Ytterligare inskränkningar i vindikationsrätten uppställs i art. 2280. Där stadgas nämligen, att om C köpt saken på en mässa eller på en marknad eller vid auktion eller från en köpman som säljer liknande saker, A kan utverka att den återställs till honom endast genom att betala C det pris denne givit för saken. Det är, med andra ord, här fråga om extinktion för C men med den inskränkningen att A ges rätt till lösen (jfr Sverige och Holland, kap. 5 och avsnitt 6.3.3).

Genom kombination av de nu nämnda stadgandena kan en förvärfvare av stöldgods "på marknaden" erhålla en oantastbar rättstitel vid utgången av treårsperioden.

Vi kan alltså - överraskande nog - konstatera att god-trosförvärv som sker i sådana "organiserade" sammanhang som anges i art. 2280 (reguljär handel) medför ett starkare skydd för C i Frankrike än det som gives honom i Sverige. Visserligen kan C i båda länderna mista saken genom att A utnyttjar sin rätt till lösen, men i Frankrike - till skillnad från i Sverige - kan C till sin förmån åberopa reglerna om preskription i art. 2279

om den där nämnda treårstiden gått till ända. Som framgått (se kap. 5) saknar svensk rätt en motsvarande regel.

Reglerna i Schweiz anknyter i mångt och mycket till de franska reglerna. Bestämmelser om godtroshörsförvärv återfinns i civillagboken, art. 933-936. Grundregeln är att den godtroende förvärvaren skyddas även om hans fångesman anförtrotts föremålet utan någon förfoganderätt. Inte bara äganderätt utan även panträtt, nyttjanderätt och rententionsrätt kan förvärvas (art. 933).

När det gäller stulna eller på annat sätt mot ägarens vilja förkommen egendom gäller motsvarande regler som i Frankrike. Den enda skillnaden är att perioden för vindikationstalan är bestämd till fem år (art. 934). Vindikation av pengar eller innehavarpapper som förvärvats i god tro är uteslutet. Det är här fråga om kvalificerade godtroshörsförvärv, vilket ger förvärvaren ett absolut skydd (art. 935).

6.3.3 Holland och Italien

Som vi tidigare kunnat konstatera (se kap. 6) misslyckades försöket att inom UNIDROIT skapa enhetliga regler om godtroshörsförvärv av lösa saker. Lagreglering av denna fråga kan därför sägas ha återgått till att bli en intern angelägenhet för de enskilda länderna. Norge är ett exempel på en nation som nyligen skapat egna regler. Holland är ett annat.

I Holland har en ny civilrättslig lagstiftning ägt rum (1981). Reglerna finns i Nieuwe Burgerlijk Wetboek (N.B.W.). Av intresse är här bok 3, den allmänna förmögenhetsrätten (lag 9.5.1980), där regler om godtroshörsförvärv återfinns under rubriken överlåtelse av gods (saker) samt avstående av begränsade rättigheter (3.4.2)¹⁹. Lagtexten återges i original i bilaga nr 8.

Innan reglerna om godtroshörsförvärv redovisas bör tre fakta särskilt hållas i minnet: 1. Det holländska lagstiftningsarbetet utgör den senaste nykodifieringen av civilrätten som ägt rum i Västeuropa. När det gäller den tidigare regleringen av förvärv i god tro av lösa saker byggde den nederländska rätten under lång tid på det franska regelsystemet²⁰. På senare tid har dock det tyska inflytandet dominerat. 2. Holland har genom sin representation inom UNIDROIT intagit en central roll när det gäller arbetet med utformningen av godtroshörsförvärvsregler²¹. 3. De nya holländska reglerna

innebär en starkare markering till förmån för extinktionsprincipen.

Extinktionsprincipen kommer till uttryck i artikel 3.4.2.3a första stycket (N.B.W.). Där stadgas att överlåtelse av lös egendom, icke registreringsbart gods, eller av rättighet utställd på innehavaren eller på order äger giltighet trots överlåtarens bristande rätt, om mottagaren är i god tro. Dvs. om B orättmätigt överlåter ägaren A:s lösa sak till godtroende C, så segrar C i kampen mellan A och C (jfr svensk rätt). Denna princip gäller - vilket förtjänar att understrykas - i båda våra huvudfall, dvs. vare sig godset varit anförtrott åt B eller ej.

Liksom i Sverige har emellertid A lösenrätt till saken. Denna rätt måste dock göras gällande inom tre år; eljest är rätten preskriberad.

Begränsade rättigheter som kan vara upplåtna i en sak upphör att gälla efter ett godtrosförvärv. Det finns emellertid en möjlighet att återfå en sådan rättighet. På uppmaning av den som har begränsad rättighet till en sak kan domaren utdela en ny rättighet med samma innehåll och prioritetsordning mot en av domaren fastställd ersättning, vilken skall tillfalla den som godset tillhör (C). Reglerna om preskription och lösen tillämpas här på liknande sätt som tidigare redovisats (femte stycket).

När det gäller godtrosförvärv av pengar och visst slag av värdepapper så är det i Holland, precis som i svensk rätt, fråga om kvalificerade godtrosförvärv. Lagens regler om preskription och lösen äger alltså icke tillämpning på pengar och värdepapper som erhållits i god tro från eller som förmedling av värdepappersmäklare (sjätte stycket).

I artikel 3.4.2.3aa finns en förhållningsregel, som riktar sig mot C. Artikeln innebär att en förvärvare, C, som - inom tre år efter godsets anskaffande - efter anmodan inte lämnar sådana uppgifter som han vid anskaffandet av godset ansåg vara tillräckliga för att kunna få tag i den från vilken han tog emot godset, inte kan åberopa lagens regler om godtrosförvärv av lös sak eller begränsad rättighet. Reglerna om lösenrätten gäller självfallet ej heller vid sådant förhållande.

Bestämmelsen innebär således en förpliktelse för C att införskaffa sådana upplysningar om B, så att denne lätt kan spåras. Underlåter C detta kan han ej åberopa

reglerna om godtrosvärfvärf och rätten till ersättning vid lösen.

De nya holländska reglerna föranleder följande kommentar. Regelsystemet vid godtrosvärfvärf bygger på extinktionsprincipen. Utformningen av de nya reglerna har skett efter en ny förebild. Från ett inflytande av fransk respektive tysk rätt har utvecklingen medfört att Holland numera får anses ha gjort den svenska förebilden om godtrosvärfvärf till sin. Det är en uppfattning som också framförts i tysk doktrin²². Precis som i Sverige erkänns godtrosvärfvärf men med rätt till lösen för ägaren (A). Vid ersättningen tillämpas vederlagsprincipen. En liten skillnad gentemot de svenska reglerna är den förhållandevis korta preskriptionstiden, tre år.

I Italien regleras godtrosvärfvärf av lösa sker genom lag. De civilrättsliga bestämmelserna återfinns främst i artiklarna 1153-1155 i Codice civile, vilka trädde i kraft år 1942. Av intresse är också den straffrättsliga bestämmelsen i artikel 712 Code penale. Lagtexterna återges i original i bilaga nr 9.

Godtrosvärfvärf erkänns som huvudprincip antingen den lösa saken utgör anförtrodd eller icke anförtrodd egendom.

Artikel 1153 stadgar att den som köper lösöre av annan än rätte ägaren, t.ex. en tjuv, förvärvar äganderätt till saken när han får den i sin besittning under försättning att han är i god tro när saken överlämnas till honom och att förvärfvet skedde genom en överlåtelse av äganderätt, t.ex. en försäljning eller ett beslut av domstol (jfr svensk rätt).

På motsvarande sätt kan godtrosvärfvärf göras av nyttjanderätt och panträtt (jfr svensk rätt där godtrosvärfvärf av nyttjanderätt ej godkännes).

Den goda tron består, enligt doktrinen, av ovetskap om bristen i säljarens (tjuvens) rättstitel.

Artikel 1154 fastslår, att den som köper en sak med vetskap om att den är olagligt åtkommen, inte kan åberopa sin felaktiga tro att säljaren eller någon tidigare innehavare hade blivit ägare till saken.

Denna bestämmelse i artikel 1154 betonar vikten av att man ålägger den som köper en sak med vetskap om att den har åtkommit på olaglig väg, att med stor noggrannhet undersöka säljarens eller tidigare säljares

faktiska rättsliga ställning (stadgandet hänvisar till köparens "felaktiga" uppfattning om säljarens ställning; om, å andra sidan, hans uppfattning är riktig, är artikeln inte tillämplig).

Artikel 1155 reglerar fallet med dubbeldisposition. Bestämmelsen innebär att den som i god tro förvärvar saken och kommer i besittning av denna får företräde, även om överlåtelsen är av ett senare datum än en annan överlåtelse (jfr svensk rätt).

Artikel 712 i Code penale stadgar att den, som utan att i förväg kontrollera säljarens lagliga åtkomst, köper ett föremål som - på grund av sin beskaffenhet, omständigheterna vid utbudandet eller priset - kan antagas vara åtkommet genom brott (t.ex. en stöld), straffas med fängelse i högst sex månader.

Inte heller gör italiensk rätt någon åtskillnad för det fall överlåtaren är näringsidkare eller privatperson. Samma regler gäller för alla överlåtare.

Till skillnad från svensk rätt finns heller inte någon lösenrätt för A. Den italienska rätten kan därför sägas innebära att det för varje överlåtare och köpare finns en "market overt" (jfr England, avsnitt 6.3.4).

En sammanfattning av den italienska rätten visar följande. Den italienska regleringen innebär en fullständig anslutning till exstinktionsprincipen. Denna princip har renodlats mer än i något annat land. Några inskränkningar finns inte. Man har avskaffat den i Europa relativt vanliga distinktionen mellan icke anförtrött gods och anförtrött gods. Man skiljer heller inte mellan allmän (reguljär) och privat försäljning²³. Någon rätt till lösen för A finns inte. Följden härav är att lösa saker har gjorts överlåtbara på ett sätt som mycket påminner om regler för innehavare-papper. Italien har därför en rättsordning som kan sägas innehålla det mest radikala erkännandet av besittningens grundläggande betydelse inom lösöresakrätten, "en fait de meubles, la possession vaut titre". Därav följer vittgående exstinktionsregler, exstinktionsregler som går längre i sitt skydd av förvärvaren i god tro än den svenska rättens regler.

6.3.4 England

Reglerna på rättsområdet (se bilaga nr 10) rör sig med begrepp och värderingar som inte direkt har sin mot-

svarighet i det svenska regelsystemet, en iakttagelse som ofta kan göras beträffande den anglo-amerikanska rätten.

Den viktiga åtskillnaden i engelsk rätt är den mellan fast egendom, egendom (jord) med full besittningsrätt, och lös egendom. Begrepp som "exstinktion" och "vindikation" är okända i engelsk rätt.

Den grundläggande regeln vad beträffar överförandet av rätten till lös egendom - anförtrodd eller icke - återfinns i den engelska köplagen (Sale of Goods Act 1979, kap. 54, Section 21-(1)). Innebörden av denna regel, vilken återges nedan, är att ingen kan ge någon annan en bättre rätt än den han själv har; nemo dat quod non habet.

"21.-(1) Subject to this Act, where goods are sold by a person who is not their owner, and who does not sell them under the authority or with the consent of the owner, the buyer acquires no better title to the goods than the seller had, unless the owner of the goods is by his conduct precluded from denying the seller's authority to sell."

Av denna regel framgår att C:s position inte är särskilt stark. Hur löses konflikten mellan A och C? Två möjligheter står till buds. 1. C kan utsättas för skadeståndsanspråk. 2. Alternativt kan A processa om egendomens återgång. Om återgång skall ske är en sak som domstolen avgör från fall till fall. Om A kompenseras genom skadestånd så innebär betalningen av skadeståndet att hans rättstitel utsläcks.

Sett ur C:s synvinkel och enbart i relationen A-C är resultatet för C följande. a) C får behålla saken men genom skadestånd till A har han fått betala saken två gånger. b) C blir av med saken (till A) trots erlagd betalning (till B).

Från den grundläggande regeln finns ett antal undantag.

1. Försäljning på öppen marknad, "market overt"

Om saken säljs genom "market overt", förvärvar köparen (C) en giltig rättstitel mot alla och envar, under förutsättning att han handlar i god tro och utan vetskap om fel eller brist i rättstiteln på säljarsidan (Sale of goods Act 1979, kap. 54, Section 22.-(1)).

Med "market overt" (öppen marknad), en företeelse med anor från medeltiden, förstås inte bara försäljningsställen, som genom hävd eller särskilt privilegium skall hänföras till denna kategori, utan även alla butiker i City of London (se kap. 4; godtrosvörvärv och hävderegler i medeltidsrätten). Karaktäristiskt för "market overt" är att marknaden är öppen, allmän och lagligt konstituerad samt att försäljningen måste stå i överensstämmelse med vad som är vedertaget på marknaden. Det sistnämnda betyder bl.a. att sakerna måste saluföras helt öppet. Det är inte tillräckligt att uppvisa endast ett provexemplar av varan. Köpet måste också i sin helhet göras på marknaden; i de fall förhandlingar äger rum eller beslut fattas utanför det privilegierade området gäller inte bestämmelserna om market overt. En försäljning till en handlare (näringsidkare) på marknaden skyddas inte, endast en försäljning av en sådan²⁴.

Som ett typiskt fall där reglerna om market overt inte är tillämpliga kan följande andragas: Stulet silver såldes öppet på ett kontor i City of London. Resultat: Ett kontor är inte market overt för försäljning av silver, men däremot skulle en guldsmedsbutik varit det.

I fråga om kravet på god tro påminner detta om vad som gäller i många andra rättsordningar. I de fall omständigheterna vid köpet framstår som så misstänksamma att köparen bör göra efterforskningar men underlåter detta anses köpet ske på egen risk. Visar det sig sedan att säljaren icke var berättigad att disponera gör C inget godtrosvörvärv; sådana situationer kan aktualiseras t.ex. vid köp av motorfordon, där registreringshandlingar antingen inte uppvisas eller är manipulerade.

Från regeln vid "market overt" finns ett undantag. Rättshandlingen blir icke giltig om egendomen visar sig vara stulen och tjuven spåras och fälls till ansvar.

Reglerna om market overt har varit föremål för överväganden under det reformarbete som de senaste årtiondena ägt rum i England (se Law Reform Committee, 12:th Report, 1966). I denna rapport, vilken i vart fall får anses antyda den framtida färdriktningen, förespråkades att reglerna om market overt skulle avskaffas för att ersättas med en ny utvidgad bestämmelse. Denna bestämmelse skulle medge godtrosvörvärv vid köp i den reguljära handeln. Förslaget omfattade - vilket förtjänar att framhållas -även stulet gods. Såvitt avser butiksköpen skulle därmed England ansluta sig till den italienska ordningen. Förslaget har

emellertid ännu inte genomförts. Det kan bero på att man inom kommittén inte var enig (Lord Donovan avvek starkt från majoritetens uppfattning och menade att förslaget alltför mycket skulle gynna omsättningen av stöldgods).

2. Estoppel (ställföreträdarskap)²⁵

Om A, eller hans ombud, genom sitt uppträdande, uttalande eller på annat sätt har gett till känna att B är ägare till eller har rätten att sälja A:s saker så kan A inte därefter åberopa sin egen rättstitel till sakerna och inleda process mot köparen, C. A förbjuds (be estopped) att göra sin rätt gällande mot C.

3. Disposition av säljare och köpare samt av kommissionärer m.fl.²⁵

Vid köp gäller, om inte annat kan anses framgå, att äganderätten till godset övergår på köparen vid avtalsslutet. Inget hindrar emellertid att man bestämmer att äganderätten skall anses övergå först när godset överlämnas eller betalas. Att en köpare eller säljare har besittningen till en sak utesluter således inte att äganderätten kan tillkomma någon annan. Olika situationer kan uppstå.

a) A kan ha sålt saken till B. Äganderätten har övergått till B men A behåller saken och säljer den vidare till C. Vem vinner av B och C? Om C får saken överlämnad till sig i god tro behåller han saken (jfr tvevalu i svensk rätt).

b) Om köparen B med säljarens (A:s) samtycke får besittningen till godset och detta sker innan äganderätten rätteligen tillkommer honom (B) - B har t.ex. inte erlagt hela köpesumman - och B därefter säljer godset till C, erhåller C en giltig rättstitel om han betalar och mottager saken samt därvid handlar i god tro.

c) Inom handelslivet finns möjligheter att göra godtrosvförvärv. Det framgår av de regler som gäller beträffande dispositioner som företas av alla typer av handelsagenter (mercantile agents). Dessa personer kan uppträda antingen i huvudmannens namn eller i eget namn. Om en agent, som i sin tjänsteutövning har befogenhet att sälja, köpa eller pantsätta saker, överskrider sin befogenhet - men handlandet som sådant ligger i linje med vad som vanligtvis gäller i verksamheten - överför han en rättstitel till C om denne är i god tro. Samma princip gäller som i den svenska kommis-

sionlagen (54 och 55 §§); godtrosvförvärv för C kan ske utan krav på tradition.

d) Dispositioner som kan upphävas

Om B har stulit egendom från A kan B inte överföra någon rättstitel till egendomen till C (undantag för market overt) och C kan därför utsättas för anspråk (yrkande) från A. Liknande gäller om B uppger sig ha förvärvat rättstiteln vid en försäljning eller övergång som var ogiltig (voidable) redan från början på grund av ett misstag som kan hänföras till det ursprungliga kontraktet. I sådant fall kan han inte överföra en rättstitel till C såvida inte försäljningen faller in under vissa säkert uttalade undantag.

6.3.5 Övriga

Spansk rätt ansluter nära till den franska rätten²⁶. Extinktion gäller i fallet anförtrött gods. Har godset ej anförtrötts B (stöldfallet) blir lösningen beroende av var C förvärvat godset. Har förvärvet skett i den reguljära handeln (allmänt försäljningsställe, varuhus, affärer) bibehåller C godset, om han varit i god tro²⁷. A har dock lösenrätt. Skedde förvärvet på annan plats gäller däremot vindikationsprincipen.

I Portugal är vindikationsprincipen utgångspunkt. A kan alltid utfå sin sak från C. Har C köpt saken från en köpman som handlar med samma eller liknande varor, måste A dock ersätta C det pris denne erlagt för varan, alltså lösen (Art. 1301 Codigo civil).

För Grekland²⁸ har den tyska lagstiftningen stått förebild. Extinktion är således huvudregel. Om saken är stulen från A eller om A på annat sätt förlorat den (icke anförtrödd sak) gäller däremot vindikation för A. Ett godtrosvförvärv som görs på en allmän auktion skyddas inte i motsats till vad som gäller enligt tysk rätt.

6.4 Östeuropa

I Östeuropa har det sedan slutet av andra världskriget vuxit fram talrika nya civillagböcker: År 1959 i Ungern, 1954 i Polen, Sovjetunionen så ock i Tjeckoslovakien och slutligen 1975 i Tyska Demokratiska Republiken (DDR), så att i dag skilda civilrättsliga regler gäller för Öst- och Västtyskland. I Albanien, Bulgarien och Jugoslavien finns några enskilda lagregleringar i

stället för omfattande civillagböcker, och i Rumänien gäller allttjämt civillagboken från 1864. En ny Zivilgesetzbuch (ZBB) förbereder man sedan år tillbaka.

I de socialistiska rättsordningarna gäller enhetligt det, som 28 § ZBG i DDR uttalar: Den som i detaljhandeln köpt saken kan alltid göra ett godtrosvärv. Denna maxim gäller även när saken ofrivilligt har kommit bort eller när det rör sig om statens egendom. I övrigt kan inte godtrosvärv göras. Eftersom detaljhandeln till största delen är förstatligad, är resultatet att man nästan enbart kan göra godtrosvärv från staten. För övrigt finns ingen enhetlig socialistisk rätt rörande godtrosvärv av lösa saker.

6.5 USA och Kanada

I USA gäller att närhelst en rättsfråga uppstår som rör försäljning mellan två parter så är antingen common law eller delstatslagen eller den gemensamma handelslagen, Uniform Commercial Code (UCC) tillämplig. Den sistnämnda lagen, UCC, har antagits i någon form av så gott som varje delstat. Den lag som skall tillämpas på en transaktion vid försäljning av lös egendom beror på den rättsliga status som parterna i transaktionen innehar. I alla de fall där en transaktion sker mellan två näringsidkare eller mellan en näringsidkare och en köpare, varvid transaktionen utgör ett led i näringsverksamheten, är bestämmelserna i UCC tillämpliga. I annat fall regleras transaktionen mellan icke näringsidkare genom common law eller andra tillämpliga delstatsbestämmelser.

Anförtrott gods

Huvudregeln²⁹ i common law är den att ingen kan överföra en bättre rättstitel än den han själv har (jfr England). Detta innebär att om B disponerar obehörigen till C, som är i god tro, överförs ingen rättstitel till C. I tvisten mellan A och C vinner den ursprunglige ägaren, A.

Huvudregeln i UCC är densamma. Section 2-403(1) i UCC stadgar: "En köpare till lös egendom förvärvar hela den rättstitel som tillkom överlåtaren eller den rätt att överlåta som denne hade³⁰." Lagtexten, se bilaga nr 11.

Undantag från huvudregeln

a) Common law

1. Om A utrustar B på sådant sätt att ägarskap till saken antyds eller om B ges fullmakt att sälja saken kan A inte senare bestrida detta faktum. Om B mot ersättning och utan iakttagande av A:s rättigheter avyttrat saken till godtroende C får C behålla saken. Undantag gäller dock om A överlämnat saken för service eller reparation till en affärsman i den aktuella branschen och denne i sin tur felaktigt säljer saken. I sådant fall vinner A.

2. Om B genom bedrägligt beteende framkallar en försäljning från A förvärvar han en rättstitel som kan upphävas. Om B säljer saken vidare till godtroende C överförs emellertid en giltig rättstitel till C³¹.

b) UCC

1. Om A anförtror en sak till köpmannen B, som handlar med liknande saker och denne i sin vanliga affärsverksamhet obehörigen disponerar till godtroende C överförs enligt UCC § 2-402(2) och (3) en giltig rättstitel till C (jfr common law ovan). Intresset av om-sättningen går här före ägarens skydd. Detta framgår av lagtexten (både 1962 års och 1972 års), se bilaga nr 11, där det uttalas: "Den som anförtror en sak till en köpman som handlar med liknande saker ger också denne rätt att i sin verksamhet överföra alla avyttrarens rättigheter till en köpare" (UCC § 2-403(2)). C gör således ett godtroförförvärf och A har att vända sig till köpmannen B med anspråk.

2. Om en köpman (A) säljer en sak i sin näringsverksamhet och en köpare (B) på något sätt bedrar A för att erhålla rättstiteln till saken (se § 2-403(1) (a-d)), så erhåller köparen en rättstitel som kan upphävas. En köpare med ett sådant slag av rättstitel kan emellertid överföra en giltig rättstitel till en köpare (C) i god tro. I sådant fall kommer C att ges företräde framför A (jfr common law ovan).

Icke anförtrött gods, "stöldfallet"

Stöldfallet, dvs. den situationen att B stjälar en sak från A och sedan säljer den till C som är i god tro, löses på samma sätt oavsett om common law eller UCC tillämpas. I kampen mellan A och C kommer A att vinna. Utgångspunkten är densamma, nämligen att en köpare inte kan förvärva en bättre rättstitel än den som överlåtaren har³².

Begreppet "voidable title" (rättstitel som kan upphävas, annulleras) är inte relevant när transaktionen ifråga rör en stulen sak. Den som är i besittning av stöldgods har ingen "voidable title" och kan därför enligt UCC § 2-403 inte överföra någon giltig rättstitel.

Äganderättsförbehåll

I dessa situationer kan C göra ett godtrosförvärv. Den förste köparen (B) har nämligen makt att överföra en giltig rättstitel, "good title". Detta betyder inte att varje efterföljande köpare (C) utsläcker säljarens rätt till reklamation. För att segra måste C bevisa 1) att han var en förvärvare, 2) att han köpte i god tro, och 3) att han erlade betalning. Var och ett av dessa begrepp definieras i lagen; se UCC §§ 1-201(32) och 1-201(33), § 1-201(19) och § 2-103(1) (b) samt § 1-201(44).

Det kanske mest klara undantaget från regeln att ingen rättstitel till egendom kan överföras av den som inte själv har någon, är fallet med pengar och negotiabla värdepapper såsom reverser, växlar och checker. Undantaget motiveras av omsättningsintresset.

Den särskilda market overt doktrinen (jfr England) har inte blivit upptagen i USA.

I Kanada finns ingen enhetlig reglering av rättsområdet. Olika regler gäller i provinserna. Den redogörelse som lämnas här gäller lagregleringen i den för näringslivet betydelsefulla provinsen Ontario. Reglerna är likartade i övriga provinser med undantag av provinsen Quebec, där bestämmelserna, vilka bygger på fransk lagstiftning, innebär ett långtgående skydd för den som i god tro förvärvar en främmande sak i näringsverksamhet.

Som allmän regel gäller att en säljare kan inte överlåta en bättre rätt än han själv har (jfr England och USA).

Från denna huvudregel finns en hel del undantag. Äganderätten till negotiabla värdepapper och pengar övergår genom själva överlåtelsen, tradingen. Likaså kan en ursprunglig ägare, som stillatigande men med vetskap låter någon annan sälja sin sak, inte senare förneka att saken har blivit köparens egendom. Tvesalfallet löses som i svensk rätt. Om B först säljer till A och sedan till C behåller C saken om han får den i sin besittning.

När det gäller anförtrödda saker (genom lån, deposition, pantsättning etc) gäller således att C inte gör något godtrosförvärv vid B:s obehöriga överlåtelse.

Utgången av "stöldfallet" blir densamma. En tjuv kan inte möjliggöra ett godtrosförvärv. Äganderätten tillkommer A (jfr bl.a. USA m.fl.).

När det gäller äganderättsförbehåll kan utgången bli olika beroende på omständigheterna. Om A ej fått betalning men innehar säkerhet, exempelvis genom pant eller kontrakt med förbehåll om äganderätt, och A registrerat dokumentet i särskild ordning enligt författning, då anses inte C vara godtroende köpare (emedan han borde ha undersökt registreringen) och följaktligen kommer A att vinna kampen mot C. Men om den ursprunglige säljaren inte registrerar sina dokument eller om det inte finns några papper, och den ursprunglige säljaren överlämnar besittningen till köparen B, så kan B genom överlåtelse till C åstadkomma att denne gör ett godtrosförvärv, förutsatt att C är i god tro.

6.6 Latinamerika och Japan

Någon detaljerad redogörelse för rättsområdet synes inte nödvändig. Här konstateras endast att lagstiftningen i Latinamerika tagit starka intryck från regelsystem i Frankrike och Spanien. I Japan har främst den tyska lagstiftningen stått förebild³³.

Det kan emellertid vara intressant att göra den korta noteringen att godtrosförvärv av stöldgods medges under vissa omständigheter. I Puerto Rico, Brasilien, Mexico, Chile och Argentina gäller att om en sak förvärvats på ett allmänt försäljningsställe, mässa eller marknad, eller från en köpman som handlar med liknande saker, den ursprunglige ägaren endast kan återfå saken om han betalar vad godtrosförvärvaren erlagt för saken. Det är här alltså fråga om lösen³⁴.

Även i Japan erkänns förvärv av stöldgods i god tro under liknande omständigheter. Om besittaren till ett stulet eller förlorat föremål (C) har köpt detta i god tro på en auktion, på marknad, eller från en näringsidkare som handlar med liknande saker, kan ägaren A återfå saken endast under förutsättning att han erlägger det pris som C betalat.

6.7 Kommentarer kring ett rättsfall

Undersökningen av de utländska rättsordningarna bekräftar två saker: a) Det finns inte någon världsvid erkänd lösning på problemet med godtrosvärförvärv. Man kan således ej hävda att det gives någon "riktig" reglering för att lösa konflikten mellan den ursprunglige ägaren (A) och tredjeman, godtrosvärförvärvaren (C). b) I fråga om godtrosvärförvärv görs i allmänhet tre åtskillnader: mellan typen av lös sak (kroppslig sak, innehavarpapper, pengar), mellan sakens ursprung (bortkommen eller inte) och mellan förvärvets art (förvärv i handeln, eller inte).

För att visa på vilket sätt de olika rättssystemen kan lösa en och samma sak och för att konkretisera innehållet i de nyss genomgångna rättsordningarna lämnas här en redogörelse och vissa kommentarer kring ett engelskt rättsfall³⁵.

De stulna ljusstakarna

På morgonen den 13 februari 1970 begav sig en konsthandlare i London till en marknad, som brukade hållas söder om Themsen varje fredag morgon kl. 7. Ordspråket "morgonstund har guld i mund" tycktes besanna sig: Konsthandlaren förvärvade för 200 pund ett par ljusstakar av glas, vilka senare visade sig vara ett arbete av nyklassicisten Robert Adam (1728-1792) och som skulle kunna säljas vidare för 800 pund. Glädjen över fångtet varade inte länge. Ljusstakarna var nämligen stulna och den bestulne ägaren klagade och ville få dem utgivna. I den första instansen (Westminster County Court) blev klagan avvisad. Konsthandlaren mot vilken klagan riktade sig hade i god tro köpt ljusstakarna på en öppen marknad ("in market overt") och därmed enligt section 22 Sale of Goods Act (köplagen) förvärvat äganderätt. Först Court of Appeal gav klaganden rätt. För att motivera avgörandet till förmån för den bestulne ägaren var det nödvändigt med allehanda rättsarkeologisk forskning. Därvid hänförde sig kändaren och rätten (nämligen Lord Denning, Master of the Rolls, liksom Lord Justices Phillimore och Scarman) till skuggan från det förgångna genom att åberopa följande utsaga av Sir Edward Coke (1552-1634), en samtida till Shakespeare: En försäljning på öppen marknad, "sale in market overt" blir endast privilegierad (skyddad), om den blir avslutad mellan soluppgången och solnedgången; ty var och en måste ha möjligheten att på marknaden söka

efter sina bortkomna saker. Fördenskull måste nämligen också - något som vid alla tider erkänns - köpet äga rum i offentligt tillgängliga försäljningsställen. Eftersom konsthandlaren från London förvärvade sina ljusstakar mellan kl. 7.00 och 8.19, alltså före soluppgången, skyddas hans förvärv inte av bestämmelsen i section 22 Sale of Goods, och han var därför tvungen att utge ljusstakarna till käranden. Morgonstunden den 13 februari förde alltså ingen tur med sig för konsthandlaren. Inte bara det att han en fredag och därtill den trettonde i månaden köpt sakerna, utan han hade heller inte erinrat sig ett annat ordstäv: "Skynda långsamt", ("Eile mot Weile" eller "More haste less speed").

I London återgick ljusstakarna, med visst bekymmer, till den ursprunglige ägaren. I Bonn hade fallet tett sig klarare. Där hade enligt bestämmelserna i tysk rätt den ursprunglige ägaren otvetydigt genom direkt stöd i lag fått ljusstakarna åter. Enligt 935 § första stycket föreligger nämligen oinskränkt vindikationsrätt till förmån för den ursprunglige ägaren. Utgången hade blivit densamma i Danmark, Finland och Norge. I Frankrike och Schweiz hade läget blivit annorlunda. Visserligen kan man enligt fransk och schweizisk rätt i stöldfallet framgångsrikt föra talan om vindikation inom tre respektive fem år från tiden för avhändandet (2279 Code civil och art. 934 ZGB) men reglerna har sina avsevärda begränsningar. Har den stulna saken förvärvats på bl.a. marknad måste ägaren för att återfå saken erlagga lösen till godtrosförvärven med det pris denne utgivit för saken (art. 2280 första stycket Code civil och art. 934 andra stycket ZGB). Även i Holland och i Sverige är, liksom i Sydamerika och i Japan, den ursprunglige ägaren hänvisad till att lösa saken om han vill ha den åter. I Italien skulle konsthandlaren fått behålla ljusstakarna. Den italienska rätten, den mest exstinktionsvänliga, låter den som i god tro köper ljusstakarna behålla dessa såsom ny ägare utan möjlighet till lösenrätt för ägaren (se art. 1153 första stycket och art. 1154 Codice civile).

Låt oss något ändra på förutsättningarna. Antag, att det bakomliggande brottet inte varit stöld utan i stället förskingring och att köpet ej ägt rum på marknaden utan från en privatperson. Det är med andra ord här fråga om den situationen att B fått godset anfortrott åt sig. Skulle ländernas lösningar då vara identiska med deras tidigare? Svaret är nej.

I Holland, Italien och Sverige blir utgången visserligen oförändrad, dvs. i Italien exstinktion, i Holland och Sverige exstinktion med rätt till lösen för A. I Tyskland däremot sker en omsvängning från vindikation till exstinktion. Resultatet blir - då lösenrätt saknas - detsamma som i Italien. Även i Frankrike och Schweiz blir resultatet exstinktion. Huvudregeln i dessa länder är ju att besittningen av saken legitimerar innehavaren (se avsnitt 6.2.3). Den godtroende förvärvaren skyddas således mot vindikationsanspråk från den ursprunglige ägaren.

Hos våra nordiska grannländer, Finland och Norge, blir utgången i detta fall också annorlunda mot förut. Oinskränkt vindikationsrätt gäller blott vid vissa i lag uppräknade brott (förskingring ingår inte, se avsnitt 6.2.1 och 6.2.2). I Finland blir resultatet detsamma som i Sverige och Holland. Den ursprunglige ägaren får erlagga lösen för att utfå ljustakarna. I Norge däremot saknas rätt till lösen. Ljustakarna är visserligen antika men de är ej i offentlig ägo; ej heller tillhör de någon privat samling som är öppen för allmänheten (se 2 § i den norska lagen). Resultatet blir att godtrosförvärvaren behåller ljustakarna, dvs. utgången blir densamma som i Italien och i Tyskland. Positionen för en norsk ägare ter sig således i detta fall som mer ogynnsam än för en svensk ägare, då den senare i vart fall via lösen har en möjlighet att återfå de kanske affektionsvärda ljustakarna.

Resultaten i bl.a. Finland och Norge leder till den slutsatsen att det civilrättsliga avgörandet blir en funktion av hur den brottsliga gärningen bedöms. Domstolens "etikett", stöld eller förskingring, bestämmer utgången. Bedöms gärningen som stöld, förlorar C saken. Bedöms gärningen däremot som förskingring får C behålla saken. C:s rätt blir alltså beroende av tillfälligheter.

1 Se Projet de loi uniforme sur la protection l'acheteur de bonne foi d'objets mobiliers corporels, UNIDROIT 1968, Doc. 37 s. 21-27.

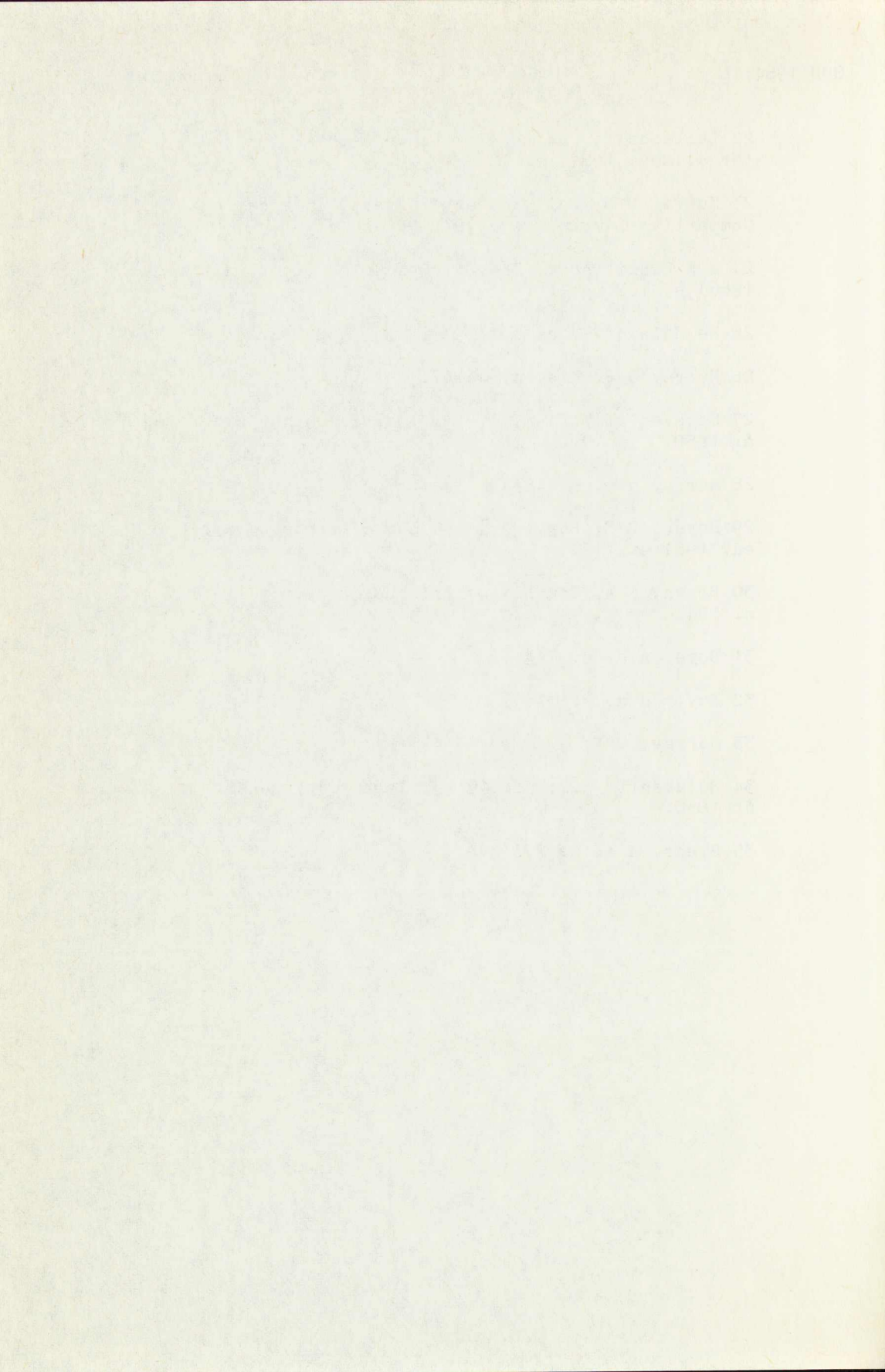
2 Om denna konventions vidare öden, se Hellner, Speciell avtalsrätt I, Köprätt s. 20.

3 Se Revue de droit uniforme, UNIDROIT 1975 I s. 79-117.

4 En utförlig redogörelse av finsk rätt lämnas av godtrosskyddskommittén i betänkandet 1965:A3, Helsingfors 1966.

- 5 Wrede, Grunddragen av sakrätten, 1926 s. 245.
- 6 Se vidare Ot. prop. nr 56 (1976-77) s. 6 ff.
- 7 Se Rundskriv. nr G-259 178 fra Justisdepartementet, Oslo den 1 december 1978.
- 8 Se innst.0. nr 19 § 3-14, § 3-17, § 3-22 samt § 5-5.
- 9 En närmare beskrivning av detta finns i Ot. prop. nr 63 (1978-79).
- 10 Knud Illum, Dansk Tingsret, 3. Omarb. utgåvan genom Vagn Carstensen, 1976 s. 325.
- 11 W.E. v. Eyben, Formuerettigheder, 6 utgåvan, 1979 s. 262-263.
- 12 Godtrosförvärv av lösöre, SOU 1965:14, s. 131-151.
- 13 Betaenkning om faellesnordiske regler om erhvervelse af lösöre i god tro. Betaenkning nr 370, s. 7-44.
- 14 W.E. v. Eyben och A. Vinding Kruse, Inledning till formueretten s. 106.
- 15 SOU 1965:14, s. 132.
- 16 W.E. v. Eyben och A. Vinding Kruse, a.a. s. 105.
- 17 SOU 1965:14 s. 138-145.
- 18 Om man ville skulle man kunna leka med orden och likaväl hävda att fransk rätt bekänner sig till extinktionsprincipen med undantag av förvärv av stulett gods som sker annorlunda än i den reguljära handeln.
- 19 Staatsblad van het Koninkrijk der Nederlanden 1980 nr 430
- 20 Sauveplanne, La protection de lacquereur de bonne foi d'objets mobiliers corporels, Rapport Comparatif, UNIDROIT, Rom 1961. Etudes: XLV-Doc 1. s. 10.
- 21 J-G Sauveplanne, professor vid juridiska fakulteten i Utrecht, var redan 1961 adjungerad generalsekreterare vid Rominstitutet och sysselsatt med dessa frågor. Motiven till UNIDROITS senaste konventionsförslag, se Revue de droit uniforme 1975 I, s. 85-117, är skrivna av Sauveplanne.

- 22 Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft,
(Nr 4, Nov. 1981) s. 284.
- 23 Murray D E, Sale in Market Overt, International and
Comparative Law Quarterly 9, 1960 s. 43.
- 24 C M Schmitthoff, The Sale of Goods (2nd, edition
1966) s. 102.
- 25 Se Sale of Goods Act 1979, kap. 54, Section 23-26.
- 26 Murray D E, a.a. s. 46-47.
- 27 Se avsnitt 3.2; jfr 19 § i lagberedningens förslag
år 1850.
- 28 Murray a.a. s. 48-49.
- 29 Boyer, R E, Survey of the Law of Property, 3rd
ed. 1981 s. 712.
- 30 Brown, R A, The Law of Personal Property (1975)
s. 194.
- 31 Boyer a.a. s. 714.
- 32 Boyer a.a. s. 713.
- 33 Murray, D E, a.a. s. 44-49.
- 34 Se avsnitt 3.2; jfr 19 § i lagberedningens förslag
år 1850.
- 35 Siehr, a.a. s. 273-274.

7.1 Bakgrund

Frågan om godtrosvförvärv av lösöre var i Sverige (se avsnitt 3.3) föremål för en grundlig utredning (SOU 1965:14) under åren 1960-1965. Utredningen, som gjordes i nordiskt samarbete, hade till uppgift att kartlägga rättsläget samt att söka skapa ett regelsystem som innebar nordisk rättslikhet på rättsområdet.

Resultatet av utredningsarbetet innebar som bekant en kompromiss. Någon gemensam nordisk lagstiftning kom aldrig till stånd, därtill var motståndet alltför starkt. För Sveriges del utarbetades en lagrådsremiss (se avsnitt 3.4). Denna, som på åtskilliga punkter avvek från 1975 års förslag, kom emellertid aldrig att granskas av lagrådet.

Som bakgrundsfakta och som underlag för vårt fortsatta resonemang är det av värde att något dröja vid lagstiftningsförsöken kring 1965 års förslag. En kort sammanfattning av förslaget i SOU 1965:14, kritiken från remissinstanserna samt lagrådsremissen lämnas därför nedan.

7.1.1 1965 års förslag (lagtexten, se bilaga nr 1)

Förslaget innebär i huvudsak följande. Den i svensk rätt gällande regeln om skydd för godtrosvförvärvaren (C) gentemot vindikationsanspråk från den ursprunglige ägaren (A) bibehålles. Detta framgår av den allmänna bestämmelsen i lagförslaget (1 § första stycket), där det stadgas att C får behålla egendomen "utan så är att han visste, att den andre ej ägde överlåta den, eller han åsidosatt den aktsamhet som med hänsyn till egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds samt omständigheterna i övrigt skäligen bort iakttagas". C vinner alltså mot A under förutsättning att han ej varit i ond tro och att han iakttagit tillbörlig aktsamhet.

Beträffande två fall understryks förvärvarens undersökningsplikt särskilt. Den ena gäller det fall när egendomen visar sig ha blivit frånhänd ägaren genom stöld eller rån, det andra gäller egendom som allmänt säljs på kredit med äganderättsförbehåll (1 § andra och tredje st.).

I stöldfallet måste för att huvudregeln (extinktion) skall gälla förvärvaren visa "att han med skälig noggrannhet undersökt överlåtarens åtkomst". C har således, vilket förtjänar att framhållas, ålagts bevisbördan för god tro. I fallet med äganderättsförbehåll stadgas att förvärvaren bör "genom granskning av åtkomsthandling eller kvitto eller på annat sätt förvissa sig om att överlåtaren icke på grund av sådant förbehåll saknar rätt att överlåta egendomen".

Skälet för att införa de nämnda specialreglerna var egentligen inte särskilt starka. Om man läser betänkandet (s. 190 ff) får man det bestämda intrycket - i vart fall beträffande stöldfallet - att riktigt hållbara motiv för svensk del egentligen saknades. Snarast var det fråga om en eftergift till övriga nordiska länder, vilka påtagligt ville framhålla stöldfallets egenart. Då emellertid stöldfallen och äganderättsförbehållen är situationer, som objektivt lätt går att särskilja från det stora flertalet förvärvssituationer, fann utredningen för gott att föreslå särreglerna.

I lagförslaget (1 § 4 st.) finns dock undantag från särreglerna. Dessa gäller inte, vilket är värt att notera, vid butiks- och liknande förvärv. Då skall huvudregeln tillämpas såvida inte särskild anledning till misstanke föreligger.

Någon generell rätt till lösen för ägaren föreligger inte enligt förslaget. Endast då egendomen har affektions- eller liknande värde föreligger sådan rätt. (2 § 1 st.). Rätten motiveras uteslutande av billighetsskäl. Löseskillingen beräknas efter värdet i den allmänna handeln (värdeprincipen). Har egendomen förvärvats genom köp, skall dock lösenbeloppet motsvara köpeskillingen (vederlagsprincipen), såvitt icke denna i märklig mån avviker från handelsvärdet (2 § 1 st.).

I 2 § 2 st. återfinns regler om preskription. Anspråk om lösen skall framställas utan oskäligt dröjsmål. "Har talan icke väckts inom ett år från det innehavaren fick egendomen i sin besittning, vare han icke vidare pliktig att mot lösen avstå från den".

Slutligen föreskrivs i 3 § att lagens regler skall gälla ej blott äganderättsförvärv utan även förvärv av panträtt och rententionsrätt.

7.1.2 Remissen över SOU 1965:14

Remissammanställning över förslaget återfinns i Brå PM 1978:1, Sakhäleri m.m., bilaga 1 s. 16-33. Här återges

nu en del av de allmänna synpunkter som framfördes vid remissbehandlingen. Det kan då till en början konstateras att några starka önskemål om ändring av gällande rätt inte framfördes. Ett par instanser var tveksamma till behovet av lagstiftning men några andra framhöll värdet av att frågan om godtrosvörvärv reglerades i en modern lag. Lagberedningen ansåg för sin del att det inte borde vara uteslutet att modifiera den svenska ståndpunkten bl.a. för att underlätta genomförandet av nordisk rättslikhet.

Gällande rätt borde enligt remissinstanserna även fortsättningsvis bygga på extinktionsprincipen. Principen hade blivit fast rotad och det skulle ställa sig svårt för allmänheten att acceptera en lagstiftning som byggde på motsatt princip (riksåklagaren). Enligt riksåklagaren fanns ej tillräckliga skäl att i brottsbekämpningens intresse övergå till vindikationsprincipen. När det som här var fråga om en civilrättslig reglering torde extinktionsprincipen, kombinerad med undersökningsplikt, inte medföra mer ogynnsamma verkningar än en tillämpning av vindikationsprincipen. Risken för upptäckt och straff vore sannolikt en betydligt starkare brottsförebyggande faktor än risken för att hämlaren skulle tvingas återlämna egendomen till den bestulne.

Även särreglerna kritiserades av remissinstanserna. Särskilt kritisk var man mot bestämmelsen som gällde stöldfallet. De flesta av instanserna avstyrkte regeln, andra anmälde starka betänkligheter. En betydande nackdel med regeln ansågs vara att de förvärv som avsågs inte klart kunde avgränsas mot andra förvärv genom yttre tecken som var iakttagbara för förvärvaren. Svea hovrätt menade att den omständigheten att förvärv av stöldgods inte kan hållas isär från andra förvärv skulle leda till att den som förvärvade lösöre på annat sätt än genom köp i butik e.d. skulle tvingas till särskilda undersökningar i en utsträckning som inte står i samklang med det omsättningsintresse extinktionsprincipen avser att tillgodose. Riksåklagaren framhöll att samma invändningar kan riktas mot den föreslagna regeln som mot vindikationsprincipen över huvud. En förvärvare i god tro borde inte sättas i ett sämre bevisläge bara därför att godset frånhänts ägaren genom brott av visst slag. Hovrätten för Västra Sverige påpekade att det sett från förvärvarens synpunkt kan bero på en slump om godtrosvörvärv sker. Avgörande blir inte hur stor aktsamhet förvärvaren har visat utan de omständigheter under vilka egendomen råkar ha kommit ur ägarens besittning.

Några remissinstanser, bl.a. hovrätten för Nedre Norrland, ansåg att den föreslagna huvudregeln om extinktion regelmässigt skulle leda till samma resultat som den förordade specialregeln om stöldgods.

Systemet med omkastad bevisbörda kritiserades bl.a. av riksåklagaren. Denne menade att bestämmelsen skulle få till följd att målsägandens anspråk ofta bifalles trots friande domslut i ansvarsdelen. Svea hovrätt framhöll att bevisregeln var alltför betungande för förvärvaren, eftersom denne måste spara bevisningen under oöverskådlig tid. Beviskravet borde i stället vara inriktat på ett konkret moment, t.ex. fångesmannens identitet. En bestämmelse som ålade förvärvaren att förete bevisning om vem han förvärvat egendomen från skulle medföra den fördelen att handeln med okända minskades och i någon mån eliminera nackdelarna av att stöldfallet inte utåt framstår som en tillräckligt avgränsad grupp, ansåg hovrätten.

Hovrätten för Västra Sverige var inne på en annan linje. I yttrandet framhölls att, om man ville modifiera extinktionsprincipen för att få till stånd en kompromiss med rättsuppfattningen i andra nordiska länder, detta möjligen skulle kunna ske genom att bevisbördan över hela linjen utan någon specialregel för stöldfallet lades på förvärvaren. En sådan bevis-skyldighet torde inte bli alltför betungande för denne.

Flera remissinstanser riktade också kritik mot att särregeln begränsats att gälla fall av stöld och rån. Man ansåg det särskilt anmärkningsvärt att t.ex. tillgrepp av fortskaffningsmedel och egenmäktigt förfarande undantagits. Riksåklagaren ansåg för sin del att bestämmelsen bort omfatta all egendom som åtkommit genom brott.

När det gällde särregeln vid äganderättsförbehåll förefaller känslorna inte ha varit lika laddade. Bestämmelsen försvarades av de flesta instanser. De ansåg att med hänsyn till det stora antal rättskonflikter som uppstår vid förvärv av sådant slag motiv förelåg att särreglera. Andra instanser, bl.a. Advokatsamfundet ansåg regeln överflödigt och framhöll att den allmänna godtrosregeln var tillräcklig för att det avsedda syftet skulle uppnås. Även riksåklagaren var inne på samma tankegångar.

Förslaget om att särskild undersökningsplikt som regel ej skulle gälla vid offentlig auktion och vid yrkesmässig försäljning (butiksköp) tillstyrktes i allmänhet.

När det gällde extinktionsregelns utformning anfördes smärre erinringar av en del remissinstanser. Dessa blir här inte föremål för diskussion. Hithörande problem behandlas dock i specialmotiveringen (kap. 11). Helt kort konstateras nu bara att de "centrala" kraven, besittning, tradition, och godtrosrekvisitets utformning vann remissinstansernas gillande.

Den föreslagna inskränkningen i lösningrätten godtogs av flertalet av remissinstanserna. Svea hovrätt ifrågasatte dock inskränkningens praktiska betydelse och Göta hovrätt ansåg att det knappast förelåg behov av inskränkning. Lagberedningen, liksom överåklagaren i Malmö, avstyrkte förslaget och framhöll att det borde finnas generell rätt till lösen. När det gällde principen för lösenbeloppets bestämmande godtog majoriteten utredningens förslag. Lagberedningen och överåklagaren i Malmö var även här av annan mening och förordade vederlagsprincipen. Även riksåklagaren ansåg att värdeprincipen i vissa fall kunde leda till mindre tillfredsställande resultat.

Utredningens förslag om preskriptionstid för anspråk på lösen tillstyrktes av flertalet remissinstanser. Flera av dessa menade dock att tiden (ett år) var alltför kort.

7.1.3 Lagrådsremissen (lagtexten, se bilaga nr 2)

Lagrådsremissen skiljer sig på en del punkter från såväl gällande rätt som förslaget i SOU 1965:14. I likhet med gällande rätt men till skillnad från SOU 1965:14 finns inga särregler för förvärvaren beträffande icke anförtrödd egendom och gods med äganderättsförbehåll. Extinktionsprincipen är huvudregel och tillämpas fullt ut på samma sätt vid alla godtrosvärv.

Anledningen till att lagrådsremissen fick detta innehåll berodde på reaktionerna i de övriga nordiska länderna över de där tidigare framlagda förslagen. Det visade sig nämligen hart när omöjligt att frångå vindikationsprincipen såvitt avsåg godtrosvärv av stulet gods (undantag dock för förvärv på offentlig auktion och vid butiksköp). För svensk del stod då valet mellan anslutning till nordisk rättslikhet och

fasthållande vid extinktionsprincipen. Den senare principen ansågs därvid böra ha företräde. Som motivering härför anfördes, att "ett undantag från extinktionsregelns tillämpning i fråga om stulet gods skulle minska de fördelar, särskilt från omsättningens synpunkt, som är förenade med denna princip¹. Förvärvaren har ju normalt inte någon möjlighet att förvissa sig om att egendomen inte är stulen. Han måste alltså räkna med att så kan vara fallet och att han då inte kan göra något godtrosvärv. Visserligen förringas dessa olägenheter i väsentlig grad om en undantagsregelns tillämpningsområde begränsas till överlåtelse vid sidan av den normala handeln. Även med en sådan begränsning kvarstår dock väsentliga invändningar". Vidare påpekades att godtrosvärv av stöldgods varit möjligt sedan lång tid och vunnit stadga samt att några praktiska olägenheter inte uppkommit genom att extinktionsprincipen tillämpats utan undantag. Eftersom en kompromiss inte var möjlig ansågs lämpligast att låta extinktionsprincipen gälla fullt ut även i det fallet egendomen frånhänts ägaren genom stöld eller rån.

Även särregeln beträffande fall med äganderättsförbehåll togs bort. Skälen var flera: A) avbetalningssäljaren är redan privilegierad - han har en säkerhetsrätt trots att han ej har saken i sin besittning och utan någon offentlig registrering. Avbetalningssäljarens gynnade position bör därför inte förstärkas genom att ett särskilt skydd erhålles mot att säkerhetsrätten utsläckes till följd av godtrosvärv. B) en bestämmelse måste för att täcka alla olikartade fall få en vag och allmän form. Det begränsar regelns användbarhet som hjälpmedel för bedömning i det enskilda fallet. C) en regel - även en vag - kan dock binda rättstillämpningen och minska möjligheterna till nyansering. Den kan härigenom leda till mindre tillfredsställande resultat i vissa situationer. D) det är svårt att formulera en sådan regel på lämpligt sätt.

I lagrådsremissen regleras även frågan om rätt till lösen. Förslaget lyder: "Den som på grund av annans godtrosvärv enligt 1 § förlorat rätt till egendom, som frånhänts honom genom stöld eller annat tillgreppsbrott, har rätt att mot lösen återfå egendomen från innehavaren."

Lösenrätten är alltså klart begränsad mot gällande rätt. Detta motiverades med att lösenrätten utövas sällan och att det kan ifrågasättas om det föreligger något praktiskt behov att behålla regler om lösenrätt. Särskilt gäller detta när det rör sig om förvärv av massproducerade varor. Då kan ägaren lätt gott-

göra sig förlusten genom att skaffa motsvarande vara på annat håll. I överensstämmelse med grunderna för exstinktionsprincipen borde därför inte någon lösningsrätt föreligga för ägaren i dessa situationer. Saken kan, menade man, ligga annorlunda till när det rör sig om affektionsgods. En lösningsrätt för sådana fall, som föreslogs av SOU 1965:14, har emellertid en del olägenheter. Det är svårt att objektivt fastställa om ett föremål har affektionsvärde eller inte. Tvister om så är fallet kan lätt uppkomma, ty även en förvärvare kan stundtals ha ett intresse av föremålet av samma slag om den ursprunglige ägaren. Av dessa skäl förordades inte heller att frågan skulle lösas i enlighet med förslaget i SOU 1965:14. Det framhölls att en oinskränkt exstinktionsprincip i vissa situationer kan leda till resultat som ter sig oacceptabla från allmän synpunkt. Så kan t.ex. vara fallet med föremål som har ett konstnärligt eller kulturhistoriskt värde. Men - fortsatte man - den praktiskt mest betydelsefulla situation då konst- eller kulturföremål kan komma i någon obehörigs besittning är då föremålet genom stöld eller annat tillgreppsbrott frånhänts ägaren. En regel om lösenrätt i fråga om stöldgods o.l. skulle därför i praktiken medföra i stort sett samma resultat som en regel om lösenrätt i fråga om värdefulla konst- och kulturföremål.

En annan fråga är hur lösenbeloppet skall beräknas. I gällande rätt är det oklart om detta skall ske efter värde- eller vederlagsprincipen. I SOU 1965:14 föreslogs att värdeprincipen skulle gälla. I lagrådsremissen är utgångspunkten att speciell hänsyn bör tas till ägarens intresse när egendomen har frånhänts honom genom stöld eller annat tillgreppsbrott och att det är ett allmänt intresse att samlingar av värdefulla konst- och kulturföremål i görligaste mån bevaras intakta. Ser man saken så har vederlagsprincipen enligt lagrådsremissen ett företräde framför värdeprincipen. Om värdeprincipen tillämpades skulle det inte sällan kunna inträffa att lösenbeloppet sattes så högt att det bleve omöjligt för ägaren att lösa föremålet. Det kan inte betraktas som oskäligt mot förvärvaren att denne får nöja sig med att hans kostnader ersättes. Det torde för de flesta te sig som naturligt att den bestulne inte skall behöva ersätta godtrosförvärvaren för utebliven vinst. Vederlagsprincipen har också den fördelen att det är relativt lätt att fastställa vilka kostnader förvärvaren haft, medan det kan vara svårare att bestämma godsets värde i den allmänna handeln.

Vederlagsprincipen blev således huvudregel i lagrådsremissen. Vissa modifieringar föreslogs beträffande gåvofall och fall där förvärv ägt rum genom arv, testamente eller bodelning. Förändringar i penningvärdet beaktades också genom en särskild regel. I rena undantagsfall ansågs lösen böra bestämmas efter värdeprincipen. Det gällde när godsets värde i den allmänna handeln är lägre vid lösentillfället än det vederlag som skall erläggas enligt de föreslagna reglerna.

Under hur lång tid kan anspråk på lösen framställas? Gällande rätt innebär, som tidigare påpekats, att lösningsrätt kan hävdas under obegränsad tid; någon preskriptionstid finns inte. Förslaget i SOU 1965:14 (se ovan) innehöll däremot preskriptionsregler.

I likhet med SOU 1965:14 innehöll också lagrådsremissen förslag till preskriptionsregler. Goda skäl ansågs tala för att anspråk på att återfå egendom skall preskriberas, ifall ägaren håller sig passiv trots att han vet vem som innehar egendomen. Samma argument gäller om ägaren borde ha skaffat sig kännedom om vem som innehar egendomen. Får ägaren misstankar om var egendomen kan finnas bör han vidtaga åtgärder för att spåra dem. I konsekvens med det nu sagda föreslogs en preciserad och kort preskriptionstid om tre månader. Denna preskriptionsregel kompletterades med en annan regel som skulle gälla fall då ägaren inte fått eller rimligen kunnat skaffa sig kännedom om var egendomen fanns. Viss tveksamhet uttalades emot en sådan regel, eftersom den kan motverka att föremål av konstnärligt eller kulturhistoriskt värde återställs till ägaren. Å andra sidan framhölls att en till tiden obegränsad lösningsrätt kan te sig obillig mot godtroshärvärvaren. Även andra praktiska olägenheter kan uppstå. Ersättningskrav i flera olika led i en fångeskedja kan uppkomma. I remissen stannade man slutligen för att föreslå en tidsbegränsad lösningsrätt av innebörd att anspråk på lösen skall framställas inom tjugo år från det egendomen frånhändes ägaren.

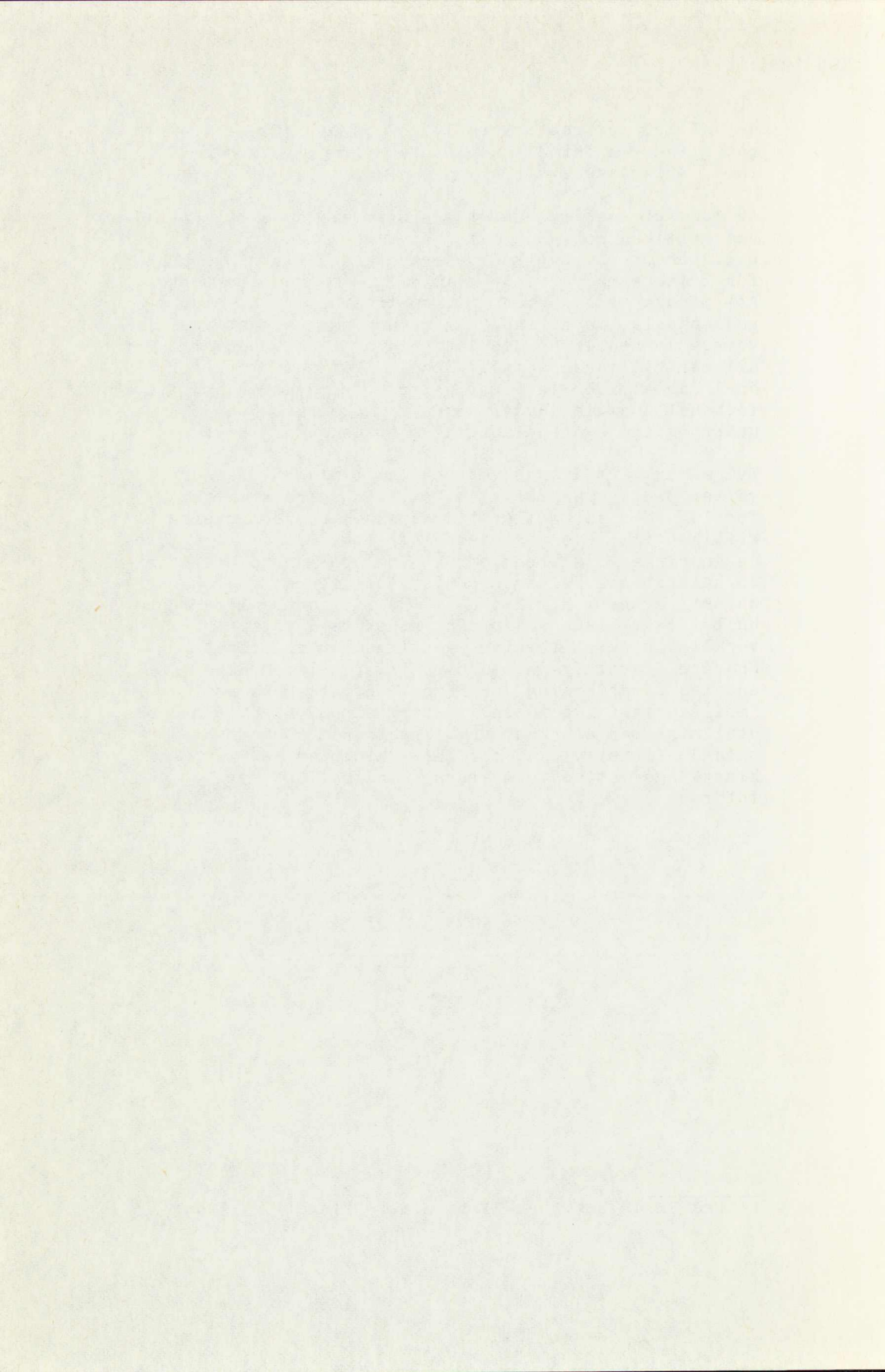
7.1.4 Kritiken av nuvarande ordning

Som vi tidigare konstaterat (se avsnitt 3.5) har det på 1970-talet gång efter annan riktats kritik mot den nuvarande ordningen. Det båtar föga att spekulera över om så skulle varit fallet om kompromissförslaget i SOU 1965:14, närmast tillsynes "framfört under galgen", hade genomförts. Vad man däremot kan fastslå är att kritiken därefter otvetydigt varit inriktad på en enda sak, nämligen förvärv i god tro av stöldgods o.l. När

det gäller godtrosförvärv av anförtrott gods kan några påtagliga missförhållanden inte spåras, i vart fall inte i riksdagsdebatten.

Av redogörelsen i avsnitt 3.5 framgår närmare i detalj vad kritiken mot godtrosförvärven rörande stöldgods o.l. går ut på. Här konstateras bara att utgångspunkten för kritikerna varit de kriminalpolitiska aspekterna. Att minska möjligheten till godtrosförvärv av stulet gods skulle, menar man, kunna vara om inte det mest verksamma medlet så dock ett bidrag i bekämpandet av en alltmer tilltagande stöld- och häleribrottslighet. Det är i dag alltför lätt att under åberopande av god tro få behålla stulet gods, anser kritikerrösterna. Den ursprunglige ägarens ställning borde därför stärkas.

Två saker förtjänar nu att hållas i minnet. Den ena gäller tidpunkten för kritiken, den andra kritikernas förslag. När det gäller tidsaspekten bör observeras att kritiken till övervägande del är framförd i tiden före de ändringar i skärpande riktning som gjorts beträffande häleribestämmelserna och stöldgodslagen (se närmare härom i avsnitt 5.2.2 och 5.2.3). När det gäller innehållet i kritikernas förslag konstateras att någon verkligt konkret lösning egentligen inte föreslås. Snarare är det fråga om anvisningar eller önskemål om en viss färdriktning som gives. Det uttrycks som "modifieringar i extinktionsprincipen", "rätte ägarens ställning bör stärkas" osv. Inget enda konkret uttalande finns, vilket förtjänar att understrykas, som klart anger att en oinskränkt vindikationsrätt bör införas.

Det har under utredningsarbetet - av skäl som tidigare framgått - varit naturligt att lägga tyngdpunkten vid de förvärv som gäller icke anförtrodd egendom, det så kallade "stöldfallet". Mot bakgrund av den kritik som riktats mot nuvarande ordning har det också varit nödvändigt att göra en jämförande studie av främmande länders rättsordningar. En sådan studie - relativt grundlig - har presenterats i det föregående (se kap. 6). För att få en uppfattning om hur gällande regler upplevs och hur de fungerar i praktiken har vi utbett oss om synpunkter och förslag från åtskilliga (26) polis- och åklagarmyndigheter. Även från andra myndigheter (konsumentverket och riksskatteverket) har synpunkter inhämtats, liksom från en av våra större varuförmedlingar, AB Prylbanken Varuförmedling. Överläggningar har vidare ägt rum med Förmögenhetsbrottsutredningen (Ju 1976:04).

Härutöver har nordiskt samråd skett i Köpenhamn och Helsingfors med företrädare för justitiedepartementen i Danmark och Finland samt i Oslo med den norska utredningsmannen, professorn T. Falkanger och professorn i straffrätt vid Oslo universitet J. Andenaes. I Oslo har också överläggningar ägt rum med Norges Bilbransjeförbund.

8.1 Förfrågningar i Sverige

De åklagar- och polismyndigheter som tillfrågats om sin syn på godtrosvörvärven är alla ense om behovet av lagreglering. Huvuddelen anser vidare att extinktionsprincipen alltjämt skall vara utgångspunkten vid en sådan reglering.

När det gäller vår huvudfråga, godtrosvörvärv av stöldgods o.l., menar ett par myndigheter att den nuvarande ordningen är tillfyllest, 7 myndigheter, varav 5 polismyndigheter, att oinskränkt vindiktationsrätt bör införas för A, medan resterande myndigheter ansluter sig till det tredje av oss skisserade alternativet, nämligen extinktionsprincipen med omkastad bevisbörda.

De som förordar enbart en kodifiering av gällande rätt menar bl.a. att häleriproblem i landet bör lösas genom insatser inom kriminallagstiftningens område. Vissa

sakrättsliga korrigeringar kan visserligen bidra till en förbättring men torde inte ha någon avgörande betydelse för problemet i stort.

De som anser att oinskränkt vindikation bör införas vid förvärv av stöldgods o.d. har som utgångspunkt att brottsbekämpningen måste sättas före intresset av att skydda godtroende tredje man. Utifrån denna inställning framförs sedan vissa skäl för en oinskränkt vindikationsregel. Man menar att exstinktionsprincipen medför en mindre riskfylld avsättning av gods som frånhänts genom brott. Detta är oacceptabelt från brottsbekämpningssynpunkt. En vindikationsregel skulle göra det lättare att få stopp på häleriet; gemene man skulle undvika "köp på gatan av okänd". Principen om exstinktion vid stöldfallet har också dålig förankring i det allmänna rättsmedvetandet. En vindikationsregel är vidare tilltalande ur effektivitetssynpunkt. Den är enkel och underlättar polisarbetet. Samtidigt nås också nordisk rättslikhet på området.

En klar majoritet anser att exstinktionsprincip med omkastad bevisbörda är det alternativ som bör föredras. Exstinktionsprincipen motiveras av hänsynen till den allmänna omsättningen. De nuvarande reglerna fungerar i stort sett tillfredsställande. Någon grund för att en hälares verksamhet underlättas genom exstinktionsprincipen torde inte finnas. Det bör inte ske alltför stort våld på gällande regler. En vindikationsrätt skulle medföra alltför stora nackdelar. Norge måste anses ha drivit inskränkningen i exstinktionsprincipen något längre än vad som kan anses fullt tillfredsställande ur rättssäkerhetssynpunkt. Exstinktionsprincipen har i Sverige en stark förankring i traditionen och principen bör inte överges utan tungt vägande skäl. En nordisk likformighet får inte bli ett självändamål.

Införandet av en bevisbörderegul betraktas som positivt. En sådan regel bidrar till att skärpa uppmärksamheten hos förvärvaren. Denne kommer att göra en noggrannare undersökning av den sak han ämnar köpa. Regeln torde också underlätta för ägaren att återfå sitt gods. Avsättningen av stöldgods kan försvåras. I praktiken kan en ägare i dag ha svårigheter att bevisa ond tro hos förvärvaren. Denne kan alltför lätt klara sig genom att påstå god tro. En bevisbörderegul där förvärvaren i stället får visa sin goda tro sätter ägaren i en något gynnsammare position.

Även andra myndigheter ställer sig negativa till att införa en oinskränkt vindikationsregel vid förvärv av stöldgods o.l. Riksskatteverket (RSV), som i frågan inhämtat yttrande från kronofogdemyndigheterna i landets fyra största kommuner, anför bl.a. i yttrande till utredningen:

Kronofogdemyndigheten (KFM) kan numera ofta välja mellan att sälja utmätt egendom på auktion eller under hand (9:1 och 9 Utsökningsbalken, UB, 1981:774). Vad gäller möjligheterna till godtrosförvärv bör samma regler gälla vilkendera försäljningsform som än används.

1. Såvitt är RSV bekant har den nuvarande ordningen på det diskuterade rättsområdet inte vållat några komplikationer. Det torde således vara sällsynt att det över huvud taget görs gällande att stöldgods o.l. skulle ha sålts i exekutiv ordning. Följaktligen lär det heller knappast ha förekommit att rätt ägare skulle gjort gällande rätt att mot lösen få ut egendomen av inroparen. Att några problem inte uppstått torde bl.a. bero på att sakägarna som regel fått reda på utmätningen i tid och frågorna blivit klarlagda under besvärstiden och i vart fall före försäljningen. Både försäljningsförfarandet - offentlig auktion eller underhandsförsäljning genom myndighets försorg - och det förhållandet att uppgifter om inroparen normalt inte antecknas hos KFM efter försäljning på auktion talar för att man bör eftersträva att verkställda försäljningar blir bestående.

2. Enligt RSVs uppfattning skulle en regel om oinskränkt vindikation beträffande stöldgods o.l. visserligen bli tillämplig endast i mycket begränsat antal fall i samband med exekutiv försäljning av lös egendom. Emellertid skulle redan existensen av en sådan regel kunna uppfattas som en osäkerhetsfaktor av spekulanterna. Detta skulle kunna generellt påverka priserna, vilket vore beklagligt eftersom utmätning som sådan redan i dag ofta innebär en värdeförstöring.

3. Inget tyder på att stöldgods skulle utmätas och ännu mindre säljas i nämnvärd utsträckning. Där-
emot händer det att vara som sålts på kredit med återtagandeförbehåll blir utmätt utan att KFM har vetskap om förhållandet. Säljaren lär dock oftast få kännedom om utmätningen före försäljningen och kan anföra besvär över utmätningen eller på annat sätt bevaka sin rätt. De nu ifrågasatta

ändringarna beträffande godtrosförvärv torde emellertid inte planeras inverka på denna situation eftersom säljarens rätt inte kränkts genom stöld e.l.

Sammanfattningsvis anser RSV att de ifrågasatta ändringarna av möjligheten till godtrosförvärv skulle vara till nackdel vid försäljning av utmätt egendom.

Exekutiv försäljning skall ge köparen samma rätt som frivillig försäljning (14 kap. 1 § UB). Om det - t.ex. i brottsbekämpningens eller i den nordiska enhetlighetens intresse - lagstiftas om oinskränkt vindikationsrätt beträffande stöldgods m.m., bör särskilda bestämmelser ges beträffande exekutiv försäljning. Detta föranleds av att någon undersökningsplikt inte kan åläggas köparen när vara säljs exekutivt. Eftersom rätte ägarens möjlighet att utan lösen få ut varan skulle medföra konsekvenser för det exekutiva förfarandet bör mycket kort preskriptionstid föreskrivas för dessa fall. Det bör vidare regleras särskilt vad som skall gälla om inoparen måste lämna varan ifrån sig utan lösen (jfr 14 kap. 4 § UB).

Konsumentverkets styrelse, som i andra sammanhang yttrat sig i frågan om godtrosförvärv (Brå:s PM 1978:1 och skrothandelsutredningens betänkande Ds H 1978:5), har därvid bl.a. uttalat att verket inte har några erinringar mot att rättsläget klarläggs genom lagreglering och att lagstiftningen bör bygga på exstinktionsprincipen.

I yttrandet till utredningen vidhåller verket denna inställning och utgår från att det knappast kan anses motiverat att frångå exstinktionsprincipen som huvudregel. Däremot, menar verket, kan det finnas skäl att anlägga en differentierad syn på vilka krav som skall ställas på förvärvaren i olika fall av godtrosförvärv. Avgörande betydelse bör tillmätas förhållandet om förvärvaren eller den från vilken förvärvet görs är näringsidkare. Verket fortsätter:

Större krav bör kunna ställas på en näringsidkare som i sin näringsverksamhet förvärvar egendom som orättmätigt frånhänts den rätte ägaren, än på en privatperson som förvärvar egendomen för enskilt bruk. Särskilt gäller detta om förvärvet görs från en privatperson. Det är i sådant fall rimligt att ålägga näringsidkaren en långtgående undersök-

ningsplikt. Även en omkastad bevisbörda i förhållande till vad som gäller i dag kan vara motiverad.

Är förvärvaren en privatperson och sker förvärvet från annan privatperson bör köparen ha den ofta långtgående undersökningsplikt som i dag får anses vara gällande. Sker förvärvet däremot från en näringsidkare som erbjuder egendomen i sin näringsverksamhet bör ingen mer långtgående undersökningsplikt normalt åläggas konsumenten. Den enskilde bör kunna utgå ifrån att varor som erbjuds i den reguljära handeln är rättmätigt åtkomna.

Med förvärv i den reguljära handeln bör jämföras förvärv som förmedlats av en näringsidkare på sådant sätt att denne kan anses ha ett ansvar för kontrollen av den förmedlade egendomen. Så är fallet vid auktioner och marknader organiserade av auktionsföretag och liknande. Däremot bör förvärv mellan privatpersoner där parterna sammanförts genom annons eller yrkesmässig förmedling inte bedömas annorlunda än övriga förvärv mellan privatpersoner.

En skärpning av kraven på godtrostförvärv i näringsverksamhet torde innebära en ökad möjlighet för den rätte ägaren att återfå egendomen utan lösen. I övrigt torde rätte ägarens intresse att återfå egendomen tillgodoses genom lösningsrätten. Allmänt sett har den som är ägare till viss egendom större möjligheter att skydda sig mot förlust än den som gör ett förvärv och tvingas lämna ut egendomen utan lösen.

En särbehandling av egendom med affektionsvärde som frånhänts ägaren genom brott, kan vid första påseende förefalla tilltalande. Men även i dessa fall erbjuder lösningsrätten en möjlighet att återfå egendomen. Härtill kommer att det torde vara svårt att skapa regler som på ett objektivt sätt särskiljer egendom som skall anses ha ett affektionsvärde. En särbehandling av dessa fall finner Konsumentverket därför tveksam.

AB Prylbanken Varuförmedling i Stockholm ställer sig i yttrande till utredningen avvisande till regler om oinskränkt vindikationsrätt.

Prylbanken förmedlar varor mellan säljare och köpare i ett auktionssystem som är upplagt på dator. Företaget tar emot allt slags gods från högklassiga antikviteter

till husgeråd. Säljarna representeras av institutioner, banker, advokater, Allmänna Arvsfonden, kronofogdar, företag och den breda allmänheten. Mellan 40 000 och 50 000 föremål byter årligen ägare genom Prylbanken. Årsomsättningen är 10-12 miljoner kronor och Prylbanken besöks av 3 000-5 000 personer per auktion. Varje auktion annonseras i dagspressen ofta med uppräknig av värdefulla föremål. Till kvalitétsauktionen utges en katalog.

När det gäller problematiken med godtrosförvärv av stulna saker anför Prylbanken:

Frågan om godtrosförvärv har några gånger aktualiserats i Prylbanken. Först måste man dock definiera vad som menas med en stulen vara. Enligt vårt sätt att se det måste ett föremål vara åtkommet utan ägarens medgivande, vara anmält till polisen och vara dokumenterat med t.ex. tillverkningsnummer, fotografi, egen märkning el.dyl. för att betraktas som stulet.

Det förekommer alltför ofta, att personer tror sig känna igen föremål, som visas på Prylbanken men att vid en närmare undersökning det var en "nästan likadan".

Vår erfarenhet är att människor har en benägenhet att inte polisanmäla inbrott och stölder av rädsla för myndigheter. Därför ställer vi som krav att vara skall vara polisanmäld för att den skall kunna tas ur visningen och återställas via polisen till den rätte ägaren. Den rätte ägaren kan ju t.ex. vara ett försäkringsbolag, som ersatt sin försäkringstagare för stölden. Någon gång har det förekommit att någon stulit en sak från familjen och polisanmälan av denna anledning icke gjorts. I dylika fall får polisen göra en utredning.

En person, som finner en misstänkt stulen vara på visningen, kan direkt göra polisanmälan, vilket resulterar i att vi tar ut varan ur auktionen och låter polisen undersöka säljarens åtkomst av den aktuella varan.

Genom mångårigt samarbete med kriminalpolisens godsrotel har samtliga fall av misstänkt stöldgods på Prylbanken klarats upp och i några fall stulna objekt blivit återbördade till sin rätta ägare.

Den ovan rutinmässiga kontrollen av inkommande gods till Prylbanken gör att vi anser att en köpare, som förvärvat en vara från Prylbanken, måste i oinskränkt bemärkelse anses ha förvärvat varan i god tro. Även om den i efterhand upptäcks vara stulen, måste han ha rätt att behålla varan.

Om upptäckten görs efter det att auktionsresultatet publicerats, kan säljaren endast avkräva det från Prylbanken redovisade beloppet. Ett auktionsföretag kan inte ikläda sig rollen att vara utredare om en vara är stulen eller i god tro förvärvad av tredje man. Inte heller kan varor lämnas ut till någon, som påstår sig fått en vara stulen utan att polismyndigheten blandas in.

Det är av synnerlig vikt att köpare hos etablerade auktionsföretag förvärvat varor i god tro. Det kan inte krävas, att någon rimligen bort inse att varan, som han förvärvat, kunde vara stulen. Även om förhållandet mellan konditionen på varan och priset är synnerligen gynnsamt, skall ansvaret inte kunna läggas på köparen.

När Prylbanken åtager sig ett uppdrag att sälja en viss vara, måste detta också anses ha skett i god tro från Prylbankens sida.

Det kan inte krävas, att Prylbanken i varje enskilt fall skall begära att säljaren styrker åtkomsten av varan. Detta skulle i så fall omöjliggöra praktiskt taget all försäljning av ärligt åtkomna begagnade varor, då allmänheten oftast ej sparar kvitton och då varorna många gånger är äldre. När det gäller t.ex. försäljning av dödsbon kan det vara omöjligt att styrka åtkomsten.

Inte heller för det fall när någon önskar sälja en vara, som han besitter genom avbetalningskontrakt, leasing, kontokort el.dyl. kan ett auktionsföretag - om ej särskild misstänkte uppstår - avkrävas att utreda huvuvida säljaren till fulla äger varan eller ej p.g.a. andra rättsförhållanden, som säljaren ingått. Detta är en svaghet när det gäller att minska möjligheterna för någon att försälja icke ägd egendom. För Prylbankens vidkommande är dock denna varutyp mycket sällan förekommande.

En passus i försäljningsbestämmelser, där säljaren skall garantera att samtliga varor är hans tillhörigheter, torde vara ett slag i luften mot en person, som är ute i brottsliga avsikter.

Dock är vi på Prylbanken medvetna om att t.ex. Televerkets telefoner, rullstolar, sjuksängar m.m. som ägs av landstinget, böcker som tillhör Stadsbiblioteken etc., inte får försäljas. Dessa artiklar får resp. institutioner efter telefonsamtal återhämta hos oss.

Vi har även speciella regler när det gäller skjutvapen, ammunition, stiletter, batonger m.m.

Något straffansvar eller annan rättsföljd kan alltså enligt vår mening inte läggas på vare sig köpare eller auktionsföretag så länge vi följer den rutin vi ovan redogjort för.

- Låt oss kort utveckla resonemanget om godtroshet inom auktionsbranschen.

På vanliga ambulerande s.k. bondauktioner förekommer det ofta inslag av stöldgods. Det förekommer sällan eller aldrig kvitton på inköpta varor och auktionisten eller hans firma är ofta okänd för köparen. Under sådana omständigheter måste större krav ställas på köparen beträffande hans insikt om varornas möjlighet att vara stöldgods.

Ett exempel: En auktion annonseras ut i ortspressen där dödsboet efter hemmansägare A skall försäljas på offentliga auktioner. På visningen finns, bland det övriga enkla bohaget, Kinamattor, bilstereo, färg-TV, kameror, en minkpäls etc. etc.

Här uppstår självklart frågan om god tro verkligen förelegat hos köparen, men gränsdragningen kan vara svår. Hade den avlidne verkligen en färg-TV och var minkpälsen hans hustrus?

I ett sådant här fall måste köparen avkräva auktionisten ett tryckt firmakvitto med belopp och varubeskrivning för att ha ansetts handla i god tro.

Den stora mängden stöldgods förs, enligt vår mening, ut på marknaden via dagstidningarnas "pryltorg", radannonser och genom annonsorganet "Gula Tidningen". Här får säljare och köpare en direktkontakt och det händer att säljaren kommer till köparens bostad och direkt byter föremål mot kontanter utan något kvitto. Här kan frågan om häleri

hopkopplad med godtros-frågan också aktualiseras. Har köparen anledning att förmoda att allt inte står rätt till och dessutom ej ber om kvitto som legitimerar säljaren, torde god tro knappast föreligga. Även om man fått kontakt via en annons i en i och för sig välrenommerad tidning. Situationer som denna torde dessvärre vara mycket svåra att kontrollera för samhället och ett ytterst fåtal transaktioner av denna typ upptäcks.

Sammanfattningsvis konstaterar Prylbanken för sin del, att de nuvarande reglerna - vilka medger godtrosvörvär av saker inköpta på auktion - är djupt förankrade i rättsmedvetandet. För att komma åt problemet att stöldgods säljs på auktion fordras en hårdare etableringskontroll av auktionister. Enligt nuvarande lagregler kan vem som helst utlysa en offentlig auktion utan att något tillstånd fordras.

8.2 Förfrågningar i Norden

I enlighet med utredningens direktiv har nordiskt samråd ägt rum. En redogörelse för gällande rätt i Danmark, Finland och Norge återfinns i kap. 6. Några ytterligare kommentarer kring rättsläget kan dock vara på sin plats.

Norge

Lagstiftningen är relativt ny. Några missförhållanden har ej kommit till uttryck. Lagregleringen fungerar och ändringar av större principiell natur kan inte förväntas. Några påpekanden angående lagbestämmelserna kan dock göras.

I det norska justitiedepartementets förslag (Vedlegg 3) fanns en regel som medgav exstinktion av stöldgods o.l. om a) saken såldes på offentlig auktion eller b) om saken var ny och obegagnad och såldes av en yrkessäljare med fast förrättningsställe eller under därmed likställda förhållanden. I den slutliga lagtexten föll emellertid dessa regler bort av skäl som är oklara. Bestämmelserna om offentlig auktion återfinns därför alltjämt i Lag 13.8.1915 nr 7 om tvangsfallbyrdelse, § 212. Beträffande anförtrött gods medges, som tidigare nämnts, rätt till exstinktion, medan däremot stöldgods ej kan godtrosvörvärvas.

Någon försäkring mot vindikationsförlust existerar inte. Frågan har aldrig ansetts vara av central betydelse och diskuterades heller inte i någon större utsträckning vid genomförandet av lagstiftningen.

Precis som i Sverige utbjuds i annonser en mängd lösa saker. Förmodligen omsätts därvid en hel del stulna saker. Något effektivt medel att förhindra detta finns inte. Vindikationsreglerna blir här ett slag i luften, eftersom det är stora svårigheter att spåra godset.

I frågan om en vindikationsregel vore ett lämpligt och effektivt kriminalpolitiskt medel ställde man sig även i Norge - vilket förtjänar att understrykas - tveksam. Visserligen föreslogs och beslutades en sådan regel men detta hängde enligt våra sagesmän främst samman med rättstraditionen och kanske lagtekniska skäl. Som medel mot att komma åt häleriet ansågs det endast vara ett marginellt instrument och alls icke något tungt argument. Stöldgodset är alltför svårt att spåra. En regel med omkastad bevisbörda skulle lika väl gå för sig, även om man i Norge för sin del lagtekniskt föredrog den rakare regeln om vindikation.

Danmark

I Danmark förklarade man sig nöjd med nuvarande ordning. En övergång från det vindikationsvänliga Danmark till den i övriga Norden gällande exstinktionsprincipen kan således inte förväntas. Den enda nu synbara möjligheten torde vara att Danmark via påverkan från den gemensamma marknaden (EG) beslutar om en reformering.

Finland

I Finland är man däremot beredd att diskutera nya godtrosregler. Man ansåg det olyckligt att, på sätt som nu sker, straffrättsliga bestämmelser skall få påverka civilrättsliga spørsmål. Ett utvidgat stöldbegrepp - vilket diskuteras i den pågående strafflagsrevisionen - utgör också ett skäl för en omprövning av godtrosreglerna. En utvidgning för nämligen med sig vindikation i ett ökat antal situationer, något som anses vara mindre bra.

Finland har sedermera fört upp frågan om godtrosvärvsregler på dagordningen. Någon utredning har ännu ej satts i gång utan har man förklarat sig vilja avvakta resultatet av den svenska översynen.

9 VALET MELLAN EXSTINKTION OCH VINDIKATION
ARGUMENT FÖR OCH EMOT

9.1 Inledning

Man kan ha olika åsikter om hur intressekollisionen mellan ägaren (A) och tredje man (C) skall lösas. Se på fallet med stulet gods!

Riksdagsledamoten Carlén i andra kammaren år 1873:
"Om jag tänker på den ganska rika och sorgliga erfarenhet jag har från Stockholmstrakten, där det är mycket lätt för tjufvarne både inom staden och dess omnejd att, sedan de begått stölden, resa in till Stockholm och sälja den stulna varan, emedan knappast någon af den stora menigheten nekar att köpa då lagens tillämpning är sådan, att domaren icke anser sig kunna ålägga någon att utan lösen afträda hvad han i god tro köpt, så finner jag i den nuvarande lagens tolkning en af de förnämsta orsakerna till den stora mängden av tjufköpare; funnos icke dessa, så skulle stölderna vara mycket färre och rättssäkerheten större."

Citatet ger uttryck för den uppfattningen att om kampen mellan A och C avgöres till förmån för den bestulne A kommer stölden och häleribrott att minska. Nyckeln till en sådan lösning skulle vara att införa en oinskränkt vindikationsrätt för A.

Riksdagsledamoten herr Bengtsson i Landskrona 101 år senare, år 1974: "I vårt land liksom annorstädes förekommer ett icke ringa antal småstölden. Det som tillgripes är varor av det mest varierande slag. Mycket av detta stöldgods försäljes sedan och pengarna användes ofta för inköp av sprit och narkotika. Vid domstolsförhandlingar förekommer ofta att de tillgripna varorna försålts på gatan och då till belopp som vida understiger varans verkliga värde. Säljaren bedyrar givetvis i sådana fall alltid att han är den rättmätige ägaren till den vara han önskar sälja och att anledningen till försäljningen är ett akut uppkommet behov av kontanter.

Den som inlåter sig i sådana affärer på gatan borde förstå att den vara som utbjuds inte är förvärvat på hederligt sätt. Det är därför föga tilltalande när man i lag och rättspraxis hävdar att den som förvärvat ett föremål i god tro är

skyddad i sitt förvärv och inte behöver avstå varan till den rätte ägaren med mindre denne betalar lösen."

Motionen utmynnar i ett krav på att gällande rätt skall ändras på det sätt att godtrosvärv inte skall kunna hävdas i fall där stöldgods köps på ett ställe där handel av detta slag inte vanligen förekommer.

Däremot, säger motionären, skall förvärv av stöldgods i den reguljära handeln anses ha skett i god tro och något förverkande inte förekomma (en lösning som för tankarna till Frankrike, Schweiz m.fl. stater, se kap. 6).

Men man kan se saken utifrån ett annat synsätt också.

Polisstyrelsen i Luleå år 1982: "Tillgreppsbrottsligheten i vårt land är i dag ett stort problem för samhället. Den kan försvåras mer eller mindre genom olika insatser från samhällets sida. Ett sätt att minska intresset för tillgreppsbrott är givetvis att göra avsättningsmöjligheterna för stöldgods så små som möjligt. Det skulle här naturligtvis vara frestande att fastna för principen att "stöldgods är alltid stöldgods och skall återgå till ursprunglige ägaren".

En sådan princip skulle emellertid innebära något helt nytt för de rättsliga principer som tillämpats i vårt land under mycket lång tid. Även om ett sådant system skulle gagna målsägande vid tillgreppsbrott och göra resultatet av brotten mindre gynnsamma skulle det nog i alltför många fall te sig som alltför stötande för svenskt rättsmedvetande. När en ägare till en lös sak blir frånstulen den, har den egentliga skadan redan uppkommit. Olika faktorer kan sedan ge olika påverkan så att skadan kvarstannar på den frånstulne eller övervältras på någon annan - tredje man. Undantag gäller naturligtvis när brottslingen kan avslöjas och att skadan på grund av denna situation kan repareras genom förhoppningsvis återlämnande av det stulna.

De flesta transaktioner som görs i vårt land är trots allt lagliga. Det måste finnas normala förutsättningar för att ingångna avtal skall kunna hålla. Oinskränkt vindikationsrätt skulle enligt polisstyrelsens uppfattning ge en alltför stor otrygghet i det dagliga svenska affärlivet. Skadan av brottet har inte eliminerats. Den har bara

övervältrats på en kanske många gånger helt oskyldig tredje man."

Vilket är det riktiga synsättet? På den frågan finns, som redan antytts i kap. 2, inget givet svar. Vid valet av princip har man att ta hänsyn till en rad omständigheter. Olika intressen gör sig gällande. Fungerar principen kriminalpolitiskt tillfredsställande, motverkar eller främjar den omsättningsintresset? Avgörande för valet blir till syvende og sidst de olika argumentens styrka vid själva valsituationen. Hur tyngden i argumenten värderas är en sak som kan växla alltefter tidskedan, uppfattningar och sociala behov.

Det är således föga uppseendeväckande att utgångspunkten för konfliktlösningen varierar från rättssystem till rättssystem. Av kapitel 6 framgår att exstinktion bildar utgångspunkt i bl.a. Sverige, Finland och numera även Norge medan utgångspunkten i Danmark är vindikation. Bland länderna i Europa där huvudprincipen är exstinktion märks t.ex. Tyskland, Frankrike, Österrike och Schweiz. I Portugal åter är utgångspunkten vindikation. England intar på det sättet en särställning att regler om exstinktion och vindikation inte förs till sakrätten i juridisk mening. Frågor av detta slag behandlas i stället såsom en del av skadeståndsrättsliga regler.

Vikten av att renodlat hålla sig till ena eller andra principen bör emellertid inte betonas alltför mycket. Det är möjligt, för att inte säga troligt, att valet av huvudprincip egentligen inte spelar någon avgörande roll. I praktiken förekommer knappast att någondera av principerna tillämpas utan undantag. Ser man till de länder som har exstinktionsprincipen som utgångspunkt, finner man att denna princip inte sällan är förenad med i lag stadgade undantag. I exempelvis Tyskland, Finland och Norge finns viktiga undantag vid förvärv av stöldgods m.m. i god tro, undantag till förmån för vindikation. Till skillnad från dessa länder finns i Sverige inget sådant i lag stadgat undantag. Hos oss modifieras den renodlade exstinktionsprincipen på annat sätt till förmån för den ursprunglige ägaren. A:s rätt till lösen (som kan utläsas som en inskränkt vindikationsrätt) är ett sådant exempel. Även andra åtgärder kan bidra till att skapa en bättre position för den ursprunglige ägaren. Om man t.ex., såsom skett i rättspraxis, uppställer långtgående krav på undersökningsplikt minskas möjligheten för C att göra godtrosvärv. I länder som tillämpar principen om vindikation finner man å andra sidan flera undantag till förmån för exstinktion. Sådana finns t.ex. i Danmark och i USA.

Genom att förse principerna med undantag, antingen direkt i lag eller genom utveckling i rättspraxis, kan dessa i mer eller mindre hög grad modifieras. Frågan om vilken princip som bildar utgångspunkten för godtrosvärv behöver därför inte få någon avgörande betydelse. Genom att skapa undantag från huvudprincipen kan man i det konkreta fallet komma till samma resultat oavsett vilken princip som anges såsom huvudregel. Undantaget blir med andra ord ett medel för att åstadkomma en viss önskad rättspolitisk effekt.

Vilken princip bör vara huvudprincip? Vad talar för exstinktion och vad talar för vindikation? I den följande översikten sker en genomgång av de argument som från allmän synpunkt vanligen anförs för och emot en exstinktions- eller vindikationsregel.

9.2 Argumenten¹

1. Man bör inte lägga någon avgörande vikt på vem som efter ett formellt betraktelsesätt av äganderätten kan anses som ägare. Utgångspunkten bör i stället vara att man har att göra med rättskonflikter där båda parternas krav kan synas lika rättmätiga utifrån ett allmänt betraktelsesätt om en rimlig och skyddsvärd position. Då finner man att det inte föreligger tillräcklig anledning att föredraga den ena principen framför den andra. Vid betraktandet av den rätte ägarens (A:s) och den godtroende förvärvarens (C:s) anspråk framstår dessa som ungefär likvärdiga. Båda kan anses "utan skuld" till den uppkomna situationen. A har obehörigen blivit av med sin sak. C har litat på att B var ägaren till saken. C:s innehav framstår objektivt sett som ett rättmätigt tillstånd, en omständighet som talar emot vindikation.

"Man har å gjøre med en konfliktsituasjon hvor det er to parter: den opprinnelige eier som normalt frivillig har gitt fra seg tingen, og den som har kjøpt tingen i den aktsomme god tro at selgeren var riktig eier. Begge partene må sies å ha en besyttelseverdige interesse i tingen. Den førstnevnte vil ønske tingen tilbake etter å ha savnet den i kortere eller lengre tid. Den sistnevnte vil finne det rimelig å få beholde den ting han sitter med og har betalt og inrettet seg som eier av, og kanskje har hatt påkostninger på." (Statsrådet Inger Louise Valle, i norska odelstinget den 18 maj 1978, Sak nr 7.)

2. I de fall exstinktionsregeln upprätthålles brukar denna traditionellt motiveras med en hänvisning till den allmänna omsättningens intressen. Vad man menar är att omsättningens säkerhet och framväxt bäst tryggas genom att den som förvärvar en sak skall vara säker på att kunna behålla den. Alldeles särskilt gäller detta om förvärvet sker under former som normalt utgör stöd för överlåtarens behörighet. Härtill kommer att reglerna om exstinktion innebär ett skydd för konsumenten som ofta har små möjligheter att undersöka avhändarens åtkomst närmare.

"Det er for oss et riktig og sunt prinsipp att en på denne måten har lagt risikoen for økonomisk tap på den part som har størst adgang til valg og til å kontrollere avhøderen." (Gunn Vidgis Olsen-Hagen, i norske odelstinget den 18 maj 1978, sak nr 7.)

3. Omsättningsintresset talar emellertid inte entydigt till förmån för exstinktionsprincipen. Även den rätte ägaren kan nämligen anses representera ett inte oväsentligt omsättningsintresse. Det är för omsättningen också viktigt att egendom kan lämnas som lån, avbetalningsgods, pant och i deposition, utan att ägaren riskerar att bli av med godset. Ett värn för detta intresse skulle bäst tillgodoses genom en regel om oinskränkt vindikation.

4. Till fördel för vindikationsprincipen kan vissa kriminalpolitiska skäl anföras. Mängden av obehöriga förvärv minskar genom att förvärvaren blir mer aktsam när han väljer vad han köper och av vem han köper. Detta gäller särskilt när det rör sig om omsättning vid sidan av vanlig butikshandel eller handel på gator och torg. Risken att senare bli av med saken verkar här avhållande. Det skulle kunna få den konsekvensen att stulna saker inte lika lätt kunde avsättas till exempelvis hälare. Dessa skulle ju i enlighet med reglerna om vindikation riskera att bli av med det förvärvade. Gäller däremot exstinktionsregeln har en hälare goda utsikter att få behålla godset i kraft av reglerna om god tro, vilka kan visa sig svåra att motbevisa. En regel om vindikation i stöldfall och liknande skulle därför kunna motiveras av preventiva skäl.

5. Sådana skäl kan emellertid också anföras till fördel för en regel om exstinktion. I de fall exstinktionsprincipen gäller har ägaren nämligen ett intresse av att vara aktsam. Det gäller exempelvis när han lånar ut, deponerar eller på annat sätt anförtror en sak åt

någon. Genom en sådan ägarens aktsamhet kan antalet konfliktsituationer av orättmätig omsättning minskas.

6. Vid analysen av de båda principerna är det naturligt att föra in frågan om vilken av parterna i konflikten som har den största möjligheten att förhindra uppkomsten av konflikt. Vem skall så att säga stå risken för avhändarens obehörighet? Det synes då skäligt att lägga risken på den av parterna som har de bästa möjligheterna att skydda sig mot risken. Vid en bedömning härvidlag står det tämligen klart att ägaren har vissa skyddsmöjligheter. Han har t.ex. möjligheter att utföra kontroller som normalt inte står förvärvaren till buds. Kontrollerna kan dessutom ske genom jämförelsevis enkla åtgärder. Ägaren kan vara aktsam vid personvalet och därigenom förhindra olovliga dispositioner vid lån, deposition, etc. Vid köp med äganderättsförbehåll kan ägaren, innan avtal träffas, låta utföra kreditundersökning beträffande kunden.

7. En ytterligare möjlighet att uppnå ett gott skydd kan åstadkommas genom att ägaren försäkrar sig. Denna möjlighet står för närvarande inte förvärvaren till buds. Ingenstans förekommer, såvitt känt, försäkring mot vindikationsförlust. Som närmare framhålles i avsnitt 10.3 skulle en sådan lösning bli komplicerad och få begränsad praktisk betydelse och tveksamma effekter när det gäller preventionen. Försäkringsaspekten talar således entydigt till förmån för exstinktionsprincipen.

8. För förvärvaren ställer det sig ofta svårt att upptäcka brister i säljarens rättstitel. Här behöver bara pekas på de svårigheter som det innebär att försöka följa vanliga lösörens genom en lång fångeskedja. Även vid de vanliga butiksköpen torde köparens möjlighet att kontrollera säljarens åtkomst vara mycket svåra, för att inte säga omöjliga, något som också talar för exstinktion.

En förvärvare behöver emellertid inte alltid ha svårigheter att kontrollera en säljares åtkomst av godset. Vid transaktioner med sådan egendom som är föremål för offentlig registrering, t.ex. motorfordon, är en kontroll relativt lätt att genomföra. Om ett förvärv sker direkt från en privatperson finns kanske både anledning och möjlighet till förfrågningar om åtkomsten. Det kan å andra sidan vara svårt för en ägare att skydda sin egendom mot obehöriga dispositioner. Tillgrepp av motorfordon och stölder av annan egendom är exempel av sådant slag.

9. Som tidigare påpekats kan omsättningens krav tala till förmån för båda parter. En vindikationsregel innebär en olägenhet för förvärvaren. Denna måste alltid förvissa sig om avhändarens dispositionsrätt, något som är ett hinder för omsättningen. En exstinktionsregel innebär å andra sidan, att ägaren av godset genom olika slag av åtgärder tvingas iakttaga en viss försiktighet vid sin disposition. Men sådana säkerhetsåtgärder från ägaren sida måste även vidtagas om en vindikationsregel gäller, ty risken för att godset vid en olovlig disposition inte påträffas är ju alltfjämt densamma.

10. Vid valet mellan exstinktionsprincipen och vindikationsprincipen är det också av betydelse att ta hänsyn till den personkrets som kan drabbas av förlust. Betraktar man valet från denna utgångspunkt synes exstinktionsregeln vara att föredraga. I sådant fall drabbas normalt bara en person, ägaren, av förlust. Vid vindikation däremot kan godset ha passerat tvister mellan flera parter, åtminstone om rättsordningen saknar regler om preskription. En stöld som begåtts för t.ex. 5 eller 10 år sedan, eller varför inte för 100 år sedan, skulle kunna ge upphov till oanade kedjereaktioner (se vidare avsnitt 10.3.2).

11. Om en ägare blir av med sin sak genom en olovlig disposition kan det dröja länge innan han lyckas spåra upp den. Under tiden kan den godtroende förvärvaren ha använt saken och inrättat sig som dess ägare. Ägaren, å sin sida, kan ha ersatt det förlorade. I en sådan situation kan det vara både praktiskt och mest ekonomiskt att tillämpa regeln om exstinktion och alltså låta den godtroende förvärvaren behålla saken. Exstinktionsregeln skulle i en sådan situation kunna sägas innebära ett skydd för den faktiskt bestående situationen.

12. En omständighet, av rättsteknisk natur, som talar för exstinktionsregeln är att en sådan regel innebär möjligheter till en mera elastisk lösning av konflikterna. Vid tillämpningen har domstolarna med hjälp av en sådan regel i de flesta fall möjligheter att komma fram till en tillfredsställande lösning genom en bedömning av förvärvarens påstådda goda tro.

13. Emot vindikationsregeln kan anföras att den är stel. Förvärvarens goda eller onda tro saknar betydelse. Enligt sistnämnda regel får ju ägaren tillbaka saken varhelst han finner den. Som framgår av avsnitt 10.3.2 måste en sådan stel regel kombineras med olika

undantag för att inte orimliga konsekvenser skall uppstå.

14. En annan nackdel med vindikationsregler kan vara att dessa får till verkan att straffrätten styr civilrätten (se avsnitt 10.3.2). Den norska ståndpunkten innebär t.ex. att C:s rätt till saken blir beroende av om B:s förfarande klassificeras som stöld eller förskingring, en juridisk-teknisk fråga.

15. I gengäld kan man hävda att vindikationsregler skapar en rättstekniskt mer fördelaktig ordning genom att man i varje enskilt fall slipper det mått av skönsmässighet som är förenat med tillämpningen av en exstinktionsregel. Det är möjligt att onödigt processande härigenom kan undvikas. Genom att en regel om vindikationsrätt kan betraktas som en klar och fast regel torde härmed en viss rättsteknisk fördel kunna uppnås. Å andra sidan är det en nackdel att ett större antal personer torde beröras av en process där vindikationsregeln tillämpas (se avsnitt 10.3.2).

9.3 Utvecklingstendenser

I kapitel 6 har bl.a. ett antal utländska rättsordningar beskrivits. Av beskrivningen framgår att intressekollisionen mellan ägaren och den godtroende förvärvaren lösts på flera olika sätt. Rättsordningen kan vara sådan att den antingen skyddar den hittillsvarande ägaren eller gottgör den godtroende förvärvaren eller anser honom förbehållslöst som ny ägare till saken. För utgången av intressekonflikten är för det mesta tre faktorer av avgörande betydelse (jfr rättsfallet under 6.7). 1. Vilken typ av föremål har förvärvats (innehavarpaper, lös sak). 2. Föremålets härkomst (stulet eller på annat sätt förekommet). 3. Förvärvs-sättet (förvärv från en handlare eller på en marknad).

Problemet med förvärv i god tro av lösa saker har egentligen aldrig kommit till ro. Granskar man rättshistorien och rättsutvecklingen (se bl.a. kap. 4) finner man att godtrosfrågorna sysselsatt lagstiftaren alltsedan yngsta tid. Resultatet har blivit splittrat och någon enhetlig "riktig" lösning finns inte. Blaise Pascals har uttryckt saken så: "Det behagar rättvisan, att en flod har gränser. Vad som är sant på ena sidan Pyrénéerna är lögn på andra sidan." (Pascal, Pensées)

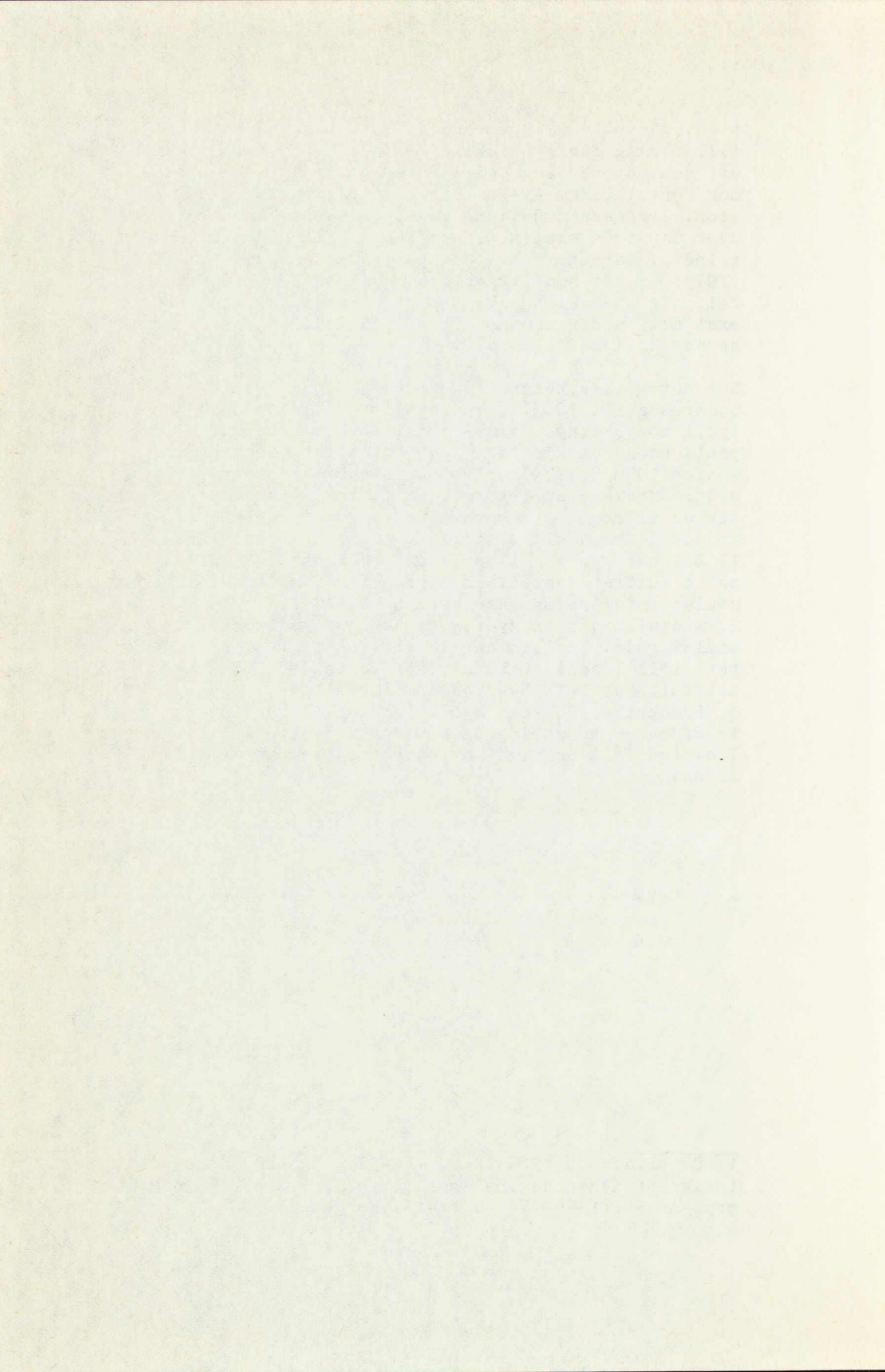
Kan man av de nyare rättskällorna utläsa några bestämda tendenser om rättsreglerna rörande godtrosvärv? Ja, när det gäller huvudprincip, exstinktion eller vindika-

tion, får utvecklingen anses klar. Den går entydigt till förmån för exstinktion. Här behöver bara pekas på att det för närvarande i Västeuropa endast är Danmark och Portugal som hyllar vindikation framför exstinktion. I modern tid finns inget land som kan uppvisa en övergång från exstinktionsprincip till vindikationsprincip. Däremot finns exempel på motsatsen. Norge (1979) är det som ligger oss närmast. Men även andra fall där utvecklingen gått mot vidgade regler för exstinktion bör nämnas, främst då Italien (1942) och nu senast Holland (1981/82).

När det gäller behandlingen av stöldgods (mera därom under avsnitt 10.3.2) kan man inte tala om någon entydig utveckling i viss riktning. Mot bakgrund av de påståenden som gjorts i den offentliga debatten (se motion 1979/80:274) om att de svenska reglerna vid godtrosförvärv av lösöre i ett internationellt perspektiv är extremt ogynnsamma för den ursprunglige ägaren är det dock på sin plats att redan här konstatera

1. Det har gjorts allvarliga försök att internationellt införa en exstinktionsregel vid godtrosförvärv av stulet gods (se närmare kap. 6 UNIDROIT).
2. Andra länder än Sverige godkänner godtrosförvärv av stulet gods. Italien har längre gående regler (ingen rätt till lösen). Holland, som senast 1981/82 lagstiftat, har haft Sverige som förebild.
3. Frankrike, Schweiz m.fl. (se kap. 6) erkänner godtrosförvärv av stöldgods i vissa situationer (butiker). I övriga fall är vindikationsrätten begränsad till tiden.

1 Se bl.a. SOU 1965:14 s. 164-170, Håstad, Kompendium i sakrätt avseende lös egendom 1978, s. 167-169 och Ot. prp. nr 56 (1976-77) s. 14-15 (Norge).

10 ÖVERVÄGANDEN OCH FÖRSLAG

10.1 Behovet av lagstiftning

Av de problem som presenteras i avsnitt 1.1 framgår att rättsområdet för godtrosvärv rymmer åtskilliga konfliktsituationer mellan A och C. De fåtaliga lagregler som bildar utgångspunkten för lösningar av sådana situationer, HB 11:4 och 12:4, är ålderdomliga och täcker inte på långt när alla de konfliktfall som kan uppstå. Som vi tidigare konstaterat är det främst genom avgöranden i praxis som vägledning står att hämta.

Avsaknaden av en heltäckande lagreglering gör att det i den praktiska tillämpningen kan uppstå missförstånd (se nedan) och på någon punkt kan praxis vara oklar. En sådan oklarhet är t.ex. frågan om efter vilken princip lösen skall ske, värde- eller vederlagsprincipen? Stundtals kan den nuvarande ordningen leda till mer eller mindre otillfredsställande resultat. Det kan vara fallet i en rättegång där hänsyn skall tas till såväl straffrättsliga som civilrättsliga regler (se nedan under 10.3.3). Om man då av förbiseende underlåter att tillämpa olika måttstockar vid bedömningen av det straffrättsliga ansvaret och det civilrättsliga ansvaret kan detta få till följd att den ursprunglige ägaren A helt felaktigt står som förlorare i kampen mot C.

För att undvika en sådan utgång behövs en lagstiftning, som kan bidra till att undanröja missförstånd och motverka otillfredsställande resultat. Den lagstiftning som vi föreslår är anpassad till detta behov och innebär i viss mån en ändring av nuvarande praxis.

Behovet av en lagstiftning understrykes också av de myndigheter från vilka vi inhämtat synpunkter (se kap. 8). Den samfälliga uppfattningen bland dessa är att det nuvarande tillståndet är otillräckligt. Ingen av myndigheterna motsätter sig därför lagreglering.

Det är heller ingen tvekan om att frågan om godtrosvärv sedan lång tid tilldrar sig stort intresse. Detta har kunnat konstateras inte minst under den senaste 20-årsperioden, då frågan varit föremål för överväganden såväl internationellt (se kap. 6 om enhetssträvandena inom UNIDROIT) som nationellt. Redan med hänsyn till detta intresse ter det sig både naturligt och värdefullt att, i likhet vad som skett nu senast i Norge och Holland, lagreglera rättsområdet.

Sammanfattningsvis konstaterar vi att behov av lagstiftning föreligger. Mot bakgrund av uttalandena i direktiven står givetvis frågan om godtroshörsförvärv av egendom som frånhänts den ursprungliga ägaren i förgrunden. Det är emellertid enligt vår mening av stort värde att samtidigt lagreglera övriga fall av godtroshörsförvärv av lösöre. En samlad lagstiftning är därför att föredra framför blott ett lagfästade av bestämmelser rörande godtroshörsförvärv av stöldgods m.m.

Från de utgångspunkter som nu redovisats har vi byggt upp förslag till en samlad lagstiftning på området. I de följande avsnitten kommer förslaget att närmare utvecklas, motiveras och beskrivas.

Utredningens förslag mynnar ut i särskilda författningsförslag, som finns intagna i början av detta betänkande. Författningsförslagen är följande:

1. Förslag till Lag om godtroshörsförvärv av lösöre,
2. Förslag till Lag om ändring i handelsbalken.

10.2 Exstinktion som huvudprincip

De rättsordningar som tidigare beskrivits (se kap. 6) uppvisar olika sätt för lösningen av konflikten A-C. Ett utmärkande drag som återfinns i flertalet av rättsordningarna är att den valda huvudprincipen - antingen exstinktion eller vindikation - försetts med olika undantag. Därigenom har, på sätt som närmare beskrivits i kap. 2 och 9, lagstiftaren begränsat betydelsen av valet av huvudprincip. Genom stadgade undantag har skapats utrymme för att i konkreta fall nå resultat som lagstiftaren ansett ändamålsenliga.

Ett annat karaktäristiskt drag i rättsordningarna är att dessa - oavsett huvudprincip - har ett andningshål till förmån för omsättningen. Ett sådant andningshål uppnås från två olika utgångspunkter. I Sverige liksom i flertalet av länderna sätts omsättningsintresse framför ägarens anspråk på att återfå godset. Exstinktion är huvudregel och begreppet "god tro" får tjäna som regulator för tredjemansskyddet. I de fåtaliga länder där vindikation är huvudregel är utgångspunkten att äganderättsskyddet i princip sätts framför omsättningsintresset. Men som vi kunnat konstatera, har man för skilda situationer tvingats att skapa undantag till förmån för omsättningen.

Bör en svensk lagstiftning vila på en allmän regel om extinktion eller vindikation? Enligt vår mening finns det flera skäl som talar för ett bibehållande av extinktionsprincipen. Utgångspunkten för detta ställningstagande är följande. I konflikten A-C finns alltid en vinnare och en förlorare. Den grad av medlidande som man kan känna med förloraren, antingen det nu är A eller C, bör vara ungefär likvärdig. Avgörande för hur konflikten skall lösas bör vara tyngden i de olika argument som i skilda situationer kan anföras för och emot den ena eller andra lösningen. Sådana argument kan t.ex. vara moraliska, juridiskt-tekniska, ekonomiska eller rättspolitiska. Men även känslomässiga, emotionella, skäl kan spela in. A vill kanske helt enkelt inte ha tillbaka sin sak, om den "smittats" av tjuven, något som i särskilt hög grad torde vara fallet när det gäller en massproducerad vara utan något egentligt affektionsvärde. Redan existerande skyddsregler för A har naturligtvis också betydelse (t.ex. försäkrings-skydd som innebär att A får ekonomisk gottgörelse). För egen del har vi funnit att lösandet av tvekampen mellan A och C bör utgå från frågeställningen, vem som är närmast att stå riskan för förlust. Rationella och praktiska skäl bör här få vara av avgörande betydelse. Sådana skäl (se avsnitt 9.2, särskilt punkterna 2 och 6) talar för att risken bör ligga på A.

Härtill kommer att ett byte av huvudprincip skulle, precis som i andra länder, framtvinga särskilda undantagsregler till förmån för extinktion. Vi skulle med andra ord få laborera med två "kostymer". Det är ett alternativ som inte framstår som särskilt ändamålsenligt. Extinktionsprincipen är hos oss en sedan länge väletablerad företeelse. En ändring av denna huvudprincip innebär i sig själv en "olämpa". Inte någon av de myndigheter som beretts tillfälle att anföra synpunkter på regelssystemet har heller ifrågasatt extinktion som huvudprincip. De argument, för vilka en redogörelse lämnats i avsnitt 9.2, ger sammantaget inte anledning till annan bedömning. Värdet av största möjliga nordiska rättslikhet och den internationella utvecklingen talar också entydigt för ett bibehållande av extinktionsprincipen som huvudregel. Vid en jämförelse internationellt sett framstår de svenska reglerna ingalunda som unika i sitt slag. Detta gäller även reglerna beträffande godtrosvärav av stulet gods.

Mot bakgrund av det nyss anförda anser vi det uteslutet att förorda byte av huvudprincip. Principen om extinktion bör alltså även framgent vara ledstjärnan när det gäller förvärv i god tro. Detta utgör inget hinder för att göra justeringar som kan anses befogade, t.ex.

sådana som syftar till att slå vakt om ett berättigat skydd för den ursprunglige ägaren.

Vår fortsatta behandling av kampen mellan A och C utgår nu således från två ställningstaganden, a) frågan skall lagregleras, varvid b) extinktion skall vara huvudprincip.

10.2.1 Anförtrott gods

Det har i avsnittet rörande gällande rätt (kap. 5) konstaterats att utvecklingen i praxis gått mot ett ökat skydd för den ursprunglige ägaren (A). C har, som tidigare påpekats, ålagts en ganska långtgående undersökningsplikt av B:s rätt att disponera över egendomen som skall överlåtas; särskilt gäller detta motorfordon och liknande egendom¹. Detta krav som så tydligt kommer till uttryck i åtskilliga rättsfall har genomslagskraft även i avgöranden utom rätta. Avgörandena vid skiljenämnden hos Motorbranschens riksförbund (MRF) genomsyras av samma synsätt². Detta innebär att granskningen vid förvärv av motorfordon till största delen inriktas på att klarlägga huruvida den påstådda godtroshärvärvaren C iakttagit den tillbörliga aktsamhet som kan krävas i det konkreta fallet. I praktiken innebär detta att C i godtroshärvärvssituationen ålägges att visa sådana omständigheter som gör att godtroshärvärv kan anses föreligga³. Annorlunda uttryckt: C har bevisbördan för sådana omständigheter som bedöms konstituera god tro.

När det gäller rättsläget beträffande anförtrodd egendom har det under utredningsarbetet inte framkommit omständigheter som tyder på annat än att gällande rätt kan anses som tillfredsställande. Det saknas därför anledning att ändra det nuvarande rättsläget. Vår uppgift blir i stället att i lag söka åstadkomma en juridisk-teknisk lösning som motverkar en obegränsad extinktionsprincip och som säkerställer resultat i linje med vad väletablerad praxis anvisat. Det blir med andra ord närmast fråga om att kodifiera vad som i dag anses vara gällande rätt. På vilket sätt detta lämpligast skall ske är en sak till vilken vi återkommer längre fram (se avsnitt 10.2.2 och 10.3).

10.2.2 Icke anförtrott gods

"Med förändrade produktionsförhållanden och ett än högre utvecklat handelsliv har problematiken

kring vindikationsreglerna på ett avgörande sätt minskat i betydelse. Numera framstår deras praktiska funktion såsom skäligen betydelselös i jämförelse med t.ex. social- och försäkringsrätten. Att genom stöld förlora t.ex. en häst kunde i äldre tid vara liktydigt med en ekonomisk katastrof. För en nutida bilägare kan en stöld av hans bil visserligen vara irriterande såsom medförande besvär och kostnader. Men i regel skyddar han sig genom försäkring mot allvarligare ekonomiska följder⁴".

Som tidigare redovisats (se kap. 6) står flera möjligheter till buds när det gäller regleringen av godtrosvärförvärv beträffande icke anförtrodd egendom, "stöld-fallet". Om vi för ett ögonblick påminner oss det sätt på vilket de olika rättsordningarna löst problemet framgår följande. Tyskland med sin oinskränkta vindikationsrätt för ägaren A (endast begränsad av regler om preskription, 30 år och hävd, 10 år) och Italien med oinskränkt extinktionsrätt för godtrosvärförvärvaren C utgör de två motpolerna. Mellan dessa ståndpunkter återfinns flera andra typer av lösningar. Så har t.ex. Finland och Norge en dragning åt det tyska hållet (oinskränkt vindikationsrätt för ägaren men vid klart angivna brottstyper). Andra länder, såsom Frankrike och Schweiz, har blandade regler. Där föreligger i vissa fall rätt till vindikation men denna avskärs genom en kort preskriptionstid. I andra fall - beroende på förvärvsställets art - medges extinktion för C men A har då rätt att lösa saken. Sverige och Holland kan sägas intaga en mellanställning genom erkännandet av extinktionsrätt för C men rätt till lösen för A.

Hur skall denna mångfald av lösningar förklaras? Något heltäckande svar gives inte här. Men kanske kan en förklaring vara att det rör sig om ett historiskt svårlöst balansproblem, en avvägning mellan behovet av äganderättsskydd å ena sidan och av omsättningsskydd å den andra sidan⁵. Lösningen får, enligt vår mening, ses som ett uttryck för hur kollisionen mellan kriminalpolitiska effektivitetshänsyn och handelslivets intressen bör lösas. Att denna lösning kan variera från land till land och från tid till tid är en självklarhet.

Behöver vår gällande rätt beträffande godtrosvärförvärv av icke anförtrodd egendom ändras till förmån för den ursprunglige ägaren och, i så fall, hur bör detta ske? Någon kan tycka att svaret är glasklart. "Stöldgods är alltid stöldgods och skall återgå till den ursprunglige ägaren." Det är emellertid ett skäligen primitivt svar, ty saken är inte så enkel. Redan på Hammurabi' tid

(2200 år f.Kr.) var man klar över detta! I artikel 279 Hammurabi lag fanns nämligen en regel till skydd för omsättningen vid handel med utländska slavar. En godtroende förvärvare av stulna slavar var enligt denna bestämmelse tvingad att avstå slaverna endast om den ursprunglige ägaren (A) till honom (C) erlade lösen motsvarande köpeskillingen⁶.

Frågan om godtrosvärv är alltså värd att angripas på ett mer nyanserat sätt. Till en början måste då konstateras att frågan rymmer dels civilrättsliga (privaträttsliga) frågeställningar, dels kriminalpolitiska aspekter. Huvudfrågan blir: finns det från civilrättslig synpunkt några skäl att ändra gällande rätt till förmån för ägaren A?

Inledningsvis bör då noteras att situationen vid stöldfallet är något annorlunda jämfört med situationen rörande anförtrött gods. När A åt B anförtror sin egendom (genom lån, förhyrning, deposition o.l.) avstår han frivilligt från den omedelbara kontrollen över sin sak och tar därmed en viss risk för att B obehörigen överlåter saken till C. I stöldfallet är läget ett annat. A blir då utan sin vilja av med saken. Som bestulen framstår A - i jämförelse med den tidigare situationen - typiskt sett i särskilt hög grad som oskyldig till sin förlust. Från skälighetssynpunkt kan det ligga nära till hands att för sådana fall ge ägarens (A:s) intresse av att få tillbaka den stulna egendomen företräde framför C:s intresse av att få behålla den.

Resonemanget är bestickande. Invändningar kan dock göras. Se det från C:s synpunkt. Är det inte likgiltigt för C om B:s obehöriga disposition består i att denne avhänder sig en sak som är anförtrödd eller stulen? Jo. Det väsentliga för C är att C anser sig ha gjort ett förvärv i god tro. Slumpen - dvs. den för C ej iakttagbara omständigheten att saken råkar vara stulen - bör således ej få tillmätas avgörande betydelse.

I debatten (se JuU 1979/80:26 s. 14-15) har ytterligare argument förts fram till förmån för den ursprunglige ägarens ställning. Det har hävdats att mot bakgrund av det ökade antalet tillgreppsbrott under senare tid en viss förskjutning torde ha inträtt i den allmänna rättsuppfattningen till förmån för den rätte ägaren. Numera, säger utskottet, torde det inte anses lika självklart som tidigare att godtrosvärvaren alltid bör få behålla egendomen. I detta sammanhang pekas på att remissutfallet på BRÅ:s promemoria 1978:1 om sakhäleri till övervägande del ger stöd åt tanken att modifiera möjligheten godtrosvärv.

De argument som nu redovisats är enligt vår mening i sig inte av någon avgörande betydelse för konfliktlösningen A-C. Än en gång bör framhållas att konflikten mellan den ursprunglige ägaren och godtrosförvärvaren är av civilrättslig karaktär. Det är således i första hand fråga om att lösa en konflikt mellan två enskilda parter. Ur en strikt civilrättslig synvinkel är därvid problemet inte väsentligt annorlunda vid stöldfallet än vid situationer med anförtrodd egendom. De argument (se avsnitt 9.2) som tidigare redovisats för och emot extinktion respektive vindikation utgör därför också utgångspunkt för lösningen av stöldfallet. En summering av dessa argument talar som bekant för extinktion. Vår uppfattning är således den att civilrätten i princip måste anses överordnad de kriminalpolitiska aspekterna som kan anläggas på problemet.

Det nu anförda leder till slutsatsen att de problem som förknippas med godtrosförvärv av stöldgods m.m. i första hand är en sak för kriminal- och branschlagstiftning. Principen om att civilrätten svårligen bör låta sig styras av i och för sig aktningvärda kriminalpolitiska hänsyn kan naturligtvis rubbas. Självfallet är lagstiftaren oförhindrad att låta tungt vägande kriminalpolitiska hänsyn slå igenom på det sätt han finner lämpligt. När det gäller godtrosförvärv av stöldgods m.m. är det som justitieutskottet påpekar (se JuU 1979/80:26 s. 15) "otvivelaktigt så att avsättningen av egendom som åtkommit genom brott i viss mån underlättas av det skydd som godtrosförvärvaren åtnjuter enligt nuvarande ordning. En modifiering av reglerna om godtrosförvärv bör kunna leda till en ökad försiktighet hos allmänheten när det gäller handel med egendom som utbjuds på ovanligt förmånliga villkor och som därför kan misstänkas vara stöldgods."

I likhet med utskottet anser vi att det finns all anledning att söka motverka en alltför lättsinnig handel med varor som kan misstänkas vara stöldgods. Som tidigare påpekats är detta dock en uppgift som främst ankommer på kriminal- och branschlagstiftning. Men även en mindre justering av reglerna beträffande godtrosförvärven kan komma att bli ett bidrag i det kriminalpolitiska arbetet. Vi föreslår bl.a. av denna anledning att reglerna om godtrosförvärv modifieras på visst sätt. Detta bör emellertid ske varligt och under hänsynstagande till de principiella betänkligheter som tidigare anförts (jfr ovan). Förslaget kan närmast sägas vara en sakrättslig korrigering till förmån för den ursprunglige ägaren. Det går ut på ett bibehållande av extinktionsprincipen men med en bevisbörderegler för

godtrosförvärvaren C (omkastad bevisbörda). Genom en sådan konstruktion blir ägarens position i utgångsläget av konfliktsituationen till synes fördelaktigare än vad som är fallet i dag. Regeln, vars förtjänster framträder närmare i det följande, har bl.a. den fördelen att den avses gälla för situationer med både anförtrött och icke anförtrött gods.

Varför ej oinskränkt vindikation?

Den som förespråkar att konflikten mellan A och C till övervägande del skall lösas utifrån brottsförebyggande åtgärder - med förbigående av intresset att skydda godtroende tredje man - kan vid stöldfallet tänkas stödja sig på de generella argumenten som redovisats i avsnitt 9.2 men också hänvisa till mera konkreta skäl till förmån för en oinskränkt vindikationsrätt. Så skulle t.ex. kunna hävdas att:

1. Exstinktionsprincipen medför en mindre riskfylld avsättning av gods som fränhänts annan genom brott. Från brottsbekämpningssynpunkt kan detta vara svårt att acceptera. Inte sällan kan det uppfattas som stötande när målsäganden tvingas lösa sin egendom för att få den åter.

2. En oinskränkt vindikationsrätt skulle göra det lättare att få stopp på häleribrott och gemene man skulle undvika "köp på gatan av okänd". De nuvarande reglerna underlättar hälarnas verksamhet. Det är nämligen rimligt att antaga att ju mindre risken är för köparen att förlora det köpta, desto lättare har hälaren att placera stöldgodset. Om köparen är medveten om att han kommer att förlora godset utan ersättning om det visar sig vara stulet, initierar detta ett intresse av att undersöka de närmare omständigheterna.

Om man ser på den illegala varumarknaden kan det med stor sannolikhet antas att den största mängden stöldgods kommer ut på marknaden via legala handlare, vilka köper stöldgods mer eller mindre i skydd av godtrosreglerna. Det område där detta är mest iögonfallande är handeln med ädla metaller. Begagnade guldsmycken och gulds-krot för miljontals kronor omsätts varje år via mynthandlare och andra som köper upp guld från olika privatpersoner, dödsbon etc. Hur stor del av detta guld som i själva verket härrör från inbrott eller andra tillgreppsbrott är svårt att avgöra, men andelen bedöms från polishåll vara betydande.

Man kan vidare konstatera att det för närvarande är svårt att komma åt den s.k. legaliserade häleriverksam-

heten. Inte så sällan torde det inträffa att hälarer ganska passivt hävdar god tro och därigenom undgår åtal och behåller det gods han förvärvat. Detta förhållande beror dels på att åklagaren har uppgiften att styrka brott, dels att domstolarna har ett omfattande beviskrav när det gäller det subjektiva rekvisitet vid häleribrott. I t.ex. mål om ansvar för häleriförseelse ställer domstolarna numera höga krav på bevisningen när det gäller fråga om den åtalade varit oaktsam vid sitt förvärv. Av stor betydelse härvidlag har varit de båda HD-avgörandena NJA 1966 s. 594 och 1975 s. 762. Den praktiska följden har blivit att hos förvärvare beslagtaget stöldgods i icke obetydlig utsträckning måste återställas enär brott icke kan styrkas. Visserligen föreligger en skillnad mellan det straffrättsliga och det civilrättsliga oaktsamhetskravet (mera härom under avsnitt 10.3) och visserligen har den bestulne kvar sin rätt att mot erläggande av lösen återfå sin stulna egendom. I verkligheten är det dock så att han mera sällan vågar sig på att processa enbart på civilrättslig grund och det är också sällan som han utövar sin lösenrätt. Mot bakgrund av anförda omständigheter är den nuvarande ordningen från brottbekämpningssynpunkt inte tillfredsställande. Den inbjuder till en viss lättsinnighet när det gäller att kontrollera vem man köper av och vad man köper. Särskilt gäller detta transaktioner mellan privatpersoner. Härigenom underlättas utan tvekan hälarernas och tjuvarnas verksamhet.

3. Principen om extinktion även vid stöldfallet o.l. har dålig förankring i det allmänna rättsmedvetandet. Folk i allmänhet reagerar våldsamt mot att behöva "köpa tillbaka" sin egna ägodelar, vilka bevisligen frånstulits dem.

4. En regel som innebär oinskränkt vindikationsrätt är tilltalande från effektivitetssynpunkt. Andra tänkbara lösningar är vid en jämförelse icke tillräckligt genomgripande och förenade med sådana bevisvårigheter att brottslingen kan komma att dra det längsta strået. Införandet av t.ex. en vittgående undersökningsplikt för förvärvaren borgar inte för samma effektivitet. I stället kan nackdelar uppkomma. Tillämpningen kompliceras och kräver större utredningsinsatser från polisens sida. Man kan också befara att hälarerna skulle inrätta sig efter förhållandena och anskaffa eller förfärdiga falska åtkomsthandlingar för att inför köparen styrka äganderätten.

5. En regel om oinskränkt vindikationsrätt är enkel. Från polisiär synpunkt är en enkel reglering att föredra. Därigenom underlättas polisens arbete.

6. Införandet av en regel om oinskränkt vindikation för stöldfallet skulle medföra rättslikhet och en enhetlig rättstillämpning bland de nordiska länderna.

Kan de skäl som framförts till förmån för oinskränkt vindikationsrätt (se avsnitt 9.2 och ovan under 1-6) vid stöldfallet kullkastas? Ja. Även om vi för ett ögonblick bortser från vår tidigare deklarerade ståndpunkt att civilrättsliga överväganden bör ha försteg framför de kriminalpolitiska aspekterna, finns det tungt vägande argument (se även avsnitt 9.2) som talar för att man bör underlåta att i stöldfallet införa en regel om oinskränkt vindikationsrätt för den ursprunglige ägaren.

1. En oinskränkt vindikationsrätt skulle för det första strida mot de rättsliga principer som tillämpats i landet under lång tid. Enligt vår mening skulle införandet av en oinskränkt vindikationsrätt således medföra ett alltför stort avsteg från den rättsliga traditionen, vilken innebär att den som gjort ett förvärv i god tro med iakttagande av all den omsorg som med hänsyn till omständigheterna rimligen kunnat begäras icke skall drabbas av förlust på grund av att det senare visar sig att egendomen frånhänts ägaren genom visst brott.

2. En oinskränkt vindikationsrätt medför nackdelar för den allmänna omsättningen. De flesta transaktioner som görs är trots allt självfallet lagliga. Det måste finnas normala förutsättningar för att ingångna avtal skall kunna hållas. En oinskränkt vindikationsregel skulle medföra en otrygghet i det dagliga affärlivet. Här må hänvisas till yttranden från konsumentverket och AB Prynbanken under avsnitt 8.1. Den legala och i och för sig önskvärda handeln med begagnade varor skulle hämmas och medföra ökad risk även för köparen som undersökt överlåtarens åtkomst. Inte minst ur konsumentpolitisk synpunkt är detta otillfredsställande. Det framstår inte som särskilt rimligt att en konsument som t.ex. köpt begagnade föremål i den reguljära handeln skall riskera att bli av med godset om detta senare visar sig vara stulet. Även för andra fall kan en oinskränkt vindikationsregel leda till oacceptabla resultat. Sammanfattningsvis: Den lojala verksamheten inom näringslivet och den allmänna omsättningen bör inte få hämmas av risken för att avtal om köp o.d. skall gå om intet genom framtida vindikationsyrkanden. Den laglydige, "äkta", godtrosoförvärvaren skall inte behöva räkna med att i en framtid utan ersättning bli tvingad att lämna ifrån sig vad han förvärvat; den som i god

tro förvärvat en sak skall tvärtom kunna räkna med att få behålla den.

3. En regel om oinskränkt vindikationsrätt är enkel. Men den är också stel; så stel att den enligt vår mening oundgängligen måste kombineras med undantag för att inte orimliga konsekvenser skall uppstå. Antag, att ägaren varit oaktsam, culpös! Är det då rimligt att han utan vidare skall få sin sak åter? Självfallet inte. En vindikationsregel skulle därför behöva kombineras med en undantagsregel som medger extinktion (jfr Norge) eller i vart fall rätt till skadestånd. Även för andra situationer kan det bli nödvändigt att införa undantagsbestämmelser. Det synes rimligt att låta omständigheterna kring ett köp få spela in vid bedömningen av konflikten. Flera länder (bl.a. Frankrike och Schweiz) har också i lag infört på erfarenhet grundade undantagsbestämmelser till förmån för godtrosförvärvaren. Så har skett för t.ex. köp i den reguljära handeln. I klartext betyder detta: Om oinskränkt vindikationsrätt skulle vara huvudregel vid förvärv av stulen egendom, framstår det enligt vår mening som uppenbart att man då av ren skälighet skulle nödgas skilja på köp och köp. Det bör alltså inte alla gånger anses få kvitta lika om ett köp av stulen sak skett på Sergels torg eller om det skett över disk på NK.

Vår åsikt är, som nyss framgått, inte unik. Den är inte ens främmande för svensk rättsuppfattning. I lagberedningens år 1850 avgivna förslag till handelsbalk bekräftas än en gång sanningen, "att intet nytt sker under solen". Förslaget, som aldrig kom att föreläggas riksdagen, innehöll nämligen bl.a. en ny paragraf (HB 1:19) av följande lydelse⁷

"19 §. Har gods, som blifwit såldt af annan, än rätta ägaren, kommit ur dennas hand genom olofligt tillgrepp; då äge han det utan lösen återfå hos den, som det innehawer. Har denna på god tro fått godset i handom, och afstår han det ej godwilligt, göre ägaren sin rätt mot honom gällande, genom stämning inom tre år sedan godset tillgreps. Är det såldt å offentlig eller öppen auktion, å marknad, torg eller annat allmänt försäljningsställe, eller i salubod eller handelsmagasin, der dylikt gods wanligen säljes; hafwe den, som godset på god tro i handom fått, rätt att det behålla, der ej ägaren, inom tid som nu sagd är, hos honom anmäler sig att det lösa och betalar hwad han för godset gifwit."

4. Om man betraktar den oinskränkta vindikationsrätten isolerad framstår den som både osmidig och föga ändamålsenlig. Antag att en sak stals från A vid slutet av 1800-talet. Tjuven B sålde den vidare till godtroende C, som i sin tur överlät den på D. A:s sonson påträffar 1983 av en händelse saken hos D:s sonson. A:s sonson gör anspråk på äganderätten till saken och med stöd av en regel om oinskränkt vindikationsrätt kräver han att utfå saken från D:s sonson. Skulle A:s sonson ha framgång? Ja. Enligt svensk rätt preskriberas inte anspråk på äganderätten till en lös sak och med en regel om oinskränkt vindikation skall saken gå åter till den ursprunglige ägaren eller dennes rättsinnehavare. Är en sådan utgång rimlig? Nej, även den mest fanatiska vindikationsanhängare skulle väl vid närmare eftertanke medge att detta inte är vare sig skäligt eller ändamålsenligt. För att undvika resultat, som stundtals skulle kunna anses rent groteska, tvingas man att avskära rätten till vindikation. Det kan ske genom införandet av preskriptionsbestämmelser och regler om hävd. Men om sådana skulle införas uppstår nackdelar. Det är fullt möjligt, för att inte säga troligt, att en stulen sak kan komma att omsättas genom godtrosförvärv i flera led. En regel med oinskränkt vindikationsrätt är då osmidig och kan, som tidigare konstaterats, befaras utlösa kedjereaktioner som i sin tur leder till ett ökat antal processer.

5. Införandet av en oinskränkt vindikationsrätt skulle kunna få oönskade konsekvenser på straffrättens område. Det framgår bl.a. av förmögenhetsbrottsutredningens nyligen avlämnade betänkande (SOU 1983:50 s. 310-311). "Om möjligheten att göra godtrosförvärv av stöldgods tas bort, kommer detta att innebära en inte oväsentlig utvidgning av området för häleri. För närvarande utsläcker alltså ett godtrosförvärv av en stulen sak tidigare anspråk på saken. För den som gjort ett godtrosförvärv är det betydelselöst om han senare får reda på att saken var stöldgods. Den som gjort ett godtrosförvärv kan i sin tur överlåta saken till en förvärvare, som känner till att saken frånhänts tidigare ägaren genom brott, utan att den senare gör sig skyldig till brott eller riskerar att bli av med saken utan lösen.

Om möjligheten att göra godtrosförvärv av stöldgods skulle slopas helt, skulle äganderätten aldrig utslockna och stöldgods kunna förbli hälerigods i evärdelig tid."

6. Som vi tidigare redovisat är den oinskränkta vindikationsrätten i Finland och Norge inskränkt till vissa typer av brott. Är detta en god lösning? Först skall då

konstateras att en inskränkning av området för vindikationsrätten naturligtvis inte mildrar den principiella kritik som kan anföras mot den oinskränkta vindikationsrätten i sig. För den som är skeptisk till en oinskränkt vindikationsrätt kan det emellertid i förstone te sig sympatiskt att vindikationsrätten begränsas på sätt som skett i Finland och Norge. Vid en närmare granskning visar sig emellertid en sådan lösning också angräplig.

Man skulle kunna fråga sig, om det egentligen finns något rationellt hållbart skäl till stöd för att utgången av konflikten mellan A och C skall bli olika för att B i ena fallet stjäla saken från A och i andra fallet förskingrar den (jfr rättsfallet under avsnitt 6.7)? Jo, skulle någon kunna invända, i stöldfallet är godset icke anförtrott medan i förskingringsfallet en förtroendesituation är för handen. Mot detta måste då anmärkas att B i båda fallen har begått ett brott - och är det inte detta som är det väsentliga? Varför skall just brottet stöld vara särskiljande? Svagheten i en sådan konstruktion visar sig när domstolen bedömer, rubricerar, den brottsliga gärningen. Bedöms denna som stöld gäller oinskränkt vindikation och saken skall tillbaka till A. Blir rubriceringen förskingring gäller extinktion, C segrar. Inte sällan kan det vara rena tillfälligheter som avgör om ett brott kommer att bedömas som förskingring eller stöld. Tag t.ex. det fallet att endast en person har förtroendet att handha vissa saker. Försvinner någon sak kan det då bli tal om förskingring. Är det däremot flera personer som har tillgång till sakerna kan det i stället bli fråga om stöld. Liknande gränsdragningsproblem kan uppstå vid bedömningen huruvida en gärning är att betrakta som stöld eller bedrägeri. Slutsatsen blir att den straffrättsliga bedömningen kan komma att styra den civilrättsliga utgången. Det är icke bra.

Syftet att begränsa antalet situationer då oinskränkt vindikationsrätt gäller kan lätt förfelas genom ändringar på det straffrättsliga området. Ett bra exempel till stöd för påståendet är förmögenhetsbrottsutredningens förslag till ett utvidgat stöldbegrepp (se SOU 1983:50 s. 129) innebärande att stöld, sakförskingring, egenmäktigt förfarande (tillägnelsefallet) och olovligt förfogande sammanföres till en gemensam bestämmelse. Om en sådan reform genomförs betyder detta att en motsvarande regel som den norska eller finska skulle få ett större tillämpningsområde. Utrymmet för vindikation i konflikten A-C vidgas, straffrätten får betydelse för civilrätten. Från förmögenhetsbrottsutredningens sida har uttalats att en sådan utveckling knappast är

önskvärd. Utredningen stöder därför tanken på att extinktionsprincipen bibehålles som huvudprincip för godtroshövd. förvärven.

7. En oinskränkt vindikationsrätt medför komplikationer från försäkringsrättsliga synpunkter. För närvarande gäller nämligen det att A med lätthet kan åstadkomma en stöldförsäkring av sin egendom medan C ej har någon möjlighet att försäkra sig mot förlust på grund av vindikationsstalan.

Visst skulle man i ett system med oinskränkt vindikationsrätt kunna tänka sig att skapa ett försäkrings-skydd åt C, t.ex. inom hemförsäkringens ram, men detta är lättare sagt än gjort. Från försäkringsbranschens sida har man uttryckt tveksamhet om värdet av en sådan försäkring. Själva känner vi ingen rättsordning där en sådan försäkringsmöjlighet står C till buds.

Även om man lyckas lösa försäkringsfrågan på ett tekniskt rimligt sätt, kan man på goda grunder antaga att man endast åstadkommer en komplicerad anordning med begränsad praktisk betydelse. Varför?

En följd skulle kunna bli att vindikationsrättens preventiva funktion minskade. Kan C försäkra sig mot förlust minskar han kanske på sin försiktighet som en vindikationsregel annars skulle föra med sig. Vindikationsregelns effektivitet skulle minska.

Risken för vindikationsförlust kan beträffande privatpersoner antagas bli mycket liten när det gäller såväl frekvens av försäkringsfall på varje försäkrad som värdet av inträffat försäkringsfall. Även om vindikationsrätten kommer att utövas måste antalet fall komma att bli närmast försumbart försäkringsmässigt sett.

Det kan alltså bli en så liten risk att täcka in att ett försäkringsskydd förefaller överdrivet. Administration kring försäkring och skadereglering skulle måhända bli dyrare än skadeutbetalningarna.

Ett omfattande försäkringsskydd finns redan tillgängligt "i andra ändan", dvs. stöldförsäkring hos A. Normalt torde detta skydd tas i anspråk innan vindikation blir aktuellt. Det kan antagas att A inte har något större intresse av vindikation om han redan fått ersättning från sin egen stöldförsäkring. Därtill kommer den motvilja att vidare befatta sig med godset som han kan känna (om emotionella skäl, se avsnitt 10.2).

Vår slutsats blir att en försäkringslösning - innebärande att C skyddas mot förlust vid vindikationstalan - är både komplicerad och opraktisk. Försäkring kan alltså, enligt vår mening, inte betraktas som en väg att förenkla en övergång till ett system med oinskränkt vindikationsrätt för A.

8. Påståendet att en regel med oinskränkt vindikationsrätt skulle få en brottsförebyggande effekt förtjänar att granskas. Visst kan man i teorin hävda uppfattningen att avsättningen av stöldgods möjligen skulle försvåras och att hälarnas verksamhet skulle hämmas om en sådan regel funnes. Frågan är bara om inte verkligheten jävar denna uppfattning. Från de polis- och åklagarmyndigheter som vi tillfrågat har uttalats delade meningar om en vindikationsregels brottsförebyggande effekt. En del menar att en sådan regel verksamt skulle bidra till att få stopp på häleriet, medan andra anser att effekterna i brottsförebyggande syfte får anses mera begränsade. För egen del är vi benägna att ansluta oss till den uppfattning som hävdar att effekterna är begränsade. Varför? Risken för att den bestulne ursprunglige ägaren (A) skall få vetskap om var hans ägodelar finns är rent generellt sett inte särskilt stor. A har betydande svårigheter att spåra sitt gods. Även polisen kan ha stora svårigheter att härleda stöldgods. Det mesta av det tjuvgods som omsätts är av typ massproducerade varor och det gör det många gånger svårt att spåra godset till en viss ägare. Ur hälarens synpunkt är det sannolikt så att det mindre är risken av att tvingas återlämna godset till den bestulna än risken att avslöjas och straffas som är den avgörande brottsförebyggande faktorn.

Uppfattningen om att en ändring av godtrosreglerna endast får begränsade brottsförebyggande effekter kommer också till uttryck i yttrande till utredningen från Konsumentverkets styrelse (se även avsnitt 8.1):

"Verket vill understryka vikten av att ytterligare brottsförebyggande åtgärder vidtas. Enligt verkets mening är den effekt som härvidlag kan uppnås genom ändrade regler om godtrosvörvärv långtifrån tillräcklig. Det bör i detta sammanhang erinras om att redan enligt nuvarande praxis har förvärvaren i ett flertal fall ålagts en långtgående undersökningsplikt och möjligheterna att göra godtrosvörvärv i misstänkta situationer är små. Att den som förvärvar egendom som frånhänts rätte ägaren genom brott får behålla egendomen torde nästan alltid bero på att den rätte ägaren är okunnig om transaktionen och därmed inte har någon möjlighet att

begära att få egendomen utlämnad till sig. Om möjligheten att spåra egendom som fränhänts rätte ägaren genom brott ökade skulle reglerna för godtrosförvärv få större brottsförebyggande betydelse än vad de kan anses ha i dag. Även avvägningen av den ursprungliga ägarens intresse mot den godtroende förvärvarens skulle få en större praktisk betydelse."

Inte ens i Norge, som ju nyligen i samband med genomförd lagreglering av godtrosförvärven dryftat hithörande problem, hyser man några större förhoppningar om att genom vindikationsregeln kunna stoppa hälerierna; också Oslo har sitt Sergels torg (Centralstationen)⁸. Tveksamhet till den preventiva effekt som en vindikationsregel kan ha återfinns också i den norska doktrinen⁹.

Även om införandet av en oinskränkt vindikationsregel skulle medföra något sämre avsättningsmöjligheter för stöldgods kan det ifrågasättas, "om icke den eventuella nyttan härav skulle komma att motverkas utav andra följder av lagändringen, såsom ökad utförsel av gods som åtkommits genom brott, en mer allmän förstörelse av stulna värdeföremål för att hindra identifikation m.m." (SOU 1965:14 s. 164).

Slutligen skulle en regel till förmån för A, t.ex. en oinskränkt vindikationsregel, i många fall vara meningslös. Vi tänker på det fallet då målsäganden A är okänd (tjuvgömma eller C påstår sig ha köpt godset av en okänd). Någon tvist mellan A och C uppkommer ju då icke. Lagstiftaren har här i stället givit åklagarens möjlighet att föra talan eller förordna om egendomens tagande i förvar. Dessa regler återfinns, som tidigare redovisats, i stöldgodslagen (se avsnitt 5.2.3). En invändning från C om godtrosförvärv, vilken skulle göra stöldgodslagen icke tillämplig, torde dock i de flesta fall kunna vederläggas (se avsnitt 10.3 om "den grå zonen"). Risker för att man skall nödgas låta C orätt behålla stulna egendom har minskat ytterligare genom den år 1980 vidtagna ändringen i BrB 9:6 andra stycket, vilken medfört att stöldgodslagen blivit tillämplig även i vissa fall när förbrott inte kan styrkas (i näringsverksamhet eller såsom led i en verksamhet, som bedrivs vanemässigt eller annars i större omfattning). Huruvida denna ändring är tillräckligt genomgripande är en fråga varom man kan ha delade meningar (se remissutfallet över prop. 1979/80:66 s. 75-87 och ovan under avsnitt 5.2.3). Helt visst återstår dock ett antal fall där stöldgodslagen fortfarande ej kan tillämpas, trots att godset skäligen kan antagas härröra från brott.

Vill man råda bot på detta förhållande, vilket från polis- och åklagarhåll ofta torde upplevas som besvär-
rande, kan detta ske genom att kravet på förbrott
slopas. Det är emellertid en fråga som bör kunna över-
vägas i annat sammanhang.

Vår slutsats blir att man inte bör överskatta möjlighe-
ten att genom civilrättslig lagstiftning stävja krimi-
nella beteenden. En justering av godtrosreglerna, be-
gränsad men ändå innebärande något förmånligare ställ-
ning för den ursprunglige ägaren, kan måhända vara ett
sätt att förhindra resultat i konflikten A-C som ma-
teriellt sett kan te sig tvivelaktiga. Att tro att in-
förandet av en vindiktationsregel skulle vara ett radi-
kalt universalmedel i strävan att bekämpa brottslig-
heten, det vore, menar vi, att hänge sig till en tro
som är orealistisk. För kampen mot brottsligheten finns
det bättre och starkare instrument. När det gäller att
förebygga de brottstyper som nu är i fråga, stöld och
häleri, sker detta enligt vår mening bäst genom åtgär-
der av straffrättslig och näringsrättslig natur.
(Jfr avsnitt 5.2).

Som framgått kan våra nuvarande regler om exstinktion
i stort sägas fungera tillfredsställande. En skönhets-
fläck, varom de flesta synes vara eniga och vilken
också påtalats från polis- och åklagarhåll, är dock att
det är alltför lätt eller uppfattas vara alltför lätt
att åberopa god tro. I praktiken visar det sig inte
sällan svårt för den ursprunglige ägaren A att i kon-
flikten A-C bevisa ond tro hos C. Införandet av en
omvänd bevisbörda, dvs. ett åläggande för C att visa
sin goda tro, kan råda bot på denna olägenhet. Med
markeringen av bevisbördan - som ju i själva verket för
rättsområdet innebär en återgång till vad som tveklöst
var gällande rätt före år 1880 (se kap. 4) - avses inte
att åstadkomma någon mera drastisk förändring i gällan-
de rättsläge. Justeringen innebär inte någon i grunden
förändrad syn på konflikten A-C. Bevisbörderegeln
tjänar nämligen främst syftet att bekämpa den spridda
och seglivade vanföreställningen att ett blankt påstå-
ende om god tro är tillräckligt för att få behålla en
förvärvat sak (exempel på sådana vanföreställningar, se
avsnitt 5.2.1 och där redovisade citat). Vad det är
fråga om är således att på ett mera påtagligt sätt
framhäva den ordning som i och för sig redan gäller.
Den omkastade bevisbördan bör även ses som ett hjälp-
medel för domstolarna. Genom denna kan enligt vår me-
ning (se avsnitt 10.3) risken för misstag i rätts-
tillämpningen undvikas på ett bättre sätt än vad som
för närvarande är fallet.

Införandet av bevisbörderegeln innebär att i de "tveksamma" konfliktfallen A:s position kommer att framstå som något mer gynnad än C:s. C tvingas ju att vara aktiv - på offensiven - redan från början av processen. Misslyckas C med att visa sin goda tro, vilket inte så sällan torde inträffa i stöldfallet, blir resultatet att A får sin sak åter. Utgången blir därmed inte olik den som gäller för de övriga nordiska länderna.

Nu skulle någon kunna invända och hävda att det är olyckligt att samtliga fall av påstådda godtrosförvärv presumeras vara förvärv i icke god tro, så länge C inte visat god tro å sin sida. Invändningen må vara formellt riktig. Vi är medvetna om att man i största möjliga utsträckning bör undvika att införa lagregler om omkastad bevisbörda. I förevarande fall framstår dock en sådan bevisbörderegeln som motiverad. Några nackdelar torde icke uppkomma i den praktiska tillämpningen. Däremot är fördelarna många och uppenbara. Regeln bidrar till att skärpa uppmärksamheten hos köparen. Denne kommer att göra en noggrannare undersökning av den sak han ämnar köpa. Härigenom kan avyttringar av stöldgods komma att försvåras. Dessutom innebär lösningen endast en varsam justering av gällande regler och en inskränkning av godtrosskyddet som ej kan anses alltför långtgående.

Nackdelarna för godtrosförvärvaren C med den nu angivna ordningen bör alltså inte överdrivas. I själva verket framstår det som rätt naturligt att den har bevisbördan som påstår sig ha gjort ett laga fång (jfr avsnitt 10.3, "bevisbörderegler existerar"). I de flesta fall har ju C, part som han är i transaktionen B-C, goda möjligheter att åberopa omständigheter och säkra bevis som gör det relativt lätt för honom att vinna konflikten i de "äkta" godtrossituationerna. Självfallet kommer kravet på bevisning att få ställas mer eller mindre högt beroende på köparens person (t.ex. privatperson eller näringsidkare) och den situation som skall bedömas. Särskilt högt kan det t.ex. inte ställas vid en privatpersons köp i den reguljära handeln. En stulen sak som förvärvats under sådana omständigheter bör utan vidare kunna presumeras ha skett i god tro, såvida inte tungt vägande argument kan anföras till förmån för en annan mening. Vid förvärv på gator och torg etc. bör kraven på god tro däremot kunna ställas högre (mera därom under avsnitt 10.3 och 10.5 samt kap. 11). Ett exempel: Vid förvärv på Nordiska kompaniet (NK) är således presumtionen god tro; vid förvärv på t.ex. Sergels torg är presumtionen ond tro.

Genom en bevisbörderegeln även för stöldfallet vinnas också fördelar av lagteknisk natur. Med vår uppbyggnad

av lagen undviker man alla de nackdelar som är förenade med en regel om oinskränkt vindikation. Vi får en generell lag, som täcker alla slag av godtrosförvärv. Det är en fördel. Huvudprincipen blir rakt igenom exstinktion med en bevisbörderegeln för C. I de flesta situationer av godtrosförvärv kommer detta inte att innebära några väsentliga olägenheter för C.

Avslutningsvis bör betonas att förslaget om ändrad bevisbördeplacering ej innebär en höjning av beviskravets styrka. Uppgiften att fastställa när godtroskravet skall anses uppfyllt bör framgent, precis som nu, ankomma på rättstillämpningen.

Lagen bör, av skäl som framgår i avsnitt 10.4, kompletteras med bestämmelser om rätt till lösen och preskription.

10.3 Processuella frågor m.m.

Bevisbördans placering

I utgångsläget av konfliktlösningen A-C kan bevisbördan teoretiskt sett tänkas åvila antingen A eller C. Om A har bevisbördan innebär det att A har att bevisa ond tro hos C; om bevisbördan ligger hos C är det denne som har att bevisa sin goda tro.

Gällande rätt innebär (se kap. 5) att A har bevisbördan för C:s onda tro. Vi föreslår, av skäl som nyss framgått, att den motsatta ordningen bör gälla. C bör således ha bevisbördan, vilket innebär att han skall excusera sig för att vinna kampen mot A.

Förslaget med en omkastad bevisbörda innebär, som tidigare framhållits, ett relativt modest ingrepp i gällande ordning. Det är inte särskilt omskakande i den meningen att det åstadkommer något radikalt förändrat rättsläge. Införandet av en bevislättning för A syftar i första hand till att avliva missuppfattningar och att undvika missförstånd i rättstillämpningen samt att anpassa bevisläget till vad som kan anses logiskt och rimligt (jfr avsnitt 10.2.2). Samtidigt får köparen särskild anledning att vara uppmärksam.

Det har tidigare konstaterats (se avsnitt 10.2.1) att domstolarna i stor utsträckning inriktat sin granskning av konflikten A-C på att utröna huruvida C iakttagit sådan tillbörlig aktsamhet i den konkreta fallet att godtrosförvärv kan anses vara för handen (se t.ex. NJA 1977 s. 554, där C ansågs förfarit tillräckligt aktsamt

och NJA 1981 s. 750, där C inte ansågs ha iakttagit tillräcklig aktsamhet). Vårt förslag om en bevisbörde-regel får mot denna bakgrund anses ligga väl i linje med etablerad praxis. Tillämpad på processen A-C innebär regeln också följande: A åberopar att C förfarit på ett icke acceptabelt sätt (underlåtit att vidtaga åtgärder, ej gjort tillräcklig undersökning etc.). C invänder att han gjort allt vad man rimligen kan begära. Lyckas C med tillräcklig tyngd visa att hans åtgärder uppfyller vad man rimligen kan begära i motsvarande situation (C exculperar sig) - då vinner C. I annat fall segrar A. Måttstocken vid bedömandet av C:s handlande bör vara den aktsamhet och försiktighet som skulle ådagalagts av en "bonus pater familias"¹⁰.

Bevisbörderegler existerar

Någon kan invända att svensk rätt är - och bör vara - sparsam med att lagfästa bevisbörderegler. Det må så vara. För vissa situationer bör en domstol dock kunna få luta sig mot en bevisbörderegler. Vår situation är en sådan. Ändamålet - att åstadkomma den mest praktiska och smidigaste lösningen - bör här få helga medlen. Så har skett förut. Köplagen (23 §) är ett exempel på en civilrättslig bestämmelse, som är utformad på ett sådant sätt att den anger vem som har bevisbördan för visst rättsfaktum och beviskravets styrka. Den lyder: "Avser köpet bestämt gods, och lider köparen skada genom dröjsmål med godsets avlämnande, njute han ersättning av säljaren, med mindre det visas, att dröjsmålet icke kan tillräknas denne som försummelse." Bevisbördan åvilar här den som har fördel av regeln, nämligen säljaren. Det är alltså denne som får stå risken att ersätta köparen såvida han ej kan visa att han inte varit försumlig.

Det finns även andra exempel på lagregler i vilka man återfinner bestämmelser om exculpationsskyldighet. I den tidigare bilansvarighetslagen fanns regler som innehöll exculpationsskyldighet för en bilförare gentemot den skadelidande. Ett annat exempel utgör redarens ansvar för godset enligt bestämmelserna i sjölagen (118 §).

Ytterligare är att nämna reglerna i handelsbalken (HB 11:1) om vårdnadsansvar. Det är låntagaren (legotagaren, depositarien, fraktföraren) som skall visa att den lånade saken skadats utan hans vållande eller således att det varit fråga om olyckshändelse. Långivaren har ju ingen möjlighet att veta på vilket sätt saken blivit skadad. Låntagaren bär vad man brukar kalla ett presumtionsansvar. Endast om han exculperar sig, går

han fri från ersättningskyldighet (jfr NJA 1953 s. 409, 1958 s. 373 och 1968 s. 17; se även Bengtsson, a.a. s. 56, 76, Hellner, Skadeståndsrätt s. 92 och Karlgren, Produktansvaret s. 84). Ett färskt exempel på användandet av omkastad bevisbörda återfinns också i ett nyligen framlagt förslag om Återvinning i konkurs (SOU 1983:60). I en där föreslagen regel om återvinning av otillbörliga rättshandlingar, 30 §, har det nämligen gjorts undantag i bevisbördehänseende för det fallet att gäldenärens medkontrahent varit en närstående till gäldenären. I andra stycket av förevarande paragraf, stadgas, att rättshandlingen går åter, om det inte visas att den närstående varken hade eller bort ha sådan kännedom som anges i första stycket. Detta innebär att en närstående medkontrahent har att bevisa att han var i god tro i de angivna hänseendena, om han skall kunna undgå återvinning (se SOU 1983:60 s. 116-118).

Straffrätt och civilrätt

När det gäller godtrosvörvärv av stöldgods m.m. kan situationen te sig komplicerad genom att domstolen har att tillämpa såväl straffprocessuella som civilrättsliga bestämmelser. Vårt förslag om en bevisbörde-regel syftar till att på ett bättre sätt än för närvarande klarlägga A:s position och att motverka den felaktiga rättstillämpning som ibland förekommer (se nedan).

Förslaget får emellertid också andra konsekvenser. I ett brottmål där A riktar enskilt anspråk mot C och denne hävdar godtrosvörvärv kommer bevisbördan i utgångsläget att ligga på olika håll. Bevisbördan för den brottsliga gärningen (i allmänhet häleri eller häleri-förseelse), dvs. frågan om straffansvar - C:s onda tro - åvilar åklagaren. Bevisbördan för den civilrättsliga delen, påståendet att det rör sig om ett förvärv i god tro, åvilar C. Olikheten beror på att det rör sig om två skilda saker. Bedömningen av den brottsliga gärningen är en sak för sig. Här gäller straffprocessuella regler, vilka innebär att åklagaren har att styrka brott. Skälen för denna regel behöver i detta sammanhang inte anges närmare. Frågan om god tro eller inte när det gäller det enskilda anspråket är emellertid en annan sak. Bedömningen skall då ske enligt civilrättsliga regler.

Närmare om bedömningen

I en brottmålsprocess vari talan förs om enskilt anspråk skall brottmålsdelen och civildelen således

bedömas efter olika måttstockar. När det gäller frågan om C begått ett brott eller inte skall avgörandet baseras på en uppfattning om huruvida C personligen, subjektivt, haft uppsåt eller - för vissa brott - förfarit culpöst. Frågan om godtrosförvärv eller inte skall däremot bedömas efter delvis andra kriterier. Utgången i denna fråga är beroende av om C:s förfarande rent objektivt bedöms vara ett godtrosförvärv. Detta innebär att kraven på C:s aktsamhet här ställes högre. Slutsatsen blir att lika stränga krav icke alltid kan ställas på en köpare i straffrättsligt hänseende som då fråga är om prövning av invändning om godtrosförvärv i civilrättsligt hänseende (se SOU 1965:14 s. 103)¹¹.

Det nu sagda leder till det viktiga påpekanudet att om en domstol - mot C:s invändning om godtrosförvärv - funnit C ej vara skyldig till häleriförseelse det därmed inte automatiskt skall anses att denne gjort ett godtrosförvärv (mera därom nedan). Att en förvärvare av stulen egendom kan undgå ansvar för t.ex. häleriförseelse av det skälet att det vid den straffrättsliga bedömningen ställs lägre krav på undersökningar än vad som kräves för att vederbörande skall anses ha gjort ett godtrosförvärv är väl dokumenterat i doktrin och praxis.

Den grå zonen

Om en domstol konstaterar att ond tro ej föreligger behöver detta inte innebära att motsatsen, dvs. god tro, skall anses vara för handen. Mellan de båda polerna ond respektive god tro finns nämligen ett fält - en grå zon - där rättshandlingar kan äga rum. Problemet häleriförseelse-godtrosförvärv har behandlats i doktrinen. Vid häleriförseelser är kravet att gärningsmannen beträffande förbrottet skall ha haft skälig anledning antaga att brott förelåg. Det är således fråga om ett krav på culpa. Detta culpakrav sammanfaller inte med det krav på ond tro som utesluter civilrättsligt godtrosförvärv. "Godtrosförvärv torde kunna ske först vid frånvaron av minsta anledning till misstanke om att brott förelåg och inte sällan krävs att förvärvaren varit aktiv för att kontrollera att överlåtare var behörig. Det finns därför en zon mellan det civilrättsliga och det straffrättsliga culpakravet. Om gärningsmannen befinner sig i denna zon, när han tar befattning med saken, så kan han inte fällas till ansvar, men han kan inte heller göra ett godtrosförvärv¹²." (jfr DB 946/78 Södra Roslags tingsrätt och RH 1/82).

Kritiken och rättstillämpningen

Kritiken av våra nuvarande regler om exstinktion har, som nyss nämnts, främst riktat sig mot förvärv av stulen egendom. Vid sådana förvärv, menar kritikerna, är det alltför lätt för C att komma med förklaringar, vilka sedan tas till intäkt för god tro (jfr avsnitt 5.2.1 och 10.2.2). Detta får till följd att C stundom går fri och att A, den ursprunglige ägaren, alltför ofta ställs inför det tvivelaktiga nöjet att mot vederlag lösa sin egendom åter eller att avstå från denna.

När det gäller den rent straffrättsliga sidan av denna sak, dvs. avgörandet om C gjort sig skyldig till häleri (häleriförseelse) eller inte, är det tänkbart att domstolarnas höga beviskrav medför att alltför många "tveksamma" situationer resulterar i frikännande domar. Detta är emellertid i så fall en omständighet som bör beaktas i annat sammanhang. I den civilrättsliga lagstiftningen varom nu är fråga hör den näppeligen hemma. Dock bör här påminnas om den komplettering som nyligen ägt rum avseende häleribestämmelserna och viss annan branschlagstiftning, allt i syfte att motverka stöld- och häleribrottsligheten.

I de fall A i samband med brottmål för en civilrättslig talan om att utan lösen få sin sak åter ger - som ovan berörts - redan gällande rätt honom vissa möjligheter att få bifall till sin talan, trots att C inte straffas. I RB 22:7 stadgas: "Föres talan om enskilt anspråk i anledning av brott i samband med åtalet och finnes, att den åtalade gärningen icke är straffbar, må talan dock prövas i målet" (jfr NJA 1981 s. 1129). Så tycks emellertid inte alltid ske i våra domstolar. Av en del domar, som till oss överlämnats av kriminalpolisen i Stockholm, framgår nämligen att utgången av A:s vindikationstalan felaktigt gjorts helt avhängig av hur ansvarsfrågan i själva brottmålet bedömts. Så här kan fraserna lyda: "Vid den prövning ansvarsfrågan erhållit skall yrkandet lämnas utan bifall" eller "på grund av den bedömning tingsrätten gjort i ansvarsdelen skall även det särskilda yrkandet ogillas".

Det är svårt att frigöra sig från tanken att domstolarna här bara tillämpat automatik, dvs. man har utgått från att det enskilda anspråket måste röna samma öde som ansvarstalan. En sådan rättstillämpning är oriktig. Som ovan framhållits bör en domstol mycket väl kunna fria C från häleri eller häleriförseelse men ändå komma till slutsatsen att denne inte gjort något godtrosvärv och följaktligen då heller inte något laga fång. C bör med andra ord inte alltid - trots frikännande dom -

kunna vara säker på att få behålla godset. Slutsatsen av vårt resonemang utmynnar i det viktiga konstaterandet, att frågan om godtrosvörvärv ej är accessorisk till utgången i ansvarsfrågan. Detta faktum kommer lättare att uppmärksammas av domstolarna genom vårt förslag om bevisbördans placering.

Sammanfattningsvis: I ett brottmål går det bra att framställa ett enskilt anspråk, som går ut på att A utan lösen skall få sin sak åter. Talan i denna del kan föras antingen av åklagaren eller av målsäganden (A) själv. Det viktiga är att yrkandet framställs och att rättsgrunden - att C ej gjort ett godtrosvörvärv - åberopas¹³. Enligt vår mening ingår dock i domarens materiella processledning en skyldighet att tillse att så blir fallet; se TSA 1979 s. 103.

Kravet på god tro

Vad beträffar kravet på god tro anknyter vårt förslag till gällande rätt. Det innebär, som närmare framgår av avsnitt 5.1.2, bl.a. att god tro skall föreligga både vid överlåtelsen och vid besittningsövergången. För att god tro skall anses föreligga fordras att förvärvaren C visar att han varken insett eller bort inse att överlåtaren saknade behörighet att förfoga över egendomen (se avsnitt 10.2.2). Förvärvaren skall med andra ord iakttaga en skälig aktsamhet (jfr ovan om "bonus pater familias"). Graden av aktsamhet kan som tidigare framgått variera åtskilligt. Vid förvärv på NK är den låg; vid förvärv på Sergels torg är den hög (se avsnitt 10.2.2).

Det låter sig knappast göra att i lagtext uttömmande ange alla de omständigheter som kan ha betydelse vid bedömningen av huruvida god tro förelegat vid ett förvärv. Vi anser emellertid att det kan vara värdefullt att åtminstone söka ange de omständigheter, vilka främst bör beaktas vid bedömningen. Av lagtexten framgår därför att förvärvaren skall visa att han iakttagit den aktsamhet som med hänsyn till egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilken den utbjöds och omständigheterna i övrigt bort iakttagas.

10.4 Rätt till lösen

Gällande rätt (se avsnitt 5.1.2) innehåller en modifikation av extinktionsprincipen på så sätt att ägaren (A) har rätt att återfå sin egendom från godtroende förvärvaren (C) mot erläggande av lösen. Detta förhållande kan för den som hyllar extinktionsprincipen

upplevas som teoretiskt besvärande. Rent logiskt sett borde nämligen ett helt och fullt accepterande av exstinktionsprincipen utestänga varje form av lösenrätt. Så har emellertid, som nyss påpekats, inte skett hos oss (jfr Italien under 6.3.3 där exstinktionsprincipen är konsekvent genomförd). Den rätt till lösen som upprätthålles i gällande rätt kan, enligt vår mening, endast anses motiverad av rena billighetsskäl och av hänsyn till gammal tradition.

Som tidigare framgått (se avsnitt 5.1.2, 7.1.1-7.1.3 och bilaga 1 och 2) fanns såväl i SOU 1965:14 som i utkastet till lagrådsremiss förslag om lösenrätt för A. I båda fallen var denna rätt dock begränsad.

I SOU 1965:14, där lösenrätten ansågs mera vara ett instrument för modifiering av en allmän exstinktionsregel än en kompromiss mellan exstinktions- och vindiktationsprincipen, föreslogs att A skulle kunna få tillbaka sin egendom, när detta med hänsyn till själva egendomens beskaffenhet framstod som speciellt motiverat, exempelvis då godset hade ett särskilt affektionsvärde för A. Som en följd av utredningens syn på lösenrättens funktion föreslogs att löseskillingen skulle bestämmas till sådant belopp att C försattes i samma ekonomiska läge som om han hade fått behålla egendomen. Lösenbeloppet borde därför motsvara godsets värde vid den tidpunkt då inlösningsrätten gjordes gällande (värdeprincipen).

I lagrådsremissen utformades den begränsade lösenrätten på ett annat sätt än i SOU 1965:14. Departementschefen ifrågasatte för sin del om det fanns något praktiskt behov att behålla rätten till lösen, då denna sällan utövades. I vart fall borde förlust av massproducerade varor kunna undantagas från lösenrätten då ägaren i sådana situationer inte kunde ha något påtagligt intresse av att få tillbaka just det föremål som frånhänts honom. Däremot, menade departementschefen, att saken kunde ligga annorlunda till när det rörde sig om ett föremål med affektionsvärde för ägaren eller när föremålet ingick som en del i en större helhet t.ex. en del i ett bokverk eller en del i en maskin. En regel om lösen som siktade på dessa fall bedömdes emellertid vara behäftad med sådana olägenheter att den icke borde förordas. Som främsta skäl angavs därvid att det vore omöjligt att objektivt fastställa huruvida ett föremål hade affektionsvärde eller inte.

Departementschefen avvisade emellertid inte tanken på en lösenrätt för ägaren. Enligt honom kunde en oinskränkt tillämpning av exstinktionsregeln i vissa

situationer leda till resultat som framstod som oacceptabla från allmän synpunkt. Det vore t.ex. motiverat att ett museum i princip finge återta ett föremål från museets samlingar som någon obehörigen överlätit till godtroende förvärvare. Även i fråga om privatägade samlingar av konst- och kulturföremål ansågs det föreligga ett allmänt intresse av att ägaren hade möjlighet att få tillbaka föremål som obehörigen tagits från samlingen. En lösenrätt som tog sikte på föremålets speciella karaktär skulle teoretiskt sätt kunna tillgodose detta intresse. Men, menade departementschefen, av praktiska skäl och för att undvika tillämpningssvårigheter, borde en annan lösning väljas. Eftersom den praktiskt mest betydelsefulla situationen då konst- eller kulturföremål kan komma i någon obehörigs besittning är den då föremålet genom stöld eller annat tillgreppsbrott frånhänts ägaren, föreslogs ett bibehållande av lösenrätten för gods som på detta sätt frånhänts ägaren. I praktiken innebar detta, ansåg departementschefen, att resultatet skulle komma att i stort sett bli detsamma som om en regel om lösenrätt i fråga om värdefulla konst- och kulturföremål funnits. Ett annat skäl som framfördes för regeln var den, att den bestulne typiskt sett framstod som i särskilt hög grad oskyldig till sin förlust och att det därför kunde anses motiverat att behandla rätte ägaren mera gynnsamt i sådana fall. Lösenbeloppet borde bestämmas till det utgivna vederlaget.

I likhet med vad som anförts i SOU 1965:14 och i lagrådsremissen anser vi att det finns skäl som talar emot en oinskränkt extinktionsprincip. Vi ansluter oss således till åsikten att någon form av lösenrätt bör finnas för den ursprunglige ägaren (A). Detta avsteg från den renodlade extinktionsprincipen grundar sig på vår uppfattning att konflikten mellan A och C främst bör lösas med sikte på att åstadkomma en rimlig lösning för båda parter. Det finns, som tidigare framgått (se avsnitt 3.5 och 9.2), härvid skäl att visa hänsyn även gentemot den ursprunglige ägaren. Bästa sätt att tillgodose ägarens (A:s) intresse är att låta lösenrätten få fungera som en kompromiss mellan extinktions- och vindikationsprinciperna.

De invändningar som anförts mot utformningen av en lösenrätt som enbart tar sikte på föremålets karaktär (se ovan) har enligt vår mening fog för sig. Den lösningen bör således inte väljas. Men även mot det andra redovisade förslaget - att begränsa rätten till lösen till att avse enbart gods som stulits eller frånhänts ägaren genom tillgreppsbrott - kan det göras invändningar. Det är, enligt vår mening, alltför snävt och

utestänger situationer där det kan anses befogat att låta A få återlösa saken. I fall där B t.ex. förskingrat eller bedragit sig till A:s egendom kan det också framstå som berättigat att ge A rätt till lösen. Det enklaste sättet att undvika tveksamma resultat är att bibehålla den generella lösenrätten. Vi föreslår denna lösning. Den är praktisk och enkel och har inga egentliga nackdelar. Även om den i många fall blir "ett slag i luften" och inte kommer att utnyttjas (massproducerade varor och där försäkringsbolagen ersatt A) kan den dock betraktas som en säkerhetsventil för ägaren.

Den generella lösenrätten innebär således att den rätte ägaren alltid skall ha möjlighet att få tillbaka sin egendom. För att godtroende förvärvare inte skall lida direkt ekonomisk skada skall ägaren förpliktas utge lösen. Lösenbeloppet kan, som tidigare framgått (se ovan), bestämmas efter antingen vederlagsprincipen eller värdeprincipen. Enligt vår mening är värdeprincipen - innebärande att C skall försättas i ett läge som om han fått behålla saken - den av principerna som i grund och botten bäst kan anses stämma överens med de allmänna övervägandena som ligger bakom valet av extinktionsprincipen. Icke desto mindre förordar vi vederlagsprincipen. Från vår utgångspunkt (hänsynstagande till ägaren) bör nämligen denna princip vara att föredraga.

Lösenbeloppets bestämmande torde ha sin största betydelse beträffande antikviteter och andra föremål som har individuellt värde. Sådana föremål stjåls i stor utsträckning, och marknaden för dem är i stor utsträckning internationell. Den hos vilken godset påträffas torde inte sällan ha köpt det billigt. Det kan knappast vara skäligt att ägaren för att få tillbaka föremålet skall tvingas betala lösen med ett kanske mångdubbelt större belopp som lätt skulle kunna bli fallet om föremålet har ett högt värde vid ett utbud på lämplig marknad. För de allra flesta ter det sig nog ganska naturligt att den som t.ex. blivit bestulen på sin sak skall kunna få tillbaka saken från godtroende innehavare utan att behöva ersätta denne för utebliven vinst. Det bör vara tillräckligt om förvärvaren får lösen motsvarande vad han själv utgivit jämte i förekommande fall ersättning för nedlagda kostnader (det negativa kontraktsintresset). Även när det gäller vanliga bruksvaror torde vederlagsprincipen kunna tillämpas utan större men för godtroförfvärvaren. Vederlagsprincipen underlättar uppgörelsen mellan A och C. Någon värdering krävs i regel inte. A:s intresse av C:s goda eller onda tro kan vidare ibland begränsas, t.ex. i fall då denne kan återfå godset för ett måttligt lösenbelopp. Vederlags-

principen har också den fördelen att det är förhållandevis lätt att fastställa vilka kostnader C haft, medan det kan vara avsevärt svårare att bestämma godsets värde i den allmänna handeln.

En strikt tillämpning av vederlagsprincipen leder å andra sidan till att den som förvärvat egendom genom gåva kan bli skyldig att lämna ifrån sig egendomen utan någon ersättning alls, såvida han inte nedlagt särskilda kostnader på egendomen. Vi tänker här framför allt på situationen där saken vandrat i överlåtelsekedjan till personen D. Detta är mindre tillfredsställande. Vi anser att vederlagsprincipen i gåvofallen kan modifieras på så sätt att även givarens (C:s) kostnader beaktas. Detsamma bör gälla i de fall då den mot vilken lösenanspråket riktas förvärvat egendomen genom arv, testamente eller bodelning. Att ta hänsyn till de kostnader som innehavarens fångesman har haft i de nu angivna situationerna bör dock komma i fråga endast om fångesmannen själv förvärvat egendomen under sådana omständigheter att han skulle ha haft rätt att betinga sig lösen om den ursprunglige ägaren hade återkrävt egendomen från honom, dvs. fångesmannen skall ha varit i god tro eller förvärvat egendomen från annan godtrost förvärvare; jfr Brå, PM 1978:1, bilaga 1 s. 47 (utkast till lagrådsremiss).

I undantagsfall kan det förekomma att godsets värde i den allmänna handeln är lägre vid lösentillfället än det vederlag som skall erläggas. I sådana fall bör lösen bestämmas efter värdeprincipen, dvs. ägaren skall aldrig behöva utge högre belopp i lösen än vad som motsvarar egendomens värde.

Lösenrätten bör, i enlighet med gällande rätt, kunna göras gällande inte bara mot godtroende förvärvare utan också mot senare innehavare.

Till skillnad från vad som för närvarande är gällande rätt bör rätten till lösen inte kunna utövas under o begränsad tid. I likhet med tidigare utredningsförslag och deklarerade ståndpunkter (se avsnitt 7.1.1 och 7.1.3) menar vi, att preskriptionsregler bör införas i fråga om lösenrätten. Härigenom minskar de olägenheter som en lösenrätt kan anses medföra för omsättningen.

Hur bör preskriptionsreglerna utformas? Låt oss till en början konstatera att man kan ställa vissa krav på ägaren (A). Det framstår närmast som självklart att en ägare som vet vem som innehar hans egendom inte bör tillåtas att vara passiv under hur lång tid som helst. Ägaren bör således i sådant fall tvingas att inom viss

tid framställa anspråk på att mot lösen få sin sak åter. Detsamma bör gälla om ägaren borde ha skaffat sig kännedom om vem som innehar egendomen. Man bör rimligen av ägaren kunna kräva att han vidtager åtgärder för att spåra egendomen, om han fått misstankar om var den finns. Hur lång tid bör tillåtas förflyta innan ägaren skall väcka anspråk? Det ligger i sakens natur att preskriptionstiden i dessa fall bör vara kort. Enligt vår mening bör en tidsfrist om tre månader vara tillfyllest. Under denna tid hinner ägaren göra de undersökningar och vidtaga de dispositioner som han kan anse vara nödvändiga för att väcka sitt anspråk.

Skall ägaren - under iakttagande av den nu föreslagna tremånaderfristen - ha rätt till lösen efter hur lång tid som helst eller bör man införa en absolut preskriptionsbestämmelse som definitivt avskär möjligheten till lösen? Man kan tveka. Inte så sällan torde nämligen avsevärd tid hinna förflyta innan ägaren får vetskap eller kan skaffa sig kännedom om vem som innehar hans egendom. I sådana situationer kan rätten till lösen bli illusorisk; den preskriberas utan att ägaren haft någon reell möjlighet att väcka lösenanspråk. Å andra sidan kan man inte bortse ifrån att innehavaren har ett berättigat intresse av saken. En till tiden obegränsad lösenrätt förefaller obillig mot den som under lång tid i god tro varit innehavare av egendomen. En obegränsad lösenrätt kan även vålla betydande praktiska komplikationer. Den som tvingas att avstå från egendomen mot lösen kan nämligen med stöd av 59 § köplagen kräva ersättning av sin fångesman för utebliven vinst. Denne har i sin tur möjlighet att vända sig mot sin fångesman osv. Har lång tid förflutit från det tillgreppet skede, kan krav på lösen leda till att en lång kedja av fång rullas upp varvid ersättningskrav kan framföras inom de olika leden i fångeskedjan. Mot denna bakgrund väcker det stora betänkligheter att inte på något sätt begränsa rätten till lösen. Vi finner således att en absolut preskriptionstid bör införas.

När det gäller preskriptionstidens längd bör denna uppfylla ett par krav. Å ena sidan skall innehavaren av egendomen inte under alltför lång tid behöva utstå risken för återkrav. Han skall inom en skälig och rimlig tid kunna inrätta sig som definitiv ägare av saken. Å andra sidan är det angeläget att inte alltför drastiskt beskära möjligheterna att lösa tillbaka t.ex. stulna konst- och kulturföremål. Vi har stannat för en regel enligt vilket anspråk på lösen skall framställas inom tre år från det innehavaren fick godset i sin besittning (jfr avsnitt 6.3.2 Frankrike och 6.3.3 Holland där godtroende förvärvare vinner definitivt skydd efter

tre år; se även förslaget i SOU 1965:14 s. 206-208 samt däri avgivet lagförslag, 2 § 2 st.).

Den korta preskriptionstiden bidrar inte bara till att relativt snabbt bringa klarhet i rättsförhållandet mellan A och C. Den underlättar dessutom uppgörelsen dem emellan. Till följd av den föreslagna tidsbegränsningen bör man nämligen, enligt vår mening, kunna underlåta att ta hänsyn till de förändringar i penningvärdet som må ha ägt rum sedan saken frånhänts A. Motsvarande bör gälla i fråga om kostnader för förbättring av egendomen.

Vårt förslag i fråga om beräkning av lösen och preskription av lösenrätt innebär sammanfattningsvis följande. Lösen skall motsvara vad innehavaren utgivit för förvärv av egendomen jämte de kostnader han nedlagt för förbättring av denna. Har den mot vilken lösenanspråket riktas förvärvat egendomen genom gåva, arv, testamente eller bodelning skall kostnader som innehavarens fångesman haft för sitt förvärv av egendomen medräknas vid bestämmandet av lösenbeloppet, under förutsättning att fångesmannen skulle ha haft rätt till lösen om återkrav hade framställts mot honom. Lösen skall aldrig kunna överstiga godsets värde i den allmänna handeln vid lösentillfället. Lösenrätten preskriberas om den ursprunglige ägaren inte återkräver egendomen inom tre månader från det han fick eller bort skaffa sig kännedom om vem som innehar denna. Återkrav måste framställas senast tre år från det innehavaren fick godset i sin besittning.

10.5 Lagens tillämpningsområde

Utredningsarbetet har främst varit inriktat på att söka finna den metod efter vilken konflikten A-C bör lösas. Därvid har särskild uppmärksamhet ägnats det s.k. stöldfallet. Vi anser oss ha funnit goda argument till stöd för att i allt väsentligt bibehålla den gällande ordningen. Vårt lagförslag är därför till övervägande del en kodifiering av gällande rätt. Innehållet i gällande rätt har redovisats tidigare (se kap. 5). Till följd av vårt ställningstagande i huvudfrågan (valet av princip) anser vi oss icke ha anledning att här ytterligare penetrera innehållet i gällande rätt. När det gäller lagens tillämpningsområde ansluter vi oss huvudsakligen till förslaget i SOU 1965:14. I det följande ges en kortfattad redogörelse för tillämpningsområdet; varje spørsmål som har anknytning till detta kan, bl.a. av tidsskäl, inte behandlas. Vad som gäller må gälla.

Den av oss förordade regeln om extinktion (se 1 §) är tillämplig när lösöre har överlåtits av någon som hade det i sin besittning samt kommit i förvärvarens besittning. Om det sedermera visar sig att överlåtaren inte var rätt ägare till egendomen eller behörig att förfoga över den på ägarens vägnar får förvärvaren ändå behålla egendomen under förutsättning att han var i god tro.

I fråga om de slag av egendom som skall kunna göras till föremål för godtrosförvärv överensstämmer förslaget med gällande rätt. Förslaget gäller endast lösöre, dvs. lösa saker. Det omfattar inte fast egendom och ej heller sådan lös egendom som utgörs av annat än lösa saker, t.ex. pengar, fordringar, skuldebrev och andra värdepapper samt byggnad på annans grund.

Frågan huruvida lagregleringen av godtrosförvärv skulle kunna utsträckas till att omfatta immaterialrättigheter besvarades nekande både i SOU 1965:14 och i utkastet till lagrådsremiss. Spörsmålet i vilken utsträckning och under vilka förutsättningar godtrosförvärv bör erkännas bedömdes vara komplicerad, bl.a. beroende på dessa rättigheters speciella karaktär och de immaterialrättsliga reglernas sinsemellan olikartade utformning. Tillräckligt underlag för en lagreglering ansågs inte föreligga. Vi delar den syn som sålunda kommit till uttryck och föreslår att dessa rättigheter lämnas utanför lagregleringen. I detta sammanhang bör vidare framhållas att den upphovsrättsliga lagstiftningen för närvarande är föremål för översyn av en statlig utredning (Ju 1976:02).

Fartyg av viss minsta storlek skiljer från andra slag av lösöre därigenom att de kan registreras och intecknas. Detsamma gäller luftfartyg. En konsekvens av detta är att besittningen inte får samma betydelse för det sakrättsliga skyddet som annars. Enligt 10 kap. 7 § handelsbalken får inteckningsbara fartyg (skepp och skeppsbygge) och luftfartyg inte pantsättas enligt de regler som gäller för lösöre i allmänhet. Dessa förhållanden talar för att sådant lösöre inte bör omfattas av lagen. I lagförslaget (5 §) har därför gjorts undantag för inteckningsbara fartyg och luftfartyg. Undantaget omfattar också reservdelar till luftfartyg, eftersom inteckning i luftfartyg under vissa villkor också kan omfatta reservdel till luftfartyg; se 4 § lagen (1955:227) om inskrivning av rätt till luftfartyg.

Extinktionsregeln bör i första hand gälla vid överlåtelse, dvs. köp, byte och gåva. Enligt vår mening bör liksom hittills alla slag av överlåtelse kunna grunda

godtrosförvärv; alltså även gåva. Det förhållandet att gåvofallet skiljer sig från övriga situationer - vederlag har ju ej utgått - skulle möjligen kunna föranleda förslag om att undantaga gåvofallet från tillämpningsområdet (jfr avsnitt 6.2.2 Norge). Så bör emellertid inte ske. Enligt vår civilrättsliga tradition innefattas i begreppet överlåtelse även gåva och något tillräckligt slagkraftigt motiv för att ändra på detta faktum anser vi inte föreligga. Att en distinktion gjorts i annat sammanhang, i straffrättsligt hänseende (se 36 kap. 4 § brottsbalken där gåva behandlas strängare), är en omständighet som ej föranleder annan bedömning.

Exstinktionsregeln gäller även beträffande förvärv av utmätt lös egendom på exekutiv auktion. På denna punkt var rättsläget tidigare oklart. Rättsläget klarnade dock när förslaget till ny utsköningsbalk (UB 1981:774) övervägdes. I samband med behandlingen av 14 kap. 1 § UB, som stadgar att exekutiv försäljning ger köparen samma rätt till den sålda egendomen som frivillig försäljning, yttrade departementschefen bl.a.: "Det innebär i fråga om lösöre och annan egendom som kan vara föremål för ett exstinktivt godtrosförvärv att en godtroende exekutivköpare blir skyddad mot en tredje mans äganderättsanspråk i och med att han får egendomen i sin besittning, även om försäljningen inte har vunnit laga kraft." (Se prop. 1980/81:8 s. 1226.)

I enlighet med gällande rätt skall godtrosförvärv av panträtt kunna ske från den som obehörigen uppträder som ägare av godset. Godtrosförvärv skall också kunna äga rum när B, utan att ha någon rätt till saken, ger sig ut för att vara panthavare som utnyttjar sin rätt enligt 10 kap. 6 § handelsbalken att utsätta panten till annan. Samma regler bör gälla när någon som faktiskt är panthavare och även uppträder som sådan och i strid mot bestämmelserna i nyssnämnda lagrum utsätter panten för högre belopp eller i övrigt på andra villkor än som gäller för den ursprungliga pantsättningen.

När det gäller frågan huruvida lagen även skall reglera vissa former av retentionsrätt delar vi den bedömning som departementschefen givit uttryck för i utkastet till lagrådsremiss (se bilaga till Brå, PM 1978:1 s. 42-43) och som innebär att lagen ej bör reglera detta spörsmål. I utkastet anförde departementschefen:

"Med retentionsrätt avses en rätt för den som har en fordran på annan och har denne tillhörig egendom i sin besittning att hålla kvar egendomen som säkerhet för att fordringen infrias. Rätten kan uppstå i olika situationer och avse egendom som på

skilda sätt har kommit i rättighetshavarens - retinentens - besittning. Retentionsrätt skiljer sig från panträtt därigenom att retinenten inte får sälja egendomen. Värdet av retentionsrätten ligger i att den innebär en press på ägaren att betala retinentens fordran. Denna fordran uppkommer i allmänhet inte när godset överlämnas till retinenten utan först senare och i samband med att retinenten vidtar åtgärder med egendomen eller lägger ned kostnader som är till nytta för ägaren, t.ex. när en bil repareras på en bilverkstad. I vissa fall har man vid besittningsövergången inte anledning att räkna med att någon fordran över huvud taget skall uppstå.

När det gäller retentionsrätt ter det sig inte som vid äganderätt och panträtt naturligt att knyta frågan om god tro föreligger till den tidpunkt då retinenten fick egendomen i sin besittning, eftersom det som nämnt då ofta råder ovisshet om huruvida någon fordran över huvud taget skall uppstå. Detta medför att man vid en eventuell lagreglering måste införa särregler i fråga om retentionsrätt. Med hänsyn till att utformningen av sådana särregler möter svårigheter och att tvister om godtrosvärv av retentionsrätt inte torde vara vanliga har jag för min del stannat för att lagen inte alls bör reglera denna fråga. Detta utesluter inte att lagen i viss utsträckning kan få analogisk tillämpning på retentionsrätt. Jag vill sålunda understryka att det inte är meningen att de möjligheter till godtrosvärv av sådan rätt som nu kan finnas skall upphöra. Den ståndpunkt jag nu har redovisat överensstämmer med vad man har kommit fram till vid de nordiska departementsöverläggningarna."

När det gäller frågan om de typer av kompetensbrist hos den disponerande som omfattas av lagen skiljer sig inte vårt förslag från vad som föreslogs i SOU 1965:14. Det innebär att lagen är tillämplig på förvärv från den som inte är rätt ägare (B) men uppträder som han vore det (jfr kap. 1 exempel 1-3). Lagen är även tillämplig vid sådana fall av tvesalu, där säljaren sålt samma sak till två personer och därvid överlämnat saken till den av de båda köparna vars förvärv ligger senast i tiden (jfr kap. 1 exempel 4). Den föreslagna lagen gäller däremot inte när den disponerande visserligen är rätt ägare (A) men likväl är rättsligen förhindrad att förfoga över egendomen. Sådana hinder kan utgöras av

bristande rättslig handlingsförmåga på grund av omyn-
dighet eller rubbad själsverksamhet. Utanför lagens
tillämpningsområde ligger också i princip de situa-
tioner där en ägare genom överlåtelsen bryter mot någon
föreskrift som i hans eget eller annans intresse har
givits beträffande egendomen (jfr kap. 1 exempel 15-
17). För vissa fall torde den föreslagna lagen dock
kunna tillämpas analogiskt. Det bör ankomma på rätts-
tillämpningen att avgöra när så bör kunna ske. I detta
sammanhang erinras om att det i lag kan finnas bestäm-
melser som reglerar den situationen när en ägare över-
träder begränsningar i sin dispositionsrätt. Som exem-
pel kan nämnas 6 kap. 5 § giftermålsbalken, som inne-
håller en regel om godtrosförvärv när make överlåtit
giftorättsgods i strid mot bestämmelserna om krav på
andra makens samtycke (jfr kap. 1 exempel 15). Sådana
fall berörs inte av lagförslaget.

Inte heller reglerar lagförslaget det fall då en över-
låtelse kolliderar med en upplåtelse av begränsad rätt
som ägaren gjort tidigare. Det kan t.ex. röra sig om en
pansättning som inte fullbordats genom ett besittning-
stagande eller om en nyttjanderättsupplåtelse (jfr
kap. 1 exempel 6). Enligt vår mening finns det två skäl
som talar för att inte reglera dylika situationer. För
det första föreligger knappast något påtagligt prak-
tiskt behov att reglera dem och, för det andra, är det
lämpligt att avgränsa lagstiftningen på det sättet att
den i princip inte gäller frågor om giltigheten och
verkan av rättshandlingar som företas av ägaren (A).

Vi föreslår att godtrosförvärv skall kunna inträda även
då den disponerande (B) uppträder som handlande för
annans räkning. Det innebär att godtrosförvärv kan ske,
om B uppträder som kommissionär, fullmäktig eller som
ställföreträdare (t.ex. firmatecknare, förmyndare eller
boutredningsman) utan att i själva verket ha någon be-
hörighet alls. Lagen är tillämplig också när B har viss
behörighet men överskrider denna.

Dessa situationer liknar i mångt och mycket den då B
påstår sig vara ägare. Det finns, som påpekats såväl i
SOU 1965:14 som i utkastet till lagrådsremiss, föga
skäl att skilja mellan det fallet att B åberopar ett
förfalskat kvitto som bevis för att han är ägare och
det fallet att han hänvisar till en förfalskad fullmakt
som stöd för sin behörighet att överlåta egendomen (jfr
kap. 1 exempel 11).

När det gäller den situationen att B har behörighet att
företräda A men överskrider sin befogenhet är lagen
inte tillämplig (jfr kap. 1 exempel 12; se även SOU

1965:14 s. 183). Dessa situationer är i stor utsträckning föremål för särskild reglering, t.ex. i lagen (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmyndhetsrättens område (avtalslagen).

I likhet med gällande rätt uppställs i lagförslaget krav på besittning och tradition. För att godtrosvärv skall kunna äga rum måste med andra ord egendomen finnas i överlåtarens besittning och överföras i förvärvarens besittning. Det är nämligen överlåtarens besittning av egendomen som legitimerar honom som berättigad att överlåta denna. Någon sådan legitimationsverkan uppkommer vanligen inte i andra fall.

I avsnittet om gällande rätt (se kap. 5) har framhållits att kommissionslagen innehåller bestämmelser (54 och 55 §§) om godtrosvärv som är fördelaktigare för förvärvaren än de allmänna godtrosreglerna. Något krav på tradition upprätthålles inte utan redan genom överlåtelseavtalet uppkommer ett slags godtrosvärv. Det kunde, menar vi, ligga nära till hands att tänka sig att låta motsvarande bestämmelser bära gälla i fråga om förvärv från fullmäktige och ställföreträdare. Som framgår av vårt lagförslag avvisar vi dock denna tanke. Skälet är att situationen vid kommissionsförhållanden är annorlunda än det som gäller för fullmäktige och ställföreträdare. Av förarbetena till kommissionslagen framgår att en väsentlig anledning till de för förvärvaren gynnsamma reglerna har varit, att kommissionären är berättigad att handla i eget namn när han köper och säljer (se NJA II 1914 s. 275). Samma förutsättning föreligger inte när det rör sig om behörighetsöverskridanden av fullmäktige och ställföreträdare.

I fråga om kravet på god tro hos förvärvaren (C) skiljer sig icke lagförslaget från gällande rätt (se avsnitten 5.1.2 och 10.3 samt SOU 1965:14 s. 94-104). Detta innebär att C inte bara skall ha varit okunnig om B:s kompetensbrist utan också att han skall ha visat rimlig aktsamhet vid prövningen av B:s rätt att förfoga över godset. Hur stora krav man bör ställa på C:s aktsamhet är en sak som inte låter sig fastställas i någon konkret formel. Enligt vårt förslag (se 1 § 2 st.) skall aktsamheten anpassas efter egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds samt omständigheterna i övrigt. Förslaget ansluter sig härmed till den utveckling av godtrosbegreppet som ägt rum i praxis (om denna, se SOU 1965:14 s. 94-95).

En av de enskilda omständigheter som bör tillmätas betydelse gäller, såsom framgår, den berörda egendomens

beskaffenhet. Särskilt hög grad av aktsamhet bör kunna krävas vid förvärv av egendom som erfarenhetsmässigt visat sig känslig. Det kan gälla t.ex. förvärv av sådana saker som allmänt säljs på kredit med förbehåll om äganderätt (numera återtagerätt). Att rättspraxis ålägger C en långtgående undersökningsplikt vid köp av motorfordon har tidigare berörts (se avsnitt 5.1.1). Men även om godset inte är av sådant slag att det allmänt säljs på kredit kan dess beskaffenhet vara sådan att den bör mana till försiktighet. Rent allmänt bör det vara rimligt att kräva ett större mått av aktsamhet vid förvärv av särskilt värdefull egendom. Vid förvärv av smycken, konst- och prydnadsföremål, pälsverk etc, från privatperson kan det därför finnas särskild anledning att beakta möjligheten att det kan röra sig om gods som åtkommits på obehörigt sätt. Det är ett rimligt krav att C i dessa fall kräver legitimation eller på annat sätt förhör sig om B:s rätt till godset. Särskilt högt bör kraven kunna sättas på C om denne är näringsidkare. Detsamma bör också gälla när C såsom näringsidkare förvärvar en sak från en annan näringsidkare i samma bransch. När C är en privatperson och gör sitt förvärv från en yrkesmässig försäljare (reguljär handel) bör normalt någon undersökningsplikt ej åvila C, såvida ej särskild anledning till misstanke kan anses föreligga (jfr NJA 1963 not A nr 10). I dessa fall kan med andra ord C presumeras vara i god tro. Sak samma bör gälla vid förvärv på offentlig auktion.

Vid egendomens utbudande finns det andra faktorer som kan vara av avgörande betydelse. Tid och plats för transaktionen är en faktor (se den i avsnitt 10.2 åberopade jämförelsen mellan NK och Sergels torg; se även NJA 1951 s. 305, där en lastbil utbjöds till salu långt från den plats, där den var inköpt och alltjämt registrerad). Överlåtarens person kan också vara av betydelse. Man kan fästa vikt vid överlåtarens ungdom (se SvJT 1954 rf. s. 37), det kan röra sig om ett förtroendeingivande uppträdande (se avsnitt 10.3), personlig kännedom (se NJA 1963 not A nr 10) eller att säljaren varit okänd för köparen (se NJA 1955 s. 114). En annan faktor som kan ha betydelse för den goda tron är den utbudna varans pris. Är detta osedvanligt lågt har köparen naturligtvis all anledning att vara försiktig.

Med den i lagtexten särskilda hänvisningen till omständigheterna i övrigt vill vi betona att de i lagtexten nämnda omständigheterna endast utgör vägledande exempel. Omfattningen av den undersökningsplikt som skärligen kan fordras av C, måste bedömas från fall till fall. I allmänhet får godtroskravet anses uppfyllt om C

iakttagit den aktsamhet, som må kunna begäras av en klok genomsnittsmänniska (se avsnitt 10.3). I aktsamheten bör ingå att göra en bedömning av situationen i dess helhet och på grund därav överväga transaktionens "normalitet". Avvikelser från vad som kan anses normalt i omsättningslivet måste regelmässigt anses ge anledning till särskild försiktighet, men även vid i och för sig normala transaktioner krävs naturligtvis en rimlig aktsamhet.

Som tidigare framhållits anser vi - till skillnad från gällande rätt - att det bör ankomma på förvärvaren att visa sin goda tro. Motiveringen till införandet av denna omkastade bevisbörderegeln framgår av avsnitt 10.2.2.

Om god tro inte skulle föreligga eller om någon annan förutsättning för godtrosvärv brister, är C skyldig att återställa egendomen till A. I samband härmed måste en uppgörelse äga rum mellan A och C. Olika frågor kan då uppkomma. Främst bör kanske nämnas spörsmålet i vad mån C skall ha rätt till ersättning för kostnader som han nedlagt på egendomen och frågan om C har skyldighet att ersätta A för avkastningen som han kan ha uppburit¹⁴. En annan fråga som kan uppstå är hur regleringen skall ske när egendomen inte längre finns i behåll.

Det är möjligt att uppgörelsen mellan A och C skulle kunna underlättas genom särskilda avräkningsregler. Vårt förslag innehåller emellertid inte bestämmelser som reglerar en sådan uppgörelse. Det beror på att vi inte blivit övertygade om att det föreligger något påtagligt behov av att reglera frågor som kan uppkomma vid vindikation, och därtill kommer att de frågor som hänger samman med denna situation enligt vår mening har en räckvidd som går långt utöver de situationer som förslaget omfattar.

¹ Se Hessler i SvJT 1983 s. 163-168, Svensk rättspraxis, Sakrätt 1964-1981.

² Se skiljedomar (MRF) den 28 april 1983.

³ När det gäller förvärv av motorfordon har från experthåll framförts tanken på att införa speciella regler. Utförande av ett särskilt ägardokument jämte registrering av detta skulle kunna tänkas få utgöra formkrav för äganderättens definitiva överförande. C:s avsaknad av ägardokument skulle därmed diskvalificera honom att åberopa godtrosvärv.

4 En intressant framställning om vindikationsreglernas historia återfinns i E. Anners, Åganderätt och handelsintresse (1960). Citatet, se s. 194. Se även kap. 4 ovan.

5 Anners a.a. s. 195.

6 Murray a.a. s. 29-30.

7 Se avsnitt 3.2.

8 Överläggningar med professorerna T. Falkanger och J. Andenaes.

9 Gro H. Thune och A. Bratholm, Heleri (1972).

10 Om detta begrepp, se Karlgren, Skadeståndsrätt 1972 (5:e uppl.) s. 57.

11 Se även NJA 1947 s. 282, 1962 s. 20, 1966 s. 594 och 1975 s. 762 samt Hessler, SvJT 1983 s. 168.

12 Jareborg, Förmögenhetsbrotten, 1975 s. 176.

13 Jfr Ekelöf, Rättegång II, 1980 (6:e uppl.) s. 168 not 98.

14 Om dessa frågor se SOU 1965:14 s. 146 och Karlgren, Obehörig vinst och värdeersättning, s. 29-30.

11 SPECIALMOTIVERING

11.1 Lagen om godtrosförvärv av lösöre

1 § Förvärvar någon lösöre genom överlåtelse från den som hade egendomen i sin besittning men icke var ägare till den eller saknade rätt att förfoga över den på ägarens vägnar, får förvärvaren äganderätt till egendomen, om han fått den i sin besittning och därvid varit i god tro.

En förvärvare skall icke anses ha varit i god tro med mindre han visar att han varken insett eller med hänsyn till egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds eller omständigheterna i övrigt bort inse att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen.

Paragrafens första stycke innehåller den grundläggande regeln om godtrosförvärv.

Som tidigare framgått (se avsnitt 10.5) innefattas i begreppet överlåtelse köp, byte och gåva. Sådana förvärv som sker genom arv, testamente, bodelning eller utskiftning av bolags egendom omfattas inte av lagen. Däremot kan givetvis en arvtagare åberopa att den ärvda egendomen förvärvats av arvlåtaren under sådana omständigheter att godtrosförvärv ägde rum.

I de flesta fall torde det inte vara särskilt svårt att avgöra huruvida en rättshandling är att hänföra till begreppet överlåtelse eller inte. I speciella fall kan det uppstå tveksamhet om förvärv verkligen skett genom överlåtelse. Vi kan emellertid inte här precisera eller ange några bestämda regler för lösningen av dylika problem. Den närmare gränsdragningen bör överlämnas åt rättstillämpningen. Inte heller torde det kunna utslutas att lagen kan komma att tillämpas analogt vid sådana rättshandlingar som till sin reella ekonomiska innebörd är att jämställa med överlåtelse.

Bestämmelserna i paragrafen gäller även vid exekutiv försäljning, antingen försäljningen sker under hand eller på exekutiv auktion.

Med lösöre förstås lösa saker. Den närmare innebörden härav har tidigare beskrivits (se avsnitten 5.1.2 och 10.5). Avgränsningen till lösa saker får bl.a. till följd att lagen inte är tillämplig på tillbehör till fast egendom (byggnadstillbehör och industritillbehör).

Vad som menas med byggnads- respektive industritillbehör framgår av 2 kap. i jordabalken.

I paragrafen föreskrivs vidare att överlåtaren skall ha egendomen i sin besittning. Motivet för detta krav är att besittningen, det faktiska innehavet, rent allmänt legitimerar innehavaren att disponera över egendomen. Men även andra förhållanden än det rent faktiska innehavet bör kunna anses uppfylla besittningskravet. Medelbar besittning bör således kunna räcka. Det betyder att godtrosförvärv kan ske av egendom som rent fysiskt finns hos någon annan än den som disponerar. Besittningen överförs då till förvärvaren genom under rättelse, denuntiation, till den som faktiskt besitter egendomen. Skall godtrosförvärv uppkomma torde dock erfordras att den senare uppfyller samma godtroskrav som ställs på förvärvaren.

På vilket sätt överlåtaren fått godset i sin besittning är en omständighet som saknar betydelse. Sätten kan, som framgått redan av kap. 1, vara många. Godtrosförvärv kan alltså ske av föremål som överlåtaren innehar på grund av t.ex. lån, lega etc. (jfr anförtrott gods) eller av gods som åtkommit genom brott (jfr icke anförtrott gods), eller genom rättshandling som är ogiltig (jfr 3 kap. avtalslagen).

För att godtrosförvärv skall kunna äga rum krävs enligt paragrafen att förvärvaren skall ha fått egendomen i sin besittning. Det är med andra ord fråga om ett traditionskrav. Detta krav får även anses uppfyllt i de fall förvärvaren skaffar sig medelbar besittning till egendomen, t.ex. genom ett ombud.

Den situation som regleras i paragrafen är den när B disponerar till C. B, dvs. överlåtaren, är därvid varken ägare till egendomen eller behörig att handla på ägarens vägnar. Från lagens tillämpningsområde undantages således sådana dispositioner som A kan göra trots att han saknar rätt därtill (t.ex. transaktionen A-B, där A är omyndig).

I en del fall kan det vara svårt att ange vem som är ägare till viss egendom. Ägarbefogenheter kan delvis tillkomma en part, delvis en annan. Vi tänker här i första hand på två situationer som omfattas av den lagreglering vi föreslår, nämligen dubbelöverlåtelse (tve-salu) och äganderättsförbehåll (återtaganderätt). När det gäller dubbelöverlåtelse anser vi att man bör kunna betrakta den förste köparen som ägare trots att denne inte fått godset i sin besittning och i situationen med äganderättsförbehåll bör säljaren kunna anses vara

ägare så länge förbehållet gäller. Situationen utmärkes av att den som innehar egendom förfogar över den på sådant sätt att den andra parten (ägaren) går miste om sin rätt till den. Användningen av begreppet ägare i den nu nämnda betydelsen torde inte i detta sammanhang medföra några tolkningsproblem.

Att lagen också omfattar den situationen när B förfogar över egendomen på A:s vägnar utan att vara behörig därtill framgår direkt av lagtexten. Motivet härför och den närmare innebörden av förslaget återfinns i övervägandena (se avsnitt 10.5).

I andra stycket förklaras innebörden av kravet på god tro. Som framgår av lagtexten räcker det inte att förvärvaren saknat kännedom om den disponerades bristande behörighet att förfoga över egendomen. Förvärvaren måste också ha iakttagit skälig aktsamhet. Graden av aktsamhet, t.ex. hur omfattande undersökningar som bör utföras, blir naturligt nog beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. I lagtexten anges två omständigheter som kan ha betydelse härvidlag, nämligen egendomens beskaffenhet och de förhållanden under vilka den utbjöds. För den närmare innebörden av begreppet god tro och vilka hänsynstaganden som ytterligare bör kunna vägas in vid avgörandet av frågan om god tro eller icke hänvisas till avsnitt 10.5.

Av lagtexten torde framgå att god tro måste föreligga såväl vid överlåtelsen som när förvärvaren får egendomen i sin besittning. Detta är helt i linje med gällande rätt.

I det fall förvärvaren företräds av ombud eller annan representant gäller för närvarande att både huvudman och fullmäktig eller ställföreträdare måste vara i god tro. Vårt förslag innebär i detta avseende ingen ändring.

Av texten i andra stycket framgår vidare att förvärvaren skall visa sin goda tro. Att C i utgångsläget får bevisbördan innebär, åtminstone formellt, en ändring gentemot gällande rätt. För närvarande gäller ju att det i princip är A:s sak att bevisa ond tro hos C.

Det huvudsakliga motivet för att införa en omkastad bevisbörda redovisas i avsnitten 10.2.1, 10.2.2 och 10.3. Bevisbörderegeln får till följd att när A gör anspråk på att återfå sin egendom C skall visa sin goda tro om han vill behålla egendomen. Om A framställer sitt anspråk inom rimlig tid efter det att C fått saken i sina händer torde godtroshetsförvärvaren C i allmänhet inte ha

några större besvär med att fullgöra sin bevisskyldighet. Det övervägande antalet fall där A ställer dylika anspråk torde just vara sådana där A lyckats spåra sin egendom relativt snabbt efter det obehöriga disponerandet. Är förhållandena sådana som nu nämnts har C goda möjligheter att bemöta A:s anspråk. Eftersom kort tid förflutit sedan C:s förvärv finns det möjligheter till en detaljerad redogörelse av C. Vidare är utsikten stor att C har överlåtelsehandlingar, kvitton, anteckningar m.m. i behåll. Även annan bevisning kan åberopas, t.ex. vittnesmål. Sammanfattningsvis bör det för en "verklig" godtroshävar inte te sig särskilt svårt att visa sin goda tro.

Läget kan synas värre för C när avsevärd tid hunnit gå sedan förvärvet ägt rum. Som bekant har A enligt svensk rätt en till tiden obegränsad rätt att föra civilrättslig talan om ond tro hos C och därvid yrka att få saken åter. C kan alltså efter ett långt innehav - åtminstone teoretiskt sett - inte känna sig "civilrättsligt lika säker som straffrättsligt" (för brott inträder ju preskription efter viss tid).

Är bevisbörderegeln för hård mot C, när denne lång tid innehaft A:s egendom? För att vara helt säker mot framtida anspråk borde ju C spara bevisning i all evighet. Det förefaller knappast realistiskt eller rimligt att begära. Tvärtom borde, kan man tycka, C ha möjlighet att efter viss tid inrätta sig som definitiv ägare av saken. Men enligt svensk rätt är detta, som nyss antytts, icke möjligt. Vi har, förvånande nog, i svensk rätt inga hävderegler för lösa saker. Införandet av sådana, förslagsvis rätt till saken efter tio års hävd, skulle för vårt vidkommande vara en god lösning. Vi har emellertid inte möjlighet att inom ramen för utredningsuppdraget överblicka de konsekvenser en sådan ändring skulle få för sakrätten som sådan och tvingas därför avstå från förslag i denna riktning.

Mot bakgrund av vad som nu anförts har vi övervägt möjligheten att tidsbegränsa C:s bevisskyldighet. Bevisskyldigheten för C skulle exempelvis kunna tänkas begränsad till tre eller fem år från det C fick saken i sin besittning. För tiden därefter skulle gängse bevisregler gälla. Som närmare framgår av lagtexten har vi emellertid stannat för att låta bevisbördan generellt ligga på C. Bevisbördan är alltså i varje utgångsläge på samma sida. Det är en lagteknisk fördel. Genom en sådan generell regel undvikes också gränsdragningsproblem. När det gäller C:s tidsinnehav kan denne inte "tjäna på" att invänta någon tidsgräns, som skulle sätta honom till synes i ett bättre utgångsläge. Där-

till kommer att de konkreta fall som uppstår efter avsevärd tid bör vara så ringa till antalet att de närmast saknar betydelse i förevarande sammanhang. Om emellertid sådana uppkommer är det självfallet så att domstolen vid sin bedömning huruvida C förmått visa god tro också måste väga in tidsaspekten. Helt naturligt kan kraven för att C skall anses ha fullgjort sin bevisskyldighet då inte ställas särskilt högt. Saknar C tillgång till skriftlig dokumentation får måhända en trovärdig berättelse om förvärvet jämte andra redovisade omständigheter anses vara tillfyllest.

2 § Den som på grund av annans godtrosförvärv förlorat rätt till egendom har rätt att mot lösen återfå egendomen från innehavaren.

Den som vill utöva rätten till lösen skall återkräva egendomen från innehavaren inom tre månader från det han fick eller bort skaffa sig kännedom om vem som innehar egendomen, dock senast tre år från det innehavaren fick egendomen i sin besittning. Gör han inte det är rätten förlorad.

I första stycket fastslås principen om rätt till lösen när egendomen gått förlorad på grund av godtrosförvärv. I enlighet med gällande rätt är lösenrätten generell, dvs. den omfattar såväl anförtrodd egendom som icke anförtrodd egendom. Motiven för att icke ändra den generella lösenrätten har redovisats i övervägandena (se avsnitt 10.4).

Egendomen kan återkrävas från innehavaren. I de flesta fall är denne identisk med den som gjort godtrosförvärvet, men det kan också vara någon som förvärvat egendomen genom ett senare fång. Lösenrätt föreligger även om någon i fångskedjan skulle ha förvärvat egendomen genom exekutiv auktion. Rätten till lösen kan också göras gällande om innehavaren är försatt i konkurs och egendomen ingår i konkursboet. Det är inte säkert att innehavaren själv alla gånger gör anspråk på äganderätten till egendomen. Sådana situationer kan t.ex. inträffa när innehavaren mottagit egendomen som pant från den som är ägare på grund av godtrosförvärvet eller innehar den för förvaring enligt överenskommelse med denne.

Lösenrätten tillkommer den som förlorat rätt till egendomen. Det innebär att den som frånsett den obehöriga dispositionen skulle ha varit ägare till egendomen har rätt att framställa anspråk på att få lösa egendomen. Den som framställer lösenanspråk behöver inte alltid

vara en ägare som deponerat, utlånat egendomen till den disponerande, sålt den med äganderättsförbehåll osv. utan också t.ex. i tvesalufallet den förste köparen.

Framställan om att få lösa egendomen kan göras skriftligen eller muntligen. En förutsättning för framställan är att egendomen i fråga finns i behåll. Har egendomen konsumerats eller förstörts föreligger inte någon rätt till lösen. I en sådan situation har den ursprunglige ägaren inte någon möjlighet att få ersättning för den förlorade lösenrätten från den som vidtagit de åtgärder som bidragit till att rätten förlorades.

Andra stycket innehåller preskriptionsbestämmelser beträffande lösenrätten. Lösenrätten kan alltså, till skillnad mot gällande rätt, gå förlorad efter viss tid. Det kan ske på två sätt. Enligt bestämmelsen skall för det första den som vill utöva lösenrätten framställa återkrav inom tre månader från det han fick eller bort skaffa sig kännedom om vem som innehar egendomen. För det andra har en absolut preskriptionstid införts som stadgar att anspråk alltid skall framställas inom tre år från det innehavaren fick egendomen i sin besittning.

Preskriptionsavbrott sker genom att ägaren inom tre-månadersfristen framställer krav på att få återtaga egendomen. En sådan framställan kan ske formlöst. Framställan behöver inte nödvändigtvis innehålla ett erbjudande om lösen för preskriptionsavbrott skall anses ha skett. Det räcker med att den ursprunglige ägaren "återkräver" egendomen, en situation som torde inträffa då denne anser att något godtrosförvärv över huvud taget inte ägt rum. Skulle emellertid senare godtrosförvärv visas föreligga är innehavaren naturligtvis inte skyldig att avstå egendomen utan lösen.

Utgångspunkten för den stadgade treårsfristen är den tid då innehavaren fick godset i sin besittning. Att egendomen vid senare tillfälle under fristetiden inte oavbrutet står under innehavarens fysiska kontroll (uthyrd, utlånad) är ju fullt möjligt men det är en omständighet som saknar betydelse för tidsberäkningen. Däremot kan situationer inträffa då själva besittningstagandet är mindre lämpligt att ha till utgångspunkt för tidsberäkningen t.ex. då innehavaren först hyr eller förvarar en sak och en tid därefter förvärvar äganderätten till samma sak. I sådana fall bör den tidpunkt då äganderättsförvärvet skedde bilda utgångspunkt för tidsberäkningen.

3 § Lösen utges till egendomens ägare och skall motsvara dennes kostnader för förvärv av egendomen och dess förbättring. Har ägaren förvärvat egendomen genom gåva, arv, testamente eller bodelning skall även kostnad som ägarens fångesman haft för förvärv av egendomen och dess förbättring inräknas i lösenbeloppet under förutsättning att fångesmannen skulle ha haft rätt att betinga sig lösen, om återkrav hade framställts mot honom.

Lösen motsvarar högst egendomens värde i den allmänna handeln.

Har annan särskild rätt till egendomen, skall lösen efter de i första och andra styckena angivna grunderna utges till denne. Sådan ersättning avräknas från den ersättning som tillkommer ägaren.

I första stycket första punkten föreskrivs att lösen skall utges till egendomens ägare, dvs. godtrosförvärvaren C. Lösenbeloppet, som skall erläggas kontant, motsvarar i normalfallet det vederlag som C erlade vid sitt förvärv av egendomen (om vederlagsprincipen, se avsnitt 10.4). Skulle C, när lösenanspråk framställles, ännu ej utgivit något vederlag eller endast del av vederlaget får han lämna ifrån sig saken utan lösen eller i det senare fallet mot den summa pengar han må ha erlagt. Att C därefter inte behöver riskera att ut sättas för krav från sin fångesman följer av 59 § köplagen. För det fall vederlaget utgjordes av annat än pengar, t.ex. varor, får lösen beräknas efter vad dessa kan anses ha varit värda vid förvärvet.

Av lagtexten framgår vidare att C kan ersättas för förbättringskostnader. Rätt till ersättning utgår endast för sådana kostnader som objektivt sett medfört förbättring av egendomen. Någon avräkning för den nytta innehavaren haft av egendomen eller för eventuell avkastning som kan ha uppburits skall inte göras. I lösenbeloppet ingår alltså inte ersättning för utebliven vinst. Vill C ha kompensation för sådan kan han, som tidigare nämnts (se avsnitt 10.4), enligt 59 § köplagen vända sig mot sin fångesman B och yrka att denne ersätter honom den skada som uppkommit.

En speciell situation föreligger när ägaren (t.ex. D) förvärvat egendomen genom gåva, arv, testamente eller bodelning från C (se avsnitt 10.4). I andra punkten föreskrivs att i det lösenbelopp som tillkommer ägaren (D) skall inräknas den kostnad som D:s fångesman (C) haft för sitt förvärv av egendomen och dess förbättring, allt under förutsättning att C skulle haft rätt

att betinga sig lösen om den ursprunglige ägaren hade återkrävt egendomen från honom. En sådan rätt skulle C haft om han gjort ett godtroshärförvärf enligt 1 §. Man kan naturligtvis tänka sig att flera av de fång som nämns i andra punkten kan ha följt efter varandra. Antag att innehavaren E fått egendomen av D, vilken i sin tur ärvt den från C. I ett sådant fall bör bestämmelsen kunna tillämpas analogt, vilket leder till att E skall ersättas också för arvlåtarens (C:s) kostnader för förvärf och förbättring.

Andra stycket innebär en modifiering av vederlagsprincipen. Som tidigare framhållits (se avsnitt 10.4) kan det i sällsynta fall inträffa att godsets värde i den allmänna handeln understiger det vederlag som skall utges. Det framstår då som närmast självklart, att den som i sådant fall utövar lösenrätten inte skall tvingas erlægga ett högre belopp än det som den allmänna handeln betingar sig (värdeprincipen). Det belopp som skall erläggas beräknas efter godsets värde vid den tidpunkt då lösenrätten görs gällande. Är saken tvistig är tidpunkten för domen avgörande för värdebestämningen.

Lösen skall inte alltid enbart utges till godsets ägare (C). I det fall C lämnat egendomen till annan person, t.ex. D, kan denne ha ett sakrättsligt skyddat anspråk på egendomen. Så är fallet när C pantsatt eller sålt egendomen med äganderättsförbehåll till D. Lösenbeloppet bör i sådana situationer fördelas mellan de berättigade. I tredje stycket första punkten finns därför en regel av innebörd att om annan har särskild rätt till egendomen lösen skall utges till denne efter motsvarande grunder som gäller i fråga om ersättningen till ägaren. Enligt andra punkten skall det rättighetshavaren (D) tillkommande lösenbeloppet avräknas mot det belopp som skall utgå till ägaren (C). Två exempel:

1. C har pantsatt egendomen hos D. Om A vill lösa saken utges ersättning i första hand till D. Ersättningen till D kommer normalt att motsvara pantfordringen. Om denna ersättning understiger det lösenbelopp den aktuella ägaren (C) är berättigad till - normalt C:s vederlag och kostnaden för förbättring - skall överskjutande belopp utges till C. Om pantfordringen är högre än det lösenbelopp som skulle kunna utgå till C får C ingen ersättning. Det belopp som D erhåller från A medför naturligtvis att D:s fordran på C minskas med motsvarande belopp. 2. C har sålt egendomen med äganderättsförbehåll till D. Om A vill lösa saken utges ersättning till D motsvarande vad denne vid lösentillfället har erlagt. Detta belopp avräknas sedan mot den köpeskilling och nedlagda kostnader som avbetalningssäljaren C

har erlagt för egendomen. Överskjutande belopp utges till C.

När egendom upplåtits med nyttjanderätt är innehavaren, som tidigare framgått (se kap. 1), inte sakrättsligt skyddad. Det betyder att, om A vill kräva saken åter, innehavaren inte har någon rätt till ersättning av A. Innehavaren är hänvisad till att rikta skadeståndsanspråk mot den som upplåtit nyttjanderätten (B).

4 § Bestämmelserna i 1-3 §§ äger motsvarande tillämpning i fråga om förvärv av panträtt till lösöre.

Det vanligaste fallet då paragrafen skall tillämpas torde vara det när pantsättaren (B) uppträder som ägare utan att ha någon som helst behörighet att disponera över egendomen. Även andra situationer kan dock förekomma. Om B t.ex. påstår att han är panthavare och återpantsätter panten, kan godtrosvförvärv för C också äga rum enligt förevarande bestämmelse. Man kan vidare tänka sig den situationen att B faktiskt är panthavare och således har rätt att återpantsätta panten men inte iakttagit de regler som gäller för återpantsättning. B utsätter kanske panten för ett högre belopp eller på andra villkor än som gäller för den ursprungliga pantsättningen. Även i sådana fall kan godtrosvförvärv uppkomma för återpanthavaren.

När det gäller kravet på god tro föreligger vid pantsättning ingen skillnad från de krav som uppställs vid överlåtelse. Som tidigare påpekats (se avsnitt 5.2.4) skall enligt lagen om pantlånerörelse den som yrkesmässigt driver sådan rörelse endast ta emot pant från den som är känd för rörelseidkaren eller hans personal eller som kan legitimera sig på tillfredsställande sätt. Om inte denna bestämmelse skulle iakttagas kan god tro normalt inte anses föreligga.

Vid upplåtelse av panträtt kan även reglerna om dubbelöverlåtelse analogt bli tillämpliga. Det innebär, för det fall ägaren både upplåtit panträtt och överlåtit egendomen, att den som först fått egendomen i sin besittning har företräde framför den andre. Som förutsättning gäller givetvis då att god tro förelegat vid besittningstagandet.

Reglerna om rätt till lösen tillämpas också på panträtt. Kostnaderna för förvärvet får då regelmässigt anses motsvara den fordran för vilken panten lämnats som säkerhet. Skulle fordringen därefter ha reducerats,

amorteringar kan ju ha skett, måste man självfallet ta hänsyn till det. Följden blir således att lösenbeloppet i princip bör motsvara det belopp för vilket panten häftar. I sällsynta fall kan det också tänkas att den pantsatta egendomen utgör säkerhet för en fordran som överstiger egendomens värde. Lösen får då lämpligen bestämmas efter egendomens marknadsvärde. Har panthavaren återpantsatt egendomen skall lösen i första hand utges till panthavaren. Det belopp som därvid erläggs får sedan gå i avräkning mot den ersättning som tillkommer panthavaren själv.

5 § Denna lag äger ej tillämpning på fartyg, som kan intecknas, eller på luftfartyg eller sådan reservdel till luftfartyg som kan omfattas av inteckning i luftfartyget.

I paragrafen anges de slag av lösöre, som icke omfattas av lagen. Undantaget motiveras närmare i avsnitt 10.5.

6 § Finnes i lag eller annan författning särskilda bestämmelser om förvärv av lösöre i god tro, gäller vad sålunda är föreskrivet.

Vissa lagar och författningar innehåller särskilda bestämmelser om förvärv av lösöre i god tro. Exempel på sådana särskilda bestämmelser är bl.a. 54 och 55 §§ kommissionslagen, 25 kap. 7 § andra stycket ärvdebalken, 34 § avtalslagen och 6 kap. 5 § giftermålsbalken. Som framgår av själva lagtexten omfattar lagförslaget icke situationer som särregleras enligt de nu nämnda bestämmelserna. För dessa situationer, och för andra som må förekomma, gäller vad som särskilt stadgas.

Övergångsbestämmelser

Lagen föreslås träda i kraft den 1 januari 1985. Den modifikationen bör dock göras att den i 2 § andra stycket föreskrivna preskriptionsfristen på tre månader räknas tidigast från dagen för ikraftträdandet. En regel härom har upptagits i en särskild övergångsbestämmelse till lagen.

11.2 Lagen om ändring i handelsbalken

Lagen om godtrosförvärv av lösöre skall ersätta bestäm-

melserna om godtrosförvärv i 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken. I 11 kap. 4 § finns regler om den disponerandes skyldighet att utge ersättning till den ursprunglige ägaren och i 12 kap. 4 § finns regler om ersättningsskyldighet för depositarie som utan lov "nöter förtrott gods, eller sig till nytta det brukar". Lagrummen ger i dessa delar uttryck åt något som i och för sig skulle gälla utan stöd i lag. Något hinder mot att upphäva dessa bestämmelser föreligger därför inte.

I 11 kap. 4 § finns regler om ersättningsskyldighet för det fall att någon tar lån i annans namn och sedan inte kan visa att det skett med vederbörligt samtycke. Även dessa regler bör kunna tillämpas utan särskilt stöd i lag.

SOU 1965:14

Bilaga 1Förslag till
Lag om godtrosförvärv av lösöre

Härigenom förordnas som följer.

1 § Har lösöre av någon som hade det i händer överlåtit och kommit i förvärvarens besittning; finnes sedan, att överlåtarens icke var rätt ägare av egendomen eller behörig att å dennes vägnar förfoga däröver, behålle förvärvaren ändock egendomen, utan så är att han visste, att den andre ej ägde överlåta den, eller han åsidosatt den aktsamhet som med hänsyn till egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds samt omständigheterna i övrigt skäligen bort iakttagas.

Hade egendomen frånhänts ägaren genom stöld eller rån, är vad i första stycket stadgas icke tillämpligt, med mindre förvärvaren visar, att han med skäligen noggrannhet undersökt överlåtarens åtkomst.

Vid förvärv av sådan egendom som allmänt säljes på kredit med äganderättsförbehåll bör förvärvaren genom granskning av åtkomsthandling eller kvitto eller på annat sätt söka förvissa sig om att överlåtarens icke på grund av sådant förbehåll saknar rätt att överlåta egendomen.

Förvärvas lösöre på offentlig auktion eller från yrkesmässig försäljare med fast affärsställe eller under därmed likartade förhållanden, vare sådana undersökningar som i andra och tredje styckena avses erforderliga allenast om särskild anledning till misstanke föreligger.

2 § Den som till följd av stadgandet i 1 § förlorat sin rätt till lösöre vare, där egendomen för honom har ett värde av annan art än det rent ekonomiska eller det eljest är av särskild betydelse för honom att återfå egendomen, berättigad att från innehavaren återlösa den mot utgivande av dess värde i den allmänna handeln. Har innehavaren förvärvat egendomen genom köp, skall lösenbeloppet motsvara köpeskillingen, såvitt icke denna i märkligen mån avviker från handelsvärdet.

Anspraak om lösen enligt föregående stycke skall framställas utan oskäligt dröjsmål. Har talan icke väckts inom ett år från det innehavaren fick egendomen i sin besttning, vare han icke vidare pliktig att mot lösen avstå från den.

3 § Vad i denna lag är stadgat om överlåtelse skall jämväl gälla pantsättning, så ock då någon eljest enligt vad därom är stadgat eller i övrigt gällande äger rätt att såsom säkerhet kvarhålla lösöre, som lämnats i hans besittning. Vid lösen enligt 2 § skall erläggas det belopp varför egendomen häftar.

4 § Finnas i lag eller författning särskilda bestämmelser om förvärv i god tro av lös egendom, gälle vad sålunda är stadgat.

Genom denna lag upphävas 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken såvitt de avse ägarens rätt att återfå godset.

Lagen träder i kraft den 196 .

1 Förslag till
Lag om godtrosvärförvärv av lösöre

Härigenom förordnas som följer.

1 § Förvärfvar någon lösöre genom överlåtelse från den som hade egendomen i sin besittning men varken var ägare till den eller behörig att förfoga över den på ägarens vägnar, får förvärfvaren äganderätt till egendomen, om han fått den i sin besittning och varken insett eller med hänsyn till egendomens beskaffenhet, de förhållanden under vilka den utbjöds eller omständigheterna i övrigt bort inse att överlåtaren saknade rätt att förfoga över egendomen.

2 § Den som på grund av annans godtrosvärförvärv enligt 1 § förlorat rätt till egendom, som frånhänts honom genom stöld eller annat tillgreppsbrott, har rätt att mot lösen återfå egendomen från innehavaren.

Den som vill utöva rätt enligt första stycket skall, vid påföljd att rätten annars är förlorad, återkräva egendomen från innehavaren inom tre månader från det han fick eller bort skaffa sig kännedom om vem som innehar egendomen, dock senast tjugo år från det egendomen frånhändes honom.

3 § Lösen utges till egendomens ägare och skall motsvara dennes kostnader för förvärv av egendomen och dess förbättring. Har ägaren förvärvat egendomen genom gåva, arv, testamente eller bodelning skall även kostnad som ägarens fångesman haft för förvärv av egendomen och dess förbättring inräknas i lösenbeloppet under förutsättning att fångesmannen skulle ha haft rätt till lösen, om återkrav hade framställts mot honom.

Vid bestämmande av lösen tages hänsyn till förändringar i penningvärdet. Lösen motsvarar högst egendomens värde i den allmänna handeln.

Har annan särskild rätt till egendomen, skall lösen efter de i första och andra styckena angivna grunderna utges till denne. Sådan ersättning avräknas från den ersättning som tillkommer ägaren.

4 § Bestämmelserna i 1-3 §§ äger motsvarande tillämpning i fråga om förvärv av panträtt till lösöre.

5 § Denna lag äger ej tillämpning på fartyg, som kan intecknas, eller på luftfartyg eller sådan reservdel till luftfartyg som kan omfattas av inteckning i luftfartyget.

Finnes i lag eller annan författning särskilda bestämmelser om förvärv av lösöre i god tro, gäller vad sålunda är föreskrivet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1973.

Har någon före lagens ikraftträdande på grund av godtroshet förvärvat enligt äldre lag förlorat rätt till egen-
dom, räknas dock den i 2 § andra stycket angivna tiden av tre månader tidigast från dagen för ikraftträdandet.

2 Förslag till Lag om ändring i handelsbalken

Härigenom förordnas att 11 kap. 4 § och 12 kap. 4 § handelsbalken skall upphöra att gälla vid utgången av år 1972.

Utkast till enhetlig lag. UNIDROIT
år 1968.

Bilaga 3

Article I

1. The present law shall apply to sales of goods between parties whose places of business are in the territories of different States, in each of the following cases:
 - (a) where the contract involves the sale of goods which are in the course of carriage or will be carried from the territory of one State to the territory of another;
 - (b) where the acts constituting the offer and the acceptance have been effected in the territories of different States;
 - (c) where delivery of the goods is to be made in the territory of a State other than that in whose territory the acts constituting the offer and the acceptance have been affected.

2. Where a party to the contract does not have a place of business, reference shall be made to his habitual residence.

3. The application of the present law shall not depend on the nationality of the parties.

4. In the case of contracts by correspondence, offer and acceptance shall be considered to have been effected in the territory of the same State only if the letters, telegrams or other documentary communications which contain them have been sent and received in the territory of that State.

5. For the purpose of determining whether the parties have their places of business or habitual residence in "different States", any two or more States shall not be considered to be "different States" if a valid declaration to that effect made under ... (1) is in force respect of them.

(1) See Commentary of Article 1, last paragraph.

Article 2

The present law shall not apply to sales:

- (a) of stocks, shares, investment securities, negotiable instruments or money;
- (b) of any vessel, ship, aircraft, which is or will be subject to registration;
- (c) of electricity;
- (d) by authority of law or on execution or distress.

In these cases the purchaser shall be protected in conformity with the rules of the national laws or of the international conventions applicable.

Article 3

The present law shall apply to sales regardless of the commercial or civil character of the parties or of the contracts.

Article 4

In the matters governed by the present law the rules of private international law shall be rendered inoperative.

Article 5

1. A transfer of property shall be valid although the seller had no power to dispose of the goods, provided the purchaser may claim to be in good faith and that the goods were handed over to him.
2. Subject to the provisions of Article 6, the limited rights of any third parties to the goods shall also be extinguished by such handing over in good faith.

Article 6

1. Rights duly registered in a public register shall continue to be available against a purchaser when the goods have been handed over in the country where the register is kept.
2. The bankruptcy of the seller or any similar measure shall also continue to affect a purchaser, provided the goods have been handed over to the purchaser in the country where these measures have been officially published.

3. The present law shall not affect rights conferred on third parties by laws relating to industrial property or to literary and artistic property.

Article 7

Good faith consists in the reasonable belief that the seller, at the time the goods are handed over, will then have the power to dispose of them in conformity with the contract.

Article 8

1. The purchaser must be in good faith and so must any person who is acting in his name or on his account.
2. Good faith must exist at the time the contract is concluded and at the time the goods are handed over to the purchaser.

Article 9

The purchaser must prove that he took the precautions normally taken in business.

Article 10

1. The purchaser shall not be considered to be in good faith if the contract is suspect because of the circumstances in which it was concluded or the clauses it contains.
2. In case the goods to which the contract refers were lost or stolen, the purchaser can be considered to be in good faith only if he bought the goods under normal conditions from a dealer who usually sells goods of the same kind.

Article 11

1. The goods shall be considered having been handed over to the purchaser when they are in his hands or when the purchaser is in the possession of a document representing them.
2. They shall also be considered having been handed over to the purchaser when they are in the hands of a third party who unequivocally holds them on behalf of the purchaser.

Utkast till enhetlig lag.
UNIDROIT år 1975

Bilaga 4

UNIFORM LAW ON THE ACQUISITION IN GOOD FAITH OF
CORPOREAL MOVABLES

Article 1

1. - The present law shall apply to the acquisition for value, by way of, for example, sale, exchange, pledge, of rights in rem over corporeal movables provided that the movables, or a document representing them, have been handed over to a person acquiring such rights (transferee) on the territory of a State Party to the Convention of unless at the time of the handing over, the person disposing of the rights (transferor) and the transferee both had their place of business in that State.

2. - The places of business of the transferor and transferee are deemed to be situated in the same State when they are situated in two States in respect of which a valid declaration has been made, as provided for in Article VII of the Convention

3. - Where a party does not have a place of business, reference shall be made to his habitual residence.

4. - The application of the present law shall not depend on the nationality of the parties.

Article 2

The present law shall not apply to the acquisition:

- (a) of stocks, shares, investment securities, negotiable instruments or money;
- (b) of any vessel, ship, hovercraft or aircraft, which is registered or is required to be registered;
- (c) of movables sold on execution or otherwise by authority of law.

Article 3

The present law shall not affect rights conferred on third parties by laws relating to industrial property or to literary and artistic property.

Article 4

The present law shall apply regardless of the commercial or civil character of the parties or of the contract.

Article 5

Subject to the provisions of Article 6,

- (a) an acquisition of rights in movables shall be valid although the transferor had no right to dispose of them, provided that the transferee acted in good faith and that the movables have been handed over to him;
- (b) the limited rights of any third parties to the movables shall be extinguished on fulfilment of the same conditions.

Article 6

1. - Rights registered in a public register shall continue to be available against a transferee when the movables have been handed over in the country where the register is kept and when, according to the law of that country, their registration makes them available against the transferee.

2. - The bankruptcy of the transferor or any similar proceedings shall continue to affect the transferee when the movables have been handed over in a country where these proceedings have been officially published.

Article 7

1. - Good faith consists in the reasonable belief that the transferor has the right to dispose of the movables in conformity with the contract.

2. - The transferee must have taken the precautions normally taken in transactions of that kind according to the circumstances of the case.

3. - In determining whether the transferee acted in good faith, account shall, inter alia, be taken of the nature of the movables concerned, the qualities of the transferor or his trade, any special circumstances in respect of the transferor's acquisition of the movables known to the transferee, the price, or provisions of the contract and other circumstances in which it was concluded.

Article 8

Good faith must exist either at the time the movables are handed over to the transferee or at the time the contract is concluded if it is concluded after the handing over of the movables.

Article 9

Good faith is also required in the negotiation or conclusion of the contract, on the part of any person who is acting in the name of or on the account of the transferee, provided he was authorised or ostensibly authorised to act or the contract was ratified by the transferee.

Article 10

1. - The movables shall be considered as having been handed over to the transferee when they or a document representing them are in his hands.

2. - They shall also be considered as having been handed over to the transferee when they are in the hands of a third party who unequivocally holds them on behalf of the transferee.

Article 11

The transferee of stolen movables cannot invoke his good faith.

Lov 2 juni 1978 nr 37 om godtroerverv av løsøre.

§ 1.

1. Blir en løsøreting¹ solgt av den som sitter med tingen og får mottakeren den overlevert til seg i god tro, hindrer det ikke rettsvinning etter avtalen at avhenderen mangler rett til å rå over tingen. Det samme gjelder ved annen avhending mot vederlag, hva enten det er til eie, bruk eller pant.²

2. Mottakeren er i god tro når han ikke forstår at avhenderen mangler rett og heller ikke burde ha forstått det om han hadde vært så aktsom som det må kunne kreves etter forholdene ved avhendingen, tingens art og omstendighetene ellers.

3. Når eiern taper sin rett til tingen, faller også panterrett og andre begrensede rettigheter i tingen bort så langt de kommer i strid med mottakerens rett.

¹ Jfr. § 2 nr. 2 og § 4.

² Jfr. lover 12 okt. 1957 § 7, tvangsfb. § 212, 20 mai 1927 nr. 1 § 46.

§ 2.

1. Mottakeren vinner ingen rett etter § 1 dersom tingen er eller må antas å være fravendt eieren eller noen som sitter med tingen på hans vegne, ved tyveri, bruks-tyveri, ran eller annen vold eller trusel om vold. Dette gjelder selv om gjerningsmannen på grunn av ung alder eller utilreknelighet ikke kan straffes.

2. Heller ikke ellers kan mottakeren vinne rett etter § 1 til kunstverk, antikviteter eller museumsgjenstander som er i offentlig eie eller tilhører privat samling som er åpen for allmennheten.

§ 3.

1. Krav på tingen mot godtroende mottaker må settes fram uten ugrunnet opphold etter at eiern har fått slik viten at han kunne gjøre kravet gjeldende eller burde ha skaffet seg slik viten.

2. Dersom godtroende mottaker må levere tingen tilbake og eieren kan lastes for at den er kommet på avvege, har mottakeren krav på å få dekket sine utgifter til erverv og utbedringer av tingen, men likevel ikke mer enn hva den er verdt ved tilbakeleveringen. Er eierens skyld liten, kan hans ansvar etter denne bestemmelsen lempes for så vidt det ville virke urimelig tyngende.

§ 4.¹

1. Loven gjelder ikke for

- a) skip på 25 registertonn eller mer, eller annet skip eller innretning som er registrert i skipsregisteret,
- b) luftfartøy som kan registreres i luftfartøyregisteret,
- c) ---²

2. Reglene i § 1 gjelder ikke i forhold til den som har fått tinglyst salgspant eller utlegg i henhold til panteloven § 3-17 tredje ledd eller § 5-5, i motorvogn som er registrert etter reglene i vegtrafikkloven 18. juni 1965 nr. 4 § 15, jfr. § 16.

3. Loven er ikke til hinder for at en mottaker av løsoreting påberoper ellers gjeldende regler om godtroerverv av løsøre i særlige høve.³

¹ Endret ved lov 8 feb. 1980 nr. 3.

² Opphevet ved lov 8 feb. 1980 nr. 2.

³ Jfr. bl.a. lov 17 feb. 1939 nr. 1 § 14.

§ 5.

Ved overenskomst med fremmed stat kan det gjøres unntak fra bestemmelsene i denne lov.

§ 6.

Loven tar til å gjelde 1. januar 1979.

Loven får ikke anvendelse i tilfelle der eieren eller annen rettshaver har gjort sin rett gjeldende og krevd tilbakelevering eller utlevering av tingene før loven tar til å gjelde.

§ 7.

Fra det tidpunkt loven tar til å gjelde, gjøres følgende endringer i andre lover: ---

Lagtext i Förbundsrepublikan Tyskland
(utdrag BGB)

Bilaga 6

DRITTER TITEL. ERWERB UND VERLUST DES EIGENTUMS AN
BEWEGLICHEN SACHEN

1. Übertragung

§ 929. (Einigung und Übergabe) Zur Übertragung des Eigentums an einer beweglichen Sache ist erforderlich, dass der Eigentümer die Sache dem Erwerber übergibt und beide draüber einig sind, dass das Eigentum übergehen soll. Ist der Erwerber im Besitze der sache, so genügt die Einigung über den Übergang des Eigentums.

§ 932. (Gutgläubiger Erwerb vom Nichtberechtigten) (1) Durch eine nach § 929 erfolgte Veräußerung wird der Erwerber auch dann Eigentümer, wenn die Sache nicht dem Veräußerer gehört, es sei denn, dass er zu der Zeit, zu der er nach diesen Vorschriften das Eigentum erwerben würde, nicht in gutem Glauben ist. In dem Falle des § 929 Satz 2 gilt dies jedoch nur dann, wenn der Erwerber den Besitz von dem Veräußerer erlangt hatte.

(2) Der Erwerber ist nicht in gutem Glauben, wenn ihm bekannt oder infolge grober Fahrlässigkeit unbekannt ist, dass die Sache nicht dem Veräußerer gehört.

§ 932a. (Gutgläubiger Erwerb nicht eingetragener Seeschiffe) Gegört ein nach § 929a veräußertes Schiff nicht dem Veräußerer, so wird der Erwerber Eigentümer, wenn ihm das Schiff vom Veräußerer übergeben wird, es sei denn, dass er zu dieser Zeit nicht in gutem Glauben ist; ist ein Anteil an einem Schiff Gegenstand der Veräußerung, so tritt an die Stelle der Übergabe die Einräumung des Mitbesitzes an dem Schiff.

§ 933. (Gutgläubiger Erwerb bei Besitzkonstitut) Gehört eine nach § 930 veräußerte Sache nicht dem Veräußerer, so wird der Erwerber Eigentümer, wenn ihm die Sache von dem Veräußerer übergeben wird, es sei denn, da er zu dieser Zeit nicht in gutem Glauben ist.

§ 934. (Gutgläubiger Erwerb bei Vindikationszession)
Gehört eine nach § 931 veräußerte Sache nicht dem Veräußerer, so wird der Erwerber, wenn der Veräußerer mittelbarer Besitzer der Sache ist, mit der Abtretung des Anspruchs, anderenfalls dann Eigentümer, wenn er den Besitz der Sache von dem Dritten erlangt, es sei denn, dass er zur Zeit der Abtretung oder des Besitzerwerbes nicht in gutem Glauben ist.

§ 935. (Kein gutgläubiger Erwerb von abhanden gekommenen Sachen) (1) Der Erwerb des Eigentums auf Grund der §§ 932 bis 934 tritt nicht ein, wenn die Sache dem Eigentümer gestohlen worden, verlorengegangen oder sonst abhanden gekommen war. Das gleiche gilt, falls der Eigentümer nur mittelbarer Besitzer war, dann, wenn die Sache dem Besitzer abhanden gekommen war.

(2) Diese Vorschriften finden keine Anwendung auf Geld oder Inhaberpapiere sowie auf Sachen, die im Wege öffentlicher Versteigerung veräußert werden.

§ 936. (Erlöschen von Rechten Dritter) (1) Ist eine veräußerte Sache mit dem Rechte eines Dritten belastet, so erlischt das Recht mit dem Erwerbe des Eigentums. In dem Falle des § 929 Satz 2 gilt dies jedoch nur dann, wenn der Erwerber den Besitz von dem Veräußerer erlangt hatte. Erfolgt die Veräußerung nach § 929a oder § 930 oder war die nach § 931 veräußerte Sache nicht im mittelbaren Besitze des Veräußerers, so erlischt das Recht des Dritten erst dann, wenn der Erwerber auf Grund der Veräußerung den Besitz der Sache erlangt.

(2) Das Recht des Dritten erlischt nicht, wenn der Erwerber zu der nach Absatz 1 massgebenden Zeit in Ansehung des Rechtes nicht in gutem Glauben ist.

(3) Steht im Falle des § 931 das Recht dem dritten Besitzer zu, so erlischt er auch dem gutgläubigen Erwerber gegenüber nicht.

Lagtext i Frankrike
(utdrag Code Civil)

Bilaga 7

Art. 2279. En fait de meubles, la possession vaut titre.

Néanmoins celui qui a perdu ou auquel il a été volé une chose peut la revendiquer pendant trois ans, à compter du jour de la perte ou du vol, contre celui dans les mains duquel il la trouve; sauf à celui-ci son recours contre celui duquel il la tient.

Art. 2280. Si le possesseur actuel de la chose volée ou perdue l'a achetée dans une foire ou dans un marché, ou dans une vente publique, ou d'un marchand vendant des choses pareilles, le propriétaire originaire ne peut se la faire rendre qu'en remboursant au possesseur le prix qu'elle lui a coûté.

(L. 11 juill. 1892.) Le bailleur qui revendique, en vertu de l'article 2102, les meubles déplacés sans son consentement et qui ont été achetés dans les mêmes conditions, doit également rembourser à l'acheteur le prix qu'ils lui ont coûté.

Lagtext i Holland
(utdrag N.B.W. 3.4.2)

Bilaga 8

Overdracht van goederen en afstand van beperkte rechten

Artikel 1. 1. Eigendom, beperkte rechten en vorderingsrechten zijn overdraagbaar, tenzij de wet of de aard van het recht zich tegen een overdracht verzet.

2. De overdraagbaarheid van vorderingsrechten kan ook door een beding tussen schuldeiser en schuldenaar worden uitgesloten.

3. Alle andre rechten zijn slechts overdraagbaar, wanneer de wet dit bepaalt.

Artikel 2. 1. Voor overdracht van een goed wordt vereist een levering krachtens geldige titel, verricht door hem die bevoegd is over het goed te beschikken.

2. Bij de titel moet het goed met voldoende bepaalheid omschreven zijn.

3. Een rechtshandeling die ten doel heeft een goed over te dragen tot zekerheid of die de strekking mist het goed na de overdracht in het vermogen van de verkrijger te doen vallen, is geen geldige titel van overdracht van det goed.

4. Wordt ter uitvoering van een woorwaardelijke verbintenis geleverd, dan wordt slechts een reeht verktegen, dat aan dezelfde voorwaarde als die verbintenis is onderworpen.

Artikel 2a. 1. Een verbintenis strekkende tot overdracht van een goed voor een bepaalde tijd, wordt aangemerkt als een verbintenis tot vestiging van een vruchtgebruik op het goed voor de gestelde tijd.

2. Een verbintenis strekkende tot overdracht van een goed onder opschortende tijdsbeplaing, wordt aangemerkt als een verbintenis tot onmiddellijke overdracht van bet goed met gelijktijdige vestiging van een vruchtgebruik van de vervreemder op het goed voor de gestelde tijd.

Artikel 3a. 1. Ondanks onbevoegdheid van de vervieemder is een overdracht overeenkomstig artikel 5, 5a, of 6 van een roerende zaak, niet-registergoed, of van een teelt aan toonder of order gedig, indien de verkrijger te goeder trouw is.

2. Degene die tengevolge van het in het vorige lid bepaalde zijn recht op het goed heeft verloren, is gerechtigd overdracht te vorderen van hem aan wie het toebehoort. Deve rechtsvordering verjaart door verloop van drie jaren na het verlies van zijn recht. Onverminderd het in de artikelen 3.11.16 en 3.11.17 lid 1 bepaalde, kan de verjaring binnen die drie jaren ook worden gestuit door een enkele aanmaning of door indiening van een klaagschrift als bedoeld in artikel 552a of 552b van het Wetboek van Strafvordering.

3. Indien hij aan wie het goed toebehoort, bij zijn verkrijging van het goed de in het eerste lid bedoelde onbevoegdheid kende noch behoorde te kennen, is hij echter tot overdracht slechts verplicht tegen vergoeding van of zekerheidstelling voor de waarde van de door hem tegenover zijn verkrijging verrichte of verschuldigde tegenprestatie.

4. Hij aan wie het goed toebehoort, kan aan degene die de overdracht kan vorderen, een redelijke termijn stellen om tot het vorderen van overdracht en tot betaling of zekerheidstelling over te gaan. Bij niet-inachtneming van deze termijn vervalt het recht op overdracht.

5. Rust op een in lid 1 genoemd goed dat overeenkomstig de artikelen 5, 5a, of 6 wordt overgedragen, een beperkt recht dat de verkrijger kent noch behoort te kennen, dan vervalt dit recht. Op vordering van de beperkt gerechtigde kan de rechter aan deze een nieuw recht van gelijke inhoud en rang toekennen tegen een door de rechter vast te stellen, aan hem aan wie het goed toebehoort te betalen vergoeding. Lid 2, tweede en derde zin, en lid 3 zijn van overeenkomstige toepassing.

6. Behoudens lid 1 en de eerste zin van lid 5 zijn de voorgaande leden niet van toepassing op geld en op effecten, nadat deze te goeder trouw zijn verkregen van of door tussenkomst van een effectenhandelaar.

Artikel 3aa. 1. Eeen verkrijger die, binnen drie jaren na zijn verkrijging daarnaar gevaagd, niet zodanige gegevens verstrekt als hij ten tijde van zijn verkrijging voldoende mocht achten om degene van wie hij verkreeg te kunnen terugvinden, kan geen beroep doen op het eerste, derde of vijfde lid van het vorige artikel.

2. Het vorige lid is niet van toepassing ten aanzien van geld.

Artikel 3b. 1. Ondanks onbevoegdheid van de vervreemder is een overdracht van een registergoed, van een recht op naam, of van een ander goed waarop artikel 3a niet van toepassing is, geldig, indien de verkrijger te goeder trouw is en de onbevoegdheid voortvloeit uit de ongeldigheid van een vroegere overdracht, die niet het gevolg was van onbevoegdheid van de toenmalige vervreemder.

2. Degene die ten gevolge van het in het vorige lid bepaalde zijn reeht op het goed heeft verloren, is gerechtigd overdracht te vorderen van hem aan wie het toebehoort, tegen vergoeding of zekerheidstelling voor vergoeding van de scharde die deze door de overdracht lijdt. Deze rechtsvordering verjaart door verloop van vijf jaren na het verlies van zijn recht.

3. Hij aan wie het goed toebehoort, kan aan degene die de overdracht kan vorderen, een redelijke termijn stellen om tot het vorderen van overdracht en tot betaling of zekerheidstelling over te gaan. Bij niet-inachtneming van deze termijn vervalt het recht op overdracht.

Lagtext i Italien
(utdrag Codice Civil och Codice Penale)

Bilaga 9

1. Codice Civile

SEZIONE II

De possesso di buona fede di beni mobili.

1153. (Effetti dell'acquisto del possesso). - Colui al quale sono alienati beni mobili da parte di chi non ne è proprietario, ne acquista la proprietà mediante il possesso, purchè sia in buona fede (1147) al momento della consegna e sussista un titolo idoneo al trasferimento della proprietà (1154, 1155).

La proprietà si acquista libera da diritti altrui sulla cosa, se questi non risultano dal titolo e vi è la buona fede dell'acquirente.

Nello stesso modo si acquistano i diritti di usufrutto, di uso e di pegno.

1154. (Conoscenza dell'illegittima provenienza della cosa). - A colui che ha acquistato conscendo l'illegittima provenienza della cosa non giova l'erronea credenza che il suo autore o un precedente possessore ne sia divenuto proprietario.

1155. (Acquisto di buona fede e precedente alienazione ad altri). - Se taluno con successivi contratti aliena a piu persone un bene mobile, quella tra esse che ne ha acquistato in buona fede il possesso è preferita alle altre, anche se il suo titolo è di data posteriore (1153).

2. Codice Penale

712. (Acquisto di cose di sospetta provenienza). - Chiunque, senza averne prima accertata la legittima provenienza, acquista o riceve a qualsiasi titolo cose, che, per la loro qualità or per la condizione di chi le offre o per la entità del prezzo, si abbia motivo di sospettare che provengano da reato, è punito con l'arresto fino a sei mesi o con l'ammenda non inferiore a lire ottocento.

Alla stessa pena soggiace chi si adopera per fare acquistare o ricevere a qualsiasi titolo alcuna delle cose suindicate, senza averne prima accertata la legittima provenienza (713).

Lagtext i England
(utdrag Sale of Goods Act 1979 chapter 54)

Bilaga 10

Transfer of title

21.--(1) Subject to this Act, where goods are sold by a person who is not their owner, and who does not sell them under the authority or with the consent of the owner, the buyer acquires no better title to the goods than the seller had, unless the owner of the goods is by his conduct precluded from denying the seller's authority to sell.

(2) Nothing in this Act affects-

- (a) the provisions of the Factors Acts or any enactment enabling the apparent owner of goods to dispose of them as if he were their true owner;
- (b) the validity of any contract of sale under any special common law or statutory power of sale or under the order of a court of competent jurisdiction.

22.--(1) Where goods are sold in market overt, according to the usage of the market, the buyer acquires a good title to the goods, provided he buys them in good faith and without notice of any defect or want of title on the part of the seller.

(2) This section does not apply to Scotland.

(3) Paragraph 8 of Schedule 1 below applies in relation to a contract under which goods were sold before 1 January 1968 or (in the application of this Act to Northern Ireland) 29 August 1967.

23. When the seller of goods has a voidable title to them, but his title has not been avoided at the time of the sale, the buyer acquires a good title to the goods, provided he buys them in good faith and without notice of the seller's defect of title.

24. Where a person having sold goods continues or is in possession of the goods, or of the documents of title to the goods, the delivery or transfer by that person, or by a mercantile agent acting for him, of the goods or documents of title under any sale, pledge, or other disposition thereof, to any person receiving the same in good faith and without notice of the previous sale, has the same effect as if the person making the

delivery or transfer were expressly authorised by the owner of the goods to make the same.

25.-(1) Where a person having bought or agreed to buy goods obtains, with the consent of the seller, possession of the goods or the documents of title to the goods, the delivery or transfer by that person, or by a mercantile agent acting for him, of the goods or documents of title, under any sale, pledge, or other disposition thereof, to any person receiving the same in good faith and without notice of any lien or other right of the original seller in respect of the goods, has the same effect as if the person making the delivery or transfer were a mercantile agent in possession of the goods or documents of title with the consent of the owner.

(2) For the purposes of subsection (1) above-

(a) the buyer under a conditional sale agreement is to be taken not to be a person who has bought or agreed to buy goods, and

(b) "conditional sale agreement" means an agreement for the sale of goods which is a consumer credit agreement within the meaning of the Consumer Credit Act 1974 under which the purchase price or part of it is payable by instalments, and the property in the goods is to remain in the seller (notwithstanding that the buyer is to be in possession of the goods) until such conditions as to the payment of instalments or otherwise as may be specified in the agreement are fulfilled.

(3) Paragraph 9 of Schedule 1 below applies in relation to a contract under which a person buys or agrees to buy goods and which is made before the appointed day.

(4) In subsection (3) above and paragraph 9 of Schedule 1 below references to the appointed day are to the day appointed for the purposes of those provisions by an order of the Secretary of State made by statutory instrument.

26. In sections 24 and 25 above "mercantile agent" means a mercantile agent having in the customary course of his business as such agent authority either-

(a) to sell goods, or

(b) to consign goods for the purpose of sale, or

(c) to buy goods, or

(d) to raise money on the security of goods.

Lagtext i USA
(utdrag UCC)

Bilaga 11

Sec. 2-402. Rights of Seller's Creditors Against Sold Goods.

(1) Except as provided in subsections (2) and (3), rights of unsecured creditors of the seller with respect to goods which have been identified to a contract for sale are subject to the buyer's rights to recover the goods under this Article (Sections 2-502 and 2-716).

(2) A creditor of the seller may treat a sale or an identification of goods to a contract for sale as void if as against him a retention of possession by the seller is fraudulent under any rule of law of the state where the goods are situated, except that retention of possession in good faith and current course of trade by a mercant-seller for a commercially reasonable time after a sale or identification is not fraudulent.

(3) Nothing in this Article shall be deemed to impair the rights of creditors of the seller

(a) under the provisions of the Article on Secured Transactions (Article 9); or

(b) where identification to the contract or delivery is made not in current course of trade but in satisfaction of or as security for a pre-existing claim for money, security or the like and is made under circumstances which under any rule of law of the state where the goods are situated would apart from this Article constitute the transaction a fraudulent transfer or voidable preference.

Sec. 2-403. Power to Transfer; Good Faith Purchase of Goods; "Entrusting".

(1) A purchaser of goods acquires all title which his transferor had or had power to transfer except that a purchaser of a limited interest acquires rights only to the extent of the interest purchased. A person with voidable title has power to transfer a good title to a good faith purchaser for value. When goods have been delivered under a transaction of purchase the purchaser has such power even though

(a) the transferor was deceived as to the identity of the purchaser, or

(b) the delivery was in exchange for a check which is later dishonored, or

(c) it was agreed that the transaction was to be a "cash sale", or
(d) the delivery was procured through fraud punishable as larcenous under the criminal law.

(2) Any entrusting of possession of goods to a merchant who deals in goods of that kind gives him power to transfer all rights of the entruster to a buyer in ordinary course of business.

(3) "Entrusting" includes any delivery and any acquiescence in retention of possession regardless of any condition expressed between the parties to the delivery or acquiescence and regardless of whether the procurement of the entrusting or the possessor's disposition of the goods have been such as to be larcenous under the criminal law.

(4) The rights of other purchasers of goods and of lien creditors are governed by the Articles on Secured Transactions (Article 9), Bulk Transfers (Article 6) and Documents of Title (Article 7).

Rättsfallsförteckning

Bilaga 12I Avgöranden av högsta domstolen

NJA

1874 not B nr 644
1876 not B nr 354
1878 not B nr 165
1878 not B nr 166
1878 not B nr 167
1880 not B nr 318
1881 s. 77
1912 s. 122
1947 s. 282
1951 s. 305
1953 s. 409
1955 s. 114
1958 s. 373
1962 s. 20
1963 not A nr 10
1966 s. 594
1967 s. 321
1968 s. 17
1973 s. 170
1975 s. 222
1975 s. 708
1975 s. 762
1977 s. 554
1981 s. 750
1983 s. 286

II Hovrättsavgöranden

SvJT

1954 s. 37
1969 s. 43
1974 s. 8

Göta hovrätt 9.1.1980, DFT 2
Svea hovrätt 13.1.1982, DFT 2
Svea hovrätt 11.6.1982, DFT 85

RH

139/81
1/82

III Underrättsavgörande

Södra Roslags tingsrätts dom 27.11.1973, DB 946

Statens offentliga utredningar 1984

Kronologisk förteckning

1. Sociala aspekter på regional planering. I.
 2. Värdepappersmarknaden. Fi.
 3. Domstolar och eko-brott. Ju.
 4. Långtidsutredningen. LU 84. Huvudrapport. Fi.
 5. Sektorstudier. LU 84. Bilagedel 1. Fi.
 6. Särskilda studier. LU 84. Bilagedel 2. Fi.
 7. Långtidsutredningen. LU 84. Bilagedel 3. Fi.
 8. Näringstillstånd. Ju.
 9. Förslag till lag om Kooperativa föreningar. I.
 10. Kompletterande motståndsformer. Fö.
 11. Rösträtt och medborgarskap. Ju.
 12. Rösträtt och medborgarskap. Bilaga. Ju.
 13. Samordnad narkotikapolitik. S.
 14. RF 10:5. Ju.
 15. Ekonomisk brottslighet i Sverige. Bakgrund, övervägande, åtgärder. Ju.
 16. Förvärv i god tro. Ju.
-

Statens offentliga utredningar 1984

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Kommissionen mot ekonomisk brottslighet. 1. Domstolar och eko-brott. [3] 2. Näringsstillstånd. [8] 3. Ekonomisk brottslighet i Sverige. Bakgrund, övervägande, åtgärder. [15]
1983 års rösträttskommitté. 1. Rösträtt och medborgarskap. [11] 2. Rösträtt och medborgarskap. Bilaga. [12]
RF 10:5. [14]
Förvärv i god tro. [16]

Försvarsdepartementet

Kompletterande motståndsformer. [10]

Socialdepartementet

Samordnad narkotikapolitik. [13]

Finansdepartementet

Värdepappersmarknaden. [2]
Långtidsutredningen. 1. Långtidsutredningen LU 84. Huvudrapport. [4] 2. Sektorstudier. LU 84. Bilagedel 1. [5] 3. Särskilda studier. LU 84. Bilagedel 2. [6] 4. Långtidsutredningen. LU 84. Bilagedel 3. [7]

Industridepartementet

Sociala aspekter på regional planering. [1]
Förslag till lag om Kooperativa föreningar. [9]

2: state of the world
Systematic for

1984-04-05
KUNGL. BIBL.

1984-04-05

1984-04-05

1984-04-05

1984-04-05

KUNGL. BIBL.
1984-04-05
STOCKHOLM

